

MELENTIN

OKLOPNE
BITKE

БИБЛ. ОТДЕЛ
ДОМА ЈНА - БЕОГРАД

Тр.

Инив.

Бр.

III-1a-250 1

15408

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA TRIDESET OSMA

UREĐIVAČKI ODBOR

Rade BULAT, Savo DRLJEVIĆ, Milinko ĐUROVIĆ, Mladen IKICA, Vekoslav KOLB, Pero LALOVIĆ, Božo LAZAREVIĆ, Srećko MANOLA, Stanislav PODBOJ (odgovorni urednik)

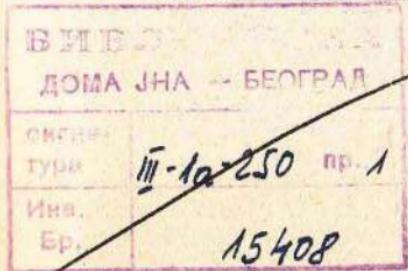
VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA

»VOJNO DELO«

B E O G R A D

1962

MELENTIN

ОКЛОПНЕ

ВІТКЕ

1939—1945

ДРУГА РЕДАКЦИЈА
БЕОГРАД

отр. III-AQ-2501
17344

NASLOV DELA U ORIGINALU:

PANZER BATTLES

1939—1945

A Study of the Employment of Armour
in the Second World War

Major-general

F. W. VON MELLENTHIN

Translated by

H. BETZLER

Edited by

L. C. F. TURNER

*

Preveo sa engleskog
SVETISLAV MINIĆ

Copyright 1955, by F. W. von Mellenthin
CASSELL & CO. LTD
London

S A D R Ž A J

	Strana
NAPOMENE UZ NAŠE IZDANJE	7
PREDGOVOR	11
UVOD	13

Prvi deo:

POLJSKA, FRANCUSKA I BALKAN

I Kampanja u Poljskoj	— — — — — — — —	25
II Osvajanje Francuske	— — — — — — — —	32
III Balkanska kampanja	— — — — — — — —	52

Drugi deo:

ZAPADNA PUSTINJA

IV U Romelovom štabu	— — — — — — — —	69
V Sidi Rezeg	— — — — — — — —	85
VI Romelov poraz i ponovni uspeh	— — — — — — — —	104
VII Bitke kod Gazale	— — — — — — — —	121
VIII Od Tobruka do El Alamejna	— — — — — — — —	146
IX Zbogom, Afriko!	— — — — — — — —	168

Treći deo:

RUSIJA

X Upoznavanje sa Rusijom	— — — — — — — —	187
XI »Tihi Don«	— — — — — — — —	205
XII Slom kod Staljingrada	— — — — — — — —	224
XIII Manšajnov veliki uspeh	— — — — — — — —	239
XIV Kurska bitka	— — — — — — — —	251
XV Odstupanje ka Dnjepru	— — — — — — — —	274

Cetvrti deo:

KAMPANJA NA ZAPADU

XX Kriza na Zapadu	— — — — — — — — —	355
XXI Borbe u Alzasu i Lorenu	— — — — — — — — —	368
XXII Poslednje bitke	— — — — — — — — —	383
XXIII Osvrt unazad	— — — — — — — — —	400
ZAKLJUČAK	— — — — — — — — —	414

PRILOZI

NAPOMENE UZ NAŠE IZDANJE

Ovu knjigu je pisao jedan od Hitleru do kraja vernih generala, što se očito vidi i iz njegove duboke indigacije prema onima koji su se usudili da dignu ruku na firera. Gotovo cela njegova vojnička karijera, a posebno kao generalštabnog oficira, odvijala se u doba nacističke vladavine, počev od ulaska u Ratnu akademiju u Berlinu oktobra 1935, preko raznih funkcija obaveštajnog i operativnog oficira, pa sve do položaja načelnika štaba 5. oklopne armije.

Studija obuhvata prvenstveno dejstva u kojima su učestvovali oklopne jedinice u kojima se autor nalazio, i to u Poljskoj, Francuskoj, na Balkanu, u afričkoj Zapadnoj pustinji, na sovjetsko-nemačkom frontu i najzad na zapadu, u završnoj fazi rata, do pada u američko zarobljeništvo. Pored toga, iznet je i razvoj nemačkih oklopnih jedinica i velika uloga koju su u tom razvoju imali Ajmansberger*) i Guderijan**). Pisac navodi da je, sem nemačkih, koristio i zapadne izvore, dok za sovjetske to ne kaže.

U taktičko-operativnom pogledu autor razmatra niz interesantnih dejstava oklopnih jedinica u raznim uslovima kao na pošumljenom i teže prohodnom zemljištu, pri proboru utvrđenih linija i forsiranju reka, dejstva protiv nepripremljenog protivnika, borbe manjih jedinica na teško prolaznom zemljištu (u Grčkoj), dejstva protiv ne-

*) Ajmansberger »Tenkovski rat«, prevod u izdanju VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1955.

**) Guderijan »Vojni memoari«, prevod u izdanju VIZ »Vojno delo«, Beograd, 1961.

prijatelja koji je nadmoćniji u vazduhu, iznenadne protivudare, izvlačenje snaga, elastičnu odbranu i dr.

Pri tom on analizira uzroke koji su uslovili uspehe ili neuspehe i izvlači korisna iskustva u pogledu značaja pravilne koncepcije o upotrebi oklopnih jedinica, vrednosti dobrog sadejstva ovih jedinica naročito s avijacijom i neophodnosti urednog snabdevanja. Dalje ističe značaj iznenađenja, temeljne obuke i drugih priprema, kao i potrebu da se komandantima oklopnih jedinica ostavi dovoljno slobode u njihovim dejstvima. Razmatra takođe evoluciju taktike oklopnih jedinica od »oklopnog klina« do »oklopnog zvona« i mogućnosti upotrebe oklopnih jedinica po maglovitom i kišovitom vremenu. U ovim razmatranjima oseća se u izvesnoj meri sklonost ka preuvećivanju nemačkih uspeha, naročito na mestima gde se navode brojni odnosi snaga, bez neophodnih bližih podataka o okvirima tih odnosa i bez odgovarajuće argumentacije.

Međutim, autor se nije zadržao samo na dejstvima oklopnih jedinica već se upuštao i u razne druge scene. U kojoj je meri pri tom težio da bude objektivan, uprkos svojoj izjavi o takvim nastojanjima, može se ceniti po završnoj rečenici u kojoj kaže: »Najiskrenije se nadam da sam ovom knjigom dao izvestan prilog stvari evropske odbrane, kao i po izjavi u uvodu da je knjiga pisana »sa nemačke tačke gledišta«.

Da piscu stvarno nije stalo mnogo do objektivnosti, možemo se uveriti na čitavom nizu primera gde ima i očiglednih kontradiktornosti. Tako, on govori kako nemačkom Generalštabu nije bilo stalo do rata, a na drugom mestu kaže: »Serije nesreća u narednim godinama ne mogu zamračiti fakat da je 1940. godine nemački Generalstab postigao vojno majstorstvo dostoјno poređenja sa najvećim kampanjama najvećih vojskovoda u istoriji. Nije naša krivica što su proćerdani plodovi tog trijumfa«.

— Ispada da nemačkom Generalštabu nije stalo do rata, ali mu je stalo do trijumfa, da on ne prima nikakvu odgovornost za »nesreće«, ali zadržava za sebe sve zasluge

za uspehe. Pri tom autor zaboravlja da je Hitler, uglavnom, radio po predlozima svojih generala, a smenjivao ih je samo kad su doživeli poraze.

Krivce nemačkog poraza nalazi u Hitlerovom dilettantizmu, neshvatanju značaja Malte, rđavim ruskim putevima, transportu na točkovima umesto gusenicama, barijeri koju su gestapovski oficiri i partijski funkcioneri stvorili između okupacionih trupa i civilnog stanovništva, slabom putu topu na tenku »mark III«, jednovremenoj ofanzivi na Kavkaz i Staljingrad i sličnim greškama i okolnostima, ne ulazeći dublje u stvarne uzroke poraza.

U osobitom svetlu izbjija njegova »objektivnost« na videlo kada piše o svirepostima. Dok veoma drastičnim rečima govorи o svireposti neizazvano napadnutih Poljaka i Rusa i, pored ostalog, kaže: »Sloveni, naročito kad su pijani, izgleda da imaju sklonost za fantastičnim masakriranjem«, dotle za nemačke masovne zločine nalazi neshvatljivo blage reči, kao što su: »Naročito su Ukrajinci bili pritisnuti od strane zloglasnog gaulajtera Koha«, ili »arrogantno ponašanje i zloupotreba od strane specijalnih SS odreda«; »U svakom slučaju teškoće koje smo prouzrokovali civilnom stanovništvu Ukrajine bile su beznačajne u poređenju sa stotinama i hiljadama civila koji su ubijeni ili osakaćeni pri savezničkom bombardovanju nemačkih gradova«; »Povlačenja su izvršena metodički pravilno i zaštićena su velikim požarima koji su uništavali žito na prostranim površinama« i sl.

Mada ovakvim makar i blagim rečima o nemačkim zlodelima pokazuje da su mu bila ona ne samo poznata već da se sa mnogima od njih i lično slaže, kao na primer: »U pogledu partizana, mi vojnici smo usvojili princip... da ni jedno sredstvo nije suviše grubo ako služi zaštiti trupa od partizana, gerilaca ili frantirera«, on se ne usteže da se prikaže tako nevinim kada kaže: »Sve dok se nismo našli iza bodljikave žice, nismo znali za nedela vrhovnog rukovodioца, o istinama koje su nas potresle do srži i učinile da nam obraz zaplamte od srama«. Upuštajući se u

ocene karakternih osobina Rusa, on nalazi da su »neobjasnive«. »Život za njega — tj. Rusa — nije dragocen«. »On je imun na najneverovatnije teškoće i čak izgleda da ih ne primećuje« i »Nijedan pripadnik kulturnih krugova Zapada nije nikad shvatio karakter i dušu ovih Azijata«.

Kako pisac zamišlja budućnost može se zaključiti iz njegovog komentara posle sloma Francuske 1940. godine: »Versaj je bio osvećen i mogli smo gledati u budućnost sa izgledima na siguran i pobedonosan mir«, i dalje »potrebna nam je nepokolebljiva volja da bismo zaštitili zapadnu civilizaciju od kandži sovjetskih hordi«. Posle ovakvih izlaganja čak i pohvalne reči koje nalazi za pojedine ruske komandante i za spremnost njihovih vojnika izgleda da su više upozorenje onima na Zapadu koji razmišljaju o budućem sukobu nego objektivno razmatranje prošlosti.

Sličnih shvatanja nije mogao (ili nije htio) da se oslobođi ni kod izlaganja o dejstvima u Jugoslaviji u kojoj su, po njegovim rečima, sem Srba i Hrvata, postojali »milioni Slovenaca, Nemaca i Italijana, svaki sa posebnim nacionalnim težnjama«, svrstavajući ih sve u nacionalne manjine. Govoreći o tome kako su Nemci u Zagrebu dočekani kao »oslobodioци« on, naravno, ne pominje da su ih tako dočekivali infiltrirani petokolonaši i ustaše, a ne narod.

Ovde smo ukazali samo na neke stavove autora koji se ističu neobjektivnošću, a takvih i sličnih ima dosta. No njihova neobjektivnost i nenaucnost su dovoljno jasne te će ih čitaoci i sami uočiti. Pored toga na pojedinim mestima autor iznosi i podatke o svojoj ličnosti koji nemaju veze s oklopnim bitkama. I pored postojećih nedostataka, slabosti i neobjektivnog odnosa čak prema nepobitnim činjenicama, knjiga će, uzev u celini, biti ipak korisna za taktičko-operativna razmatranja o dejstvima oklopnih jedinica. S druge strane ovo delo pruža i priliku da se upoznaju posleratna gledanja jednog od Hitlerovih generala.

P R E D G O V O R

Ova knjiga je zasnovana na mojim ličnim iskustvima iz II svetskog rata. Kao nemački generalštabni oficir, učestvovao sam u nekim od najvećih bitaka u Africi, Rusiji i na zapadu i dolazio u kontakt sa mnogim istaknutim vojnim ličnostima Nemačke. Više od godinu dana služio sam u ličnom štabu feldmaršala Romela.

Možda će mi biti dozvoljeno da podvučem ličnu notu i objasnim zašto sam se drznuo da dam svoj prilog sve većoj poplavi ratne literature. Kada je rat izbio, bio sam pri invaziji Poljske kapetan u štabu*) 3. armijskog korpusa, a kada se završio bio sam general-major i načelnik štaba 5. oklopne armije u ruskom džepu. Izuzev kratkih intervala kada sam bio bolestan, za vreme celog rata sam bio u aktivnoj službi i vršio operativne dužnosti u Poljskoj, Francuskoj, na Balkanu, u Zapadnoj pustinji, Rusiji, ponovo u Poljskoj, potom u Francuskoj i na kraju u Ardenima i na Rajni. Prisustvovao sam mnogim kritičnim bitkama i susretao neke heroje i sjajne vojnike, video tenkove u dejstvu u svim ratnim uslovima, počevši od ruskih šuma zavejanih snegom do beskrajnih ravnica Zapadne pustinje.

U pripremi ove knjige imao sam velikodušnu pomoć bratskih oficira nemačke vojske. Osobito mnogo dugujem svom nekadašnjem komandantu generalu Balku, koji mi je stavio na raspolaganje svoje lične zabeleške koje su mi bile dragocene, naročito u pogledu borbi u Rusiji. Vrlo sam zahvalan svom prijatelju pukovniku Dingleru iz nemačkog generalštaba, koji mi je dozvolio da slobodno citiram neke odjeljke iz njegovog opisa staljingradske ope-

*) 3. generalštabni oficir — obaveštajni oficir u štabu. — Prim. red.

racije; moram se zahvaliti general-potpukovniku fon Nacmeru i svome bratu generalu Horstu fon Melentinu, koji su mi pribavili važne dokumente o Crvenoj armiji.

Nastojao sam da dam objektivan prikaz kampanja u kojima sam uzimao učešća. Mada je ova knjiga pisana sa nemačke tačke gledišta, ja se lično nisam ograničio na nemačke izvore. Neki izvrsni američki i britanski istorijski podaci su objavljeni i ja sam se u potpunosti njima koristio. Uz pomoć sada raspoloživog materijala moguće je pokušati ozbiljno procenjivanje ratnih događaja od 1939. do 1945. godine. Siguran sam da su vojnici svih nacija sada željni da utvrde fakta o II svetskom ratu i izbegnu zaključke zasnovane na ličnim predrasudama ili patriotskim osećanjima. To sam i ja pokušao da učinim.

Fridrik Vilhelm fon MELENTIN

Johanesburg, Južna Afrika

U V O D

Roden sam 30. avgusta 1904. godine u starom nemačkom trgovac̄kom gradu Breslavi, koji se nalazi u srcu naše divne pokrajine Šleske.

Vinston Čerčil priča kako je prisustvovao nemačkim vojnim manevrima 1908. godine i bio predstavljen njegovom carskom veličanstvu caru Wiljemu II. Car se pozdravio s njim sa primedbom: »Lepa zemlja ova Šleska, vredi se za nju boriti«. Danas Šleska pripada Poljskoj, a neka od najvećih imena nemačke istorije i tradicije — Lojten, Lignic, Kacbah — zbrisana su sa karte Evrope. Sudbinu Šleske deli Pomeranija, odakle potiče porodica moga oca i gde su Melentinovi zasnovali svoj rod 1225. godine.

Moj otac, Paul Henig fon Melentin, bio je artiljerijski potpukovnik. Poginuo je 29. jula 1918. godine u borbi na zapadnom frontu. Ja sam njegov treći sin. Porodica moje majke Orlinde, rođene Waldenburg, potiče iz Šleske i Brandenburga. Njen čukundeda bio je princ Avgust Pruski, nećak Fridriha Velikog. Majka je bila moja zvezda vodilja za vreme mira i rata; posle rane očeve smrti ona je podnела na svojim plećima ceo teret odgajivanja i vaspitanja svoja tri sina. Umrla je avgusta 1950. godine nekoliko nedelje pre nego što sam otišao u Južnu Afriku.

U Breslavi sam pohađao realnu gimnaziju; posle završetka te škole stupio sam 1. aprila 1924. godine u 7. konjički puk. Ovaj puk je bio smešten u Breslavi, a njegove tradicije su poticale od čuvenih belih kirasira carske vojske. Celog svog života imao sam strast za konje i sećam se svojih 11 godina službe u konjici kao najsrećnijeg perioda svoga života. No, moje su prve četiri godine u vojsci provedene pod teškim uslovima, pošto je u to vreme

trebalo nekoliko godina osposobljavanja za oficirski čin. Stupio sam u vojsku kao običan vojnik i u tom sam svojstvu ostao 18 meseci pre nego što sam proizveden u desetara. 1926. godine pohađao sam pešadijsku školu u Ordrufu, a zatim sam otišao u konjičku školu u Hanoveru, gde smo dobili najsolidniju obuku iz taktike i jahanja.

1. februara 1928. godine proizveden sam u čin potporučnika — i na to proizvodstvo sam bio krajnje ponosan. U periodu nemačke vojske (Reichswehr) od 100 000 ljudi, bilo je samo 4000 oficirskih mesta u njoj; postupak pri odabiranju bio je strog, jer je vrhovni komandant general fon Sekt rešio da njegovi oficiri treba da budu *corps d'élite* (odabrani oficirski kor). Služio sam kao trupni oficir u konjičkom eskadronu do 1935. godine, dajući punog maha svojoj ljubavi prema konjskim trkama i stipl-čezu.

2. marta 1932. godine oženio sam se sa Ingeborg, rođenom fon Aulok, čerkom majora fon Auloka i None, rođene Malkomes. Deda moje supruge iselio se u Južnu Afriku 1868. godine, gde se njegova porodica učvrstila u Istočnoj Provinciji — jedan član ove kuće bio je senator u parlamentu Južnoafričke Unije. Zahvaljujući nasledstvu od svoga dede, koje je moja supruga primila na kraju drugog svetskog rata, mogli smo da se iselimo u Južnu Afriku, pošto smo izgubili sve posede i imanje u Istočnoj Nemačkoj. Imamo dva sina i tri čerke.

U početku nisam imao ambicije da postanem štabni oficir, jer sam voleo trupni život i bio bih potpuno srećan ako bih ostao u 7. konjičkom puku. Na nesreću, moj komandant pukovnik grof S., koji je osećao kao i ja odvratnost prema kancelarijskom poslu, izjavio je da sam na vežbama za vreme obuke pokazao dar za taktiku i naredio mi da pripremim sve operativne dokumente za podnošenje štabu divizije. Divizija je povoljno ocenila dokumente, a grof moj rad. 1. oktobra 1935. godine naređeno mi je da se javim u Ratnu akademiju u Berlinu na školovanje za generalštabnog oficira.

Štabni kurs Ratne akademije trajao je 2 godine. U toku prve godine obuka je bila ograničena na nivo puka,

a u drugoj smo izučavali rukovođenje divizijom i većim formacijama. Tog se kursa i danas sećam s tugom — to je meni kao oficiru bio poslednji bezbrižan period. Predavanja su se ograničavala na pre podne, a popodne smo bili slobodni — mogli smo da učimo ili da se mnogo prijatnije provodimo. Predratni Berlin je bio vrlo privlačan grad i u pogledu pozorišta, sporta, muzičkog i društvenog života nudio je sve što se poželeti može.

U jesen 1937. godine završio sam Ratnu akademiju i raspoređen sam u štab 3. korpusa u Berlinu. Moj komandant je bio general fon Vicleben, koji je docnije u ratu s Francuskom komandovao 1. armijom. Potom je unapređen u čin feldmaršala i određen za glavnokomandujućeg na Zapadu, ali je u januaru 1942. godine otisao u penziju. Vicleben je igrao vodeću ulogu u zaveri od 20. juna 1944. te je obešen od strane Gestapoa. Bio sam vrlo zadovoljan što služim pod ovako istaknutim vojnikom čije je komandovanje uživalo poštovanje i naklonost celog štaba.

Moje mesto štabnog kapetana (obaveštajnog oficira) u Berlinskom korpusu uplelo me je u veliki posao koji se odnosio na državne posete i vojne parade. Pomagao sam u organizovanju raznih firerovih parada kao i ceremonija u čast Musolinija i jugoslovenskog princa Pavla. Bio sam vrlo zadovoljan kad se završe ove velike carske parade. Svi štabni oficiri osećali su veliko olakšanje kada bi ceremonija parade prošla glatko.

Interesantniji je bio moj rad u vezi sa kontrašpijunazom u Berlinskom vojnem okrugom i obezbeđenjem vojnih fabrika u ovom rejonu. Elegantni poljski oficir, po imenu Sosnovski, prouzrokovao je senzaciju u višim krugovima kad je, izdajući se za vlasnika trkačkih konja, a onda stekavši poznanstvo sa sekretaricama u Ministarstvu rata, saznao važne tajne. Moj zadatak je bio da se pobrinem da se ovakvi slučajevi više ne ponove.

U toku 1930. godine, pitanje mehanizacije nemačke vojske zauzimalo je glavno mesto. Versajskim ugovorom je zabranjeno Nemačkoj posedovanje bilo kog modernog oružja ili opreme i nije nam bio dozvoljen ni jedan tenk.

Dobro se sećam kako smo, kao mladi vojnici, obučavani sa drvenim oruđima i maketama naoružanja. U 1930. godini naše motorizovane jedinice su se sastojale od nekoliko zastarelih oklopnih izviđačkih vozila i nekoliko motociklističkih četa, ali su 1932. godine motorizovane formacije sa maketama tenkova uzele učešća na manevrima. Ovi manevri su van svake sumnje pokazali kakvu će ulogu u modernom ratu igrati oklopne jedinice.

Pokretačka snaga ovog razvoja bio je pukovnik Hajnc Guderijan, koji je mnogo godina bio načelnik štaba Inspekcije motorizovanih trupa. Uobičajeno je da se kaže da je nemačka vojska crpla svoje konцепције o oklopnom ratu od engleskih vojnih pisaca, Lidel Harta i generala Fulera. Ja bih bio poslednji koji bi poricao stimulativni uticaj njihovog rada, ali je ipak činjenica da je od 1929. godine nemačka taktička teorija izbila ispred taktike Velike Britanije i u stvari je bila slična doktrini koju smo sa toliko uspeha primenjivali u II svetskom ratu. Značajan je sledeći izvod iz knjige *Panzer Leader¹*) (Komandanti oklopnih jedinica) generala Guderijana:

»1929. godine došao sam do uбеђења da tenkovi, dejstvujući za sebe ili u vezi sa pešadijom, ne mogu nikad postići odlučujući značaj (sic!). Moja istorijska proučavanja, vežbe koje su izvedene u Engleskoj i naša lična iskustva sa maketama tenkova, ubedili su me da tenkovi nikad neće biti u stanju da izraze svoj pun efekat sve dok druga oruđa na čiju se podršku oni moraju neizbežno oslanjati²) ne dobiju standardnu tenkovsku brzinu i pokretljivost van puteva. U takvoj formaciji, sastavljenoj od svih rodova, tenkovi moraju igrati glavnu ulogu, druga oruđa treba da budu potčinjena zahtevima oklopa. Bilo bi pogrešno uključiti tenkove u pešadijske divizije: ono što nama treba to su oklopne divizije koje će obuhvatiti sve rodove podrške potrebne da omoguće tenkovima vodenje borbe s punim uspehom.«.

¹⁾ Michaël Joseph, 1952. str. 24.

²⁾ Kurziv je moj.

Ova Guderijanova teorija oklopnih jedinica poslužila je kao temelj na kome su izgrađene nemačke oklopne armije. Postoje oni koji se rugaju vojnoj teoriji i ohologovore o »kabinetskim stratezima«, ali je istorija poslednjih dvadeset godina potvrdila životnu važnost jasnog mišljenja i dalekovidog planiranja. Prirodno, teoretičar mora biti usko povezan sa praktičnom stvarnošću (Guderian je sjajan primer toga), ali bez njegovog prethodnog rada ceo praktičan razvoj bi konačno promašio. Britanski stručnjaci su zaista procenili da će tenkovi igrati u budućim ratovima veliku ulogu — to su predskazivale bitke kod Kambrea i Amijena³⁾) — ali oni nisu dovoljno podvukli potrebu sadejstva svih rodova unutar oklopne divizije.

Rezultat toga bio je da su Britanci zaostali u razvoju tenkovske taktike 10 godina iza Nemaca. Maršal lord Wilson od Libije opisao je svoje napore da ~~u~~ 1939/40. izvezba 7. oklopnu diviziju u Egipt i kaže⁴⁾:

»U toku obuke oklopne divizije podvukao sam potrebu punog sadejstva svih rodova u borbi. Jedanput treba preseći sa opasnom doktrinom nastalom poslednjih nekoliko godina, koju su podržali izvesni civilni pisci, prema kojoj su tenkovske jedinice sposobne da pobede u borbi bez pomoći drugih rodova... Glavni pokretači u opovrgavanju ove i mnogih drugih zabluda naših predratnih »učenjaka« bili su Nemci.«

Uprkos opomenama Lidel Harta o potrebi sadejstva između tenkova i artiljerije, britanske teorije oklopног rata težile su da skrenu u pravcu »čisto tenkovske« konцепcije koja je, kao što to maršal Wilson pokazuje, imala toliko štetan uticaj u britanskoj vojsci. Tek krajem 1942. godine Britanci su u svojim oklopnim divizijama, počeli praktikovati tesno sadejstvo između tenkova i artiljerije.

³⁾ Kao što je general fon Cvel (Zwehl) primetio: »Nemci nisu izgubili rat zbog genija maršala Foša, već generala Tenka.«

⁴⁾ Lord Wilson of Libya, *Egiht Years Overseas, 1939—47* (Hatchinson 1950), str. 28.

Razvoj našeg tenkovskog roda bez sumnje je mnogo dugovao Adolfu Hitleru. Guderijanovi predlozi za mehanizaciju naišli su na znatan otpor kod uticajnih generala, mada je glavnokomandujući kopnene vojske, general baron fon Frič, bio njima naklonjen. Hitler je bio živo zainteresovan, on ne samo što je stekao zнатно znanje o tehničkim problemima u vezi sa motorizacijom i oklopnim jedinicama, već se pokazao privrženikom Guderijanovih strategijskih i taktičkih ideja. Jula 1934. godine formirana je Komanda oklopnih trupa sa Guderijanom kao načelnikom štaba i od toga trenutka je nastao njihov brz razvitak. Hitler je podsticao interesovanje za ovaj razvoj, prisustvujući probama novih tenkova, a njegova vlada je učinila sve moguće da se podigne naša industrija motora i izrade auto-strade. Ovo je bilo od velike važnosti, jer je sa tehničke tačke gledišta nemačka industrija motora uveliko zaostajala.

Marta 1935. godine Nemačka je formalno otkazala vojne klauzule Versajskog ugovora i te godine su formirane prve 3 oklopne divizije. Moj konjički puk je bio jedan od onih koji su izabrani za pretvaranje u oklopni. Kao pasionirani konjanici svi smo bili prilično ožalošćeni, jer je trebalo reći zbogom našim konjima, ali smo bili određeni da održimo velike tradicije Sajdlica i Citena i da ih prenesemo u novi — oklopni korpus. Bili smo ponosni na činjenicu da su oklopne divizije uglavnom formirane od ranijih konjičkih pukova.

Između 1935. i 1937. godine u nemačkom Generalštabu se vodila napregnuta borba povodom buduće uloge oklopnih jedinica u borbi. General Bek, načelnik generalštaba, želeo je da sledi francusku doktrinu i da tenkove ograniči na neposrednu podršku pešadije. Ovu opasnu teoriju koja se pokazala tako fatalnom za Francusku u Isto 1940. godine, uspešno su pobili Guderijan, Blomberg i Frič. Od 1937. godine počeli smo da formiramo oklopne korpuze, sastavljene od jedne oklopne**) i jedne motori-

*) Panzer korps. — Prim. red.

**) Panzer division. — Prim. red.

zovane pešadijske divizije. Guderian je gledao još više unapred i predviđao formiranje tenkovskih armija.

U međuvremenu je politička situacija postajala sve napetija. Postojale su mnoge stvari u unutrašnjoj politici nacista sa kojima se profesionalni vojnici nisu slagali, ali je general fon Sekt, tvorac nemačkih oružanih snaga (Reichswehr) usvojio princip da vojska treba da ostane postrani od politike i njegovo gledište je bilo načelno prihvaćeno. Ni jedan nemački oficir nije voleo groteskno ponašanje »ljudi u mrkom«, a njihovi pokušaji da izigravaju vojnike izazvali su podsmeh i prezrenje.⁵⁾ Ali Hitler nije utopio vojsku u SA trupe već je naprotiv, prihvatio opštu vojnu obavezu i da vojskom rukovodi isključivo Generalstab. Staviše, njegove velike uspehe na polju spoljne politike, a naročito odluku za ponovno naoružanje, pozdravio je ceo nemački narod. Oživljavanje Nemačke kao velike sile oduševljeno je pozdravio oficirski kor.

⁵⁾ Primedba izdavača: Nekoliko reči o SS i SA trupama moglo bi biti od koristi čitaocu. 1923. SA trupe (Sturm Abteilung*) bile su organizovane kao telesna straža nacističkih voda. Od ovih su se SS jedinice (Schutzstaffel**) ili Elite Guard razlikovale od SA trupa po svojim crnim košuljama i činile su mali deo. 1929. godine Himler je postao šef SS i reorganizovao ih i proširio na rasnoj osnovi. 1933. godine SS trupe su podeljene u tri glavne grupe: nespecijalizovane trupe, trupe sa specijalnom stražarskom dužnošću i na SS trupe na raspolažanju šefova Partije (SS — Verfügungstruppe). Od poslednje grupe razvile su se jedinice SS oružja (Waffen SS), elitne gardijske jedinice organizovane i potpuno opremljene kao prvaklasne jedinice. Mada su jedinice SS oružja služile u vojnim formacijama i bile pod operativnom komandom Generalštaba, one nisu bile deo nemačke vojske i nisu potpadale pod vojnu disciplinu.

Snage SA jedinica bile su 1934. godine smanjene posle strelijanja njihovog vođe Ernsta Reha, ali im je dolaskom Hitlera na vlast 1937. godine data znatna vojnička i politička uloga.

*) SA — Sturm Abteilung, nemački, znači doslovno, jurišni odred. — Prim. red.

**) SS — Schutzstaffel, nemački, znači doslovno, zaštitni ešelon. — Prim. red.

Ovo ne znači da smo mi želeli rat. Generalstab je s mukom pokušavao da obuzda Hitlera, ali je njegov položaj bio oslabljen kad je Hitler okupirao Rajnsku oblast, uprkos direktnom protivljenju Generalštaba. 1938. godine Generalstab je bio oštro protivan bilo kakvoj akciji u Čehoslovačkoj, koja bi mogla dovesti do evropskog rata, ali je slabost Daladjea i Cemberlena ohrabrla Hitlera da pokuša nove avanture. Duboko sam svestan da je na nemački Generalstab gledano u inostranstvu sa velikim nepoverenjem i da će moja objašnjenja o našem protivljenju da vodimo rat biti primljena sa skepticizmom. Zbog toga ne mogu učiniti ništa bolje no da citiram reči Sirila Folza, jednog od vodećih britanskih vojnih pisaca, koji je doskora bio profesor istorije ratova na Oksfordskom univerzitetu. On kaže:⁶⁾

»Mi Englezi uzimamo sebi pravo da prebacujemo nemačkom Generalštabu da je imao udela u pripremama i izbijanju rata 1914. godine. Ponekad vršimo to poređenje i sa 1939. godinom, ali ja se slažem sa gospodinom Gerlicom da u ovom slučaju to ne može biti opravdano. Možete ukazati na Hitlera, nemačku državu i Partiju, pa čak i na nemačku naciju. Ali nemački Generalstab nije želeo rat s Engleskom i Francuskom, a pošto je bio upleten u rat s njima, nije želeo rat s Rusijom.«

Mirno rešenje sudetske krize u oktobru 1938. godine bilo je veliko olakšanje za vojsku. Tada sam služio kao Ic⁷⁾ 3. korpusa, čiji stab je bio smešten blizu Hiršberga u Šleziji. Rezultat Minhenskog sporazuma bio je taj što nam je omogućeno da na miran način uđemo u Sudetsku oblast, a prolazeći pored teških čeških utvrđenja, svaki od nas je osećao olakšanje što su izbegnute krvave borbe u kojima bi glavne žrtve imale da budu sudetski Nemci. Naši vojnici su naišli na dirljiv doček u svakom selu i pozdravljeni su zastavama i cvećem.

⁶⁾ U svom predgovoru knjizi *The German General Staff* (»Nemački Generalstab«) by Walter Görliz (Höllis & Carter, 1953), str. IX.

⁷⁾ Ic je načelnik obaveštajnog odseka.

Nekoliko nedelja bio sam oficir za vezu kod Konrada Henlajna, vođe sudetskih Nemaca. Saznao sam mnogo o teškoćama ovih graničnih Nemaca koji su bili ugnjetavani kulturno i ekonomski. Poverenje u Hitlerovo vodstvo neizmerno je poraslo, ali posle aneksije Češke u martu 1939. godine, svetska situacija je postajala sve kritičnija. Tadā sam se vratio u Berlin i imao pune ruke posla oko pripreme gigantske vojne parade u čast Hitlerovog 50. rođendana. Ova parada je bila namenjena da posluži kao vojna demonstracija i prikaz snage; na čelu marševskih kolona nošene su sve ratne zastave nemačkih oružanih snaga.

Žudio sam da napustim ovaj način života — bio sam umoran od trčanja u ovom vojničkom cirkusu i želeo sam da se vratim u trupu. Dobio sam saglasnost da me dodele za godinu dana 5. oklopnom korpusu⁸⁾ i rečeno mi je da se na dužnost javim 1. oktobra 1939. godine. Ali je uskoro sve pomutila poljska kriza, a ja sam se do guše utopio u operativni štabni rad.

Uprkos vojnih priprema duž istočne granice i povećane zategnutosti u odnosima sa Britanijom i Francuskom, mi smo se još uvek nadali da naši zahtevi sa Dancigom — čisto nemačkim gradom — neće dovesti do svetskog sukoba. Postavljen u drugo vreme i na drugi način, zahtev za Dancigom bio bi u potpunosti opravдан. Pošto je došao kao što se to odigralo — neposredno posle aneksije Čehoslovačke, zahtev je izazvao najozbiljniju zabrinutost u Londonu i Parizu. 1945. godine pričao mi je kao ratnom zarobljeniku general Gajr fon Švepenburg (Geyr von Schweppeburg), raniji vojni ataše u Londonu, da je Hitler bio ubeđen da invazija Poljske neće dovesti do rata sa zapadnim silama. On je ignorisao opomene svog vojnog atašea da će Velika Britanija objaviti rat i nadoao se da će njegov pakt o nenapadanju sklopljen s Rusijom spasti stvar.

⁸⁾ Docnije, deo čuvene Romelove 21. oklopne divizije. x

U toku poslednjih dana avgusta 1939. godine dugi konvoji 3. korpusa tutnjali su berlinskim ulicama i hitali prema poljskoj granici. Svaki je pojedinac bio miran i ozbiljan; svi smo shvatili da je, za dobro ili nesreću Nemačke, pređen Rubikon. Nije bilo redova oduševljene gomile kakve sam kao dete od 10 godina video 1914. godine. Ni civili ni vojnici — niko nije osećao nikakav elan ili oduševljenje. Ali određen da svoju dužnost vrši do kraja, nemački vojnik je išao napred.

PRVI DEO

Poljska, Francuska i Balkan

I

KAMPANJA U POLJSKOJ

(Sk. 1)

Nemačka vojska zakoračila je u Poljsku u 4.45 časova 1. septembra 1939. godine; napredovanju kopnenih snaga prethodili su uništavajući napadi nemačkog ratnog vazduhoplovstva na poljske aerodrome, železničke raskrsnice i mobilizacijske centre. Od samog početka napada imali smo potpunu nadmoćnost u vazduhu, pa je razvoj poljskih snaga bio usled toga ozbiljno otežan. Naše mehanizovane kolone pojurile su preko granice i ubrzo napravile duboke prodore u poljsku teritoriju.

Nije mi cilj da detaljno opisujem ovu kampanju, jer je nemačka nadmoć bila tako očigledna da operacije nemaju specijalnog interesa za one koji proučavaju strategiju i taktiku. Zbog toga nameravam da sumiram razloge našeg uspeha i dam kratak pregled svojih vlastitih iskustava u toku ove bitke.

Po veličini je poljska vojska činila jak utisak i izgledalo je da opravdava tvrdnju poljske vlade i štampe da je Poljska postala velika sila. Na hartiji su Poljaci mogli mobilisati 30 divizija prve linije, 10 rezervnih divizija i 11 konjičkih brigada. Ali, kao što sam već napomenuo, poljsku mobilizaciju su uveliko omeli napadi nemačkog ratnog vazduhoplovstva, pa su čak i mobilisane formacije bile u pogledu mogućnosti i pokreta vrlo ograničene, a njihov sistem snabdevanja je bio uništen. Sa samo nekoliko stotina modernih aviona i nedovoljnom protivavionskom artiljerijom, poljske snage su bile nesposobne da svoju brojnu snagu stave u dejstvo. Štaviše, sa nedovolj-

nom vatrenom moći i zastareлом opremom, poljske divizije su se mogle stvarno uporediti sa nemačkim pukovskim grupama. Poljaci su imali smo nekoliko tenkova i oklopnih kola, a njihova protivtenkovska artiljerija bila je potpuno nedovoljna i, slično Italijanima, mnoga njihova oprema je datirala iz prvog svetskog rata. Njihove najbolje formacije su bez sumnje bile konjičke brigade koje su se borile sa sjajnom galantnošću — jednom prilikom one su napale naše tenkove sa isukanim sabljama. Ali sav polet i hrabrost koju su Poljaci često ispoljavali, nisu mogli nadoknaditi nedostatak modernog naoružanja i ozbiljne taktičke obuke.

Teška odgovornost leži na poljskoj vojnoj kliki za stanje njene vojske u 1939. godini. Na stanje njihovog naoružanja i opreme možda su uticali ekonomski faktori, ali nema izvinjenja za njen propust u proceni uticaja vatrene moći na modernu taktiku.

Ista intelektualna slabost se pokazala i na polju strategije. Iako su se Poljaci mogli nadati da će francuska vojska i britansko ratno vazduhoplovstvo vezati zнатне nemačke snage na zapadu, njihovom je planiranju čak i pored toga nedostajao smisao za realnost. Obazrivo držanje bilo bi potpuno opravdano, zbog njihove inferiornosti u svakom oružju i zbog konfiguracije granice, što je činilo velike rejone neodbranljivim. Ali, daleko od toga da pokuša dobiti u vremenu obimnim strategijskim povlačenjem, poljska komanda je držala jakim snagama Poznanj i poljski koridor, pokušavajući da razvije svoje raspoložive snage na frontu od 800 milja (oko 1300 km), od Litvanije do Karpata, pa čak i da formira specijalnu jurišnu grupu za invaziju Istočne Pruske. Tako je poljska Vrhovna komanda uspela da brižljivo razdeli i rasparča sve svoje raspoložive snage.

Ovom poljskom rasporedu, nemački plan je bio prilagođen kao rukavica ruci. Napali smo Poljsku sa 44 divizije i 2000 aviona. Samo su minimalne snage bile ostavljene da drže Zapadni bedem, koji je još uvek bio daleko od završetka izgradnje. Stvarno, celokupne udarne

snage nemačkih oružanih snaga bile su bačene preko poljske granice, očekujući sigurno postizanje brze i luke pobede. (Vidi sk. 1).

Severna grupa armija (general-pukovnik fon Bok) sastojala se od 3. i 4. armije, od kojih je 4. bila orijentisana prema Dancigu i poljskom koridoru, dok je 3. bila koncentrisana u Istočnoj Pruskoj za udar prema Varšavi. Zadatak 4. armije je bio da zauzme koridor i spoji se sa 3. armijom pri njenom napredovanju prema poljskoj prestonici.

Južna grupa armija (general-pukovnik fon Rundštet) koja se sastojala od 8, 10. i 14. armije, bila je raspoređena u Šleziji i Slovačkoj. Ova grupa je takođe imala zadatku da napreduje opštim pravcem prema Varšavi i da obrazuje drugi krak gigantskih pokretnih klešta koje su bile određene da uhvate u klopku poljske snage u Poznanju i u stvari na celokupnoj njihovoј teritoriji zapadno od Visle. Dve grupe armija su bile povezane samo slabijim snagama koje su bile orijentisane prema Poznanju i štitile glavni put za Berlin. Ova koncepcija slabog centra sa dva moćna napadna krila bila je tradicionalna u nemačkoj strategiji i vodila je poreklo iz Šlifenove klasične studije Hanibalove pobeđe kod Kane.

Nemačke snage su imale 6 oklopnih i 4 luke divizije. Svaka oklopna divizija je imala po jednu tenkovsku i jednu pešadijsku brigadu. Tenkovska brigada se sastojala iz 2 puka sa 125 tenkova, a pešadijska brigada je imala 2 pešadijska puka i 1 motociklistički bataljon. Laka divizija je imala 2 pešadijska puka, svaki od 3 bataljona, i 1 tenkovski bataljon (Abteilung).⁹⁾

U ovoj kampanji se kvalitet našeg *materijala* pokazao slabijim nego što bi bilo poželjno. Mi smo imali nekoliko tenkova »mark IV« sa topovima kalibra 75 mm — male početne brzine, nekoliko tenkova »mark III« koji

⁹⁾ Formiranje luke divizije nije se pokazalo zadovoljavajućim i posle kampanje one su pretvorene u oklopne divizije.

su imali nezadovoljavajući top 37 mm,¹⁰⁾ dok su gro
oklopnih snaga sačinjavali tenkovi »mark II« snabdeveni
samo teškim mitraljezom. Staviše, i taktika i strategija
bile su još uvek u eksperimentalnom stadijumu. Na sreću
general Guderijan je komandovao mechanizovanim divi
zijama koje su dejstvovalе sa Severnom grupom armija;
detaljnou studijom i opitima od pre rata stekao je duboko
poznavanje mogućnosti tenka i, što je isto tako važno,
shvatio je potrebu zajedničkog dejstva tenkova, artilje
rije i pešadije unutar oklopne divizije.

Guderijan je predviđao neophodnost formiranja
oklopnih armija, a u ovoj kampanji on je komandovao sa
2 oklopne i 2 luke divizije kao jedinstvenom celinom u
sklopu Severne grupe armija. On je dokazao da, ako su
oklopne divizije suviše tesno vežane za pešadijske armije
ili korpuze, njihova glavna osobina — pokretljivost —
ne može se pravilno iskoristiti. Njegova gledišta nisu preo
vladala u Južnoj grupi armija, gde su oklopne jedinice
bile rasturene i podeljene na razne armije i korpuze.

Kada je kampanja otpočela, bio sam načelnik obaveštajnog odeljenja (Ic) 3. korpusa, kojim je komandovao general Hase. To je bio berlinski korpus u kome sam služio za vreme mira, a u svom sastavu imao je 50. i 208. pešadijsku diviziju. Mi smo bili deo 4. armije, a bio nam je poveren zadatak da napredujemo od Pomeranije do Visle istočno od Bidgošća (Bromberga) i odsečemo pravce odstupanja poljskih snaga koje su držale koridor. Guderijanov 19. korpus je napredovao na našem severnom boku i postigao tako brze i značajne uspehe, da je otpor na našem frontu bio smrvljen. Već u toku prvog dana invazije imali smo stotine zarobljenika, uz neznatne sopstvene gubitke. (Vidi sk. 1).

Ipak, operacije su imale veliki značaj u »vatrenom krštenju« naših trupa i shvatanju razlike između stvarnog rata sa bojevom municijom i mirnodopskih manevara. U

¹⁰⁾ Top znatno slabiji od britanskog topa od 2 funte (40—42 mm).

samom početku kampanje saznao sam kako čak i vrlo dobro obučene jedinice mogu u ratnim uslovima biti »nervozne«. Jedan avion koji je leteo nisko kružio je iznad korpusnog komandnog mesta i svi su, zgrabivši šta su stigli, otvorili vatru na njega. Dotrčao je jedan oficir za vezu sa avijacijom, pokušavajući da zaustavi gađanje i vičući uzbudjenim vojnicima da je nemački komandni avion — jedna od dobrih starih »roda« (*Fieseler Störche*). Uskoro posle toga avion se spustio i iz njega je izašao general avijacije, odgovoran za neposrednu podršku avijacijom našeg korpusa. On ovo nije shvatio kao šalu.

5. septembra se čelni klin našeg korpusa približavao Bidgošću (Brombergu), gde nismo očekivali nikakav ozbiljan otpor. Pratio sam čelne jedinice koje su bile željne da uđu u grad i oslobođe veliki broj Nemaca koji je ovde živeo. Ali smo naišli na žestok i neočekivan otpor poljske zaštitnice potpomognute velikim brojem naoružanih građana. Pošto smo se probili u grad, naišli smo na stotine naših sunarodnika koje su Poljaci hladnokrvno poklali. Njihova mrtva tela valjala su se ulicama.

U međuvremenu su nemačke armije napredovale duž celog fronta. 7. septembra je Južna grupa armija ušla u Krakov i približavala se Kjelcu i Lođu, poljski koridor je bio presečen, a 3. i 4. armija su se spojile. Glavnina 4. armije napredovala je prema Varšavi duž desne obale Visle, ali je 11. septembra 3. korpus stavljen pod komandu 8. armije i naređeno mu je da izvrši pokret zapadno od Visle preko Kutna. Meni je bilo naređeno da u jednoj »rodi« odletim na komandno mesto 8. armije, negde u blizini Lođa, izvestim o situaciji korpusa i tražim naređenja.

Uzleteli smo po lepom vremenu, leteli iznad čela kolona naših jedinica koje su napredovale, zatim smo prošli široki pojas poljske teritorije, gde smo videli puteve zakrčene gustim kolonama trupa i civilnog stanovništva kako beže prema istoku, da bismo potom ušli u zonu gde smo očekivali da vidimo prethodnice 8. armije. Na avione sam uvek gledao sa izvesnim skepticizmom i nije me iznenadilo kad je motor počeo nepravilno da funkcioniše

u momentu kad smo se nalazili nad rejonom za koji nismo znali ko ga drži. Nije ostalo ništa drugo nego da izvršimo prinudno spuštanje i, čim smo pilot i ja izašli iz aviona, nedaleko od nas spazimo grupu ljudi u maslinastozelenim uniformama — nesumnjivo Poljake. Baš kad smo hteli da otvorimo vatru iz automata čusmo nemačke komande — bio je to istureni odred »Organizacije Tot¹¹⁾ upotrebljen za opravku mostova i puteva.

Pošto sam se javio komandantu 8. armije, sa situacijom me je upoznao načelnik štaba, general Felber. On mi je rekao da je 8. armija upravo savladala ozbiljnu krizu na svom severnom boku. 30. pešadijsku diviziju koja je držala širok front na reci Bzuri, napale su nadmoćnije poljske snage koje su se iz Poznanja povlačile prema Varšavi. Tu grupaciju od četiri pešadijske divizije i dve konjičke brigade potpomagale su druge poljske jedinice, nagomilane u rejonu zapadno od Varšave. Da bi izbegla ozbiljnu nedaću, 8. armija je bila primorana da obustavi napredovanje prema Varšavi i ukaže pomoć 30. diviziji. Napadi Poljaka su odbijeni i 8. armija je sada sama otpočela napad preko Bzure, da bi okružila i uništila znatne poljske snage u rejonu Kutna. 3. korpus trebalo je da zatvori prazninu na zapadu.

U toku ove nedelje stegli smo obruč oko Kutna i odobili očajničke pokušaje okruženih Poljaka da se probiju. Situacija je umnogome bila slična okruženju Rusa kod Tanenberga 1914. godine. 19. septembra se ostatak 19 poljskih divizija i 3 konjičke brigade, ukupno 100 000 ljudi, predao 8. armiji.

Taj dan stvarno znači kraj kampanje u Poljskoj. Guderijanov oklopni korpus, bacivši se daleko ispred pešadijskih formacija Severne grupe armija, forsirao je Narev i 14. septembra probio utvrđenje Brest-Litovsk. 17. septembra Guderian se kod Vlodave na reci Bugu spojio sa čelnim kolonama Južne grupe armija. Tako se završio pokret u obliku klešta i mi smo uspeli da okružimo go-

¹¹⁾ Radničke jedinice.

tovo celu poljsku vojsku. Ostali su još da se očiste razni džepovi a uporna odbrana Varšave produžila se do 27. septembra.

Saglasno sporazumu potpisanim 30. avgusta u Moskvi, ruske trupe su 17. septembra ušle u Poljsku, a naše jedinice su napustile Brest-Litovsk i Lavov i povukle se na ugovorenu graničnu liniju. Iako trenutno zasenjeni pobedom u Poljskoj, mnogi od nas su bili zabrinuti zbog ogromnog proširenja sovjetske moći prema zapadu.

II

OSVAJANJE FRANCUSKE

(Sk. 2)

NA ZAPADU

Još pre svršetka kampanje u Poljskoj, 3. korpus je bio prebačen na zapad, a početkom oktobra stigli smo na odsek severno od Trira. Moj drugi brat, koji je u vreme mira bio visoki funkcioner u Ministarstvu šumarstva, služio je kao komandir voda u rezervnoj diviziji blizu Sarbrikena, pa sam bio u mogućnosti da ga posetim. Ovo mi je pružilo priliku da na licu mesta pregledam Zapadni bedem ili Zigfridovu liniju.

Uskoro sam shvatio kakav je opasan poduhvat bila kampanja u Poljskoj i koliki je veliki rizik primila na sebe naša Vrhovna komanda. Drugorazredne trupe koje su držale Bedem bile su rđavo opremljene i nedovoljno obučene, a odbrambena postrojenja su bila daleko od toga da predstavljaju neosvojiva utvrđenja, kao što je to isticala naša propaganda. Betonska zaštita deblja od jednog m bila je retka, a položaji kao celina bili su bez zaštite od zrna teškog kalibra. Mali broj bunkera bio je podešen za flankirno dejstvo, a većina od njih mogla se uništiti neposrednim gađanjem, bez ikakvog rizika za napadače. Zapadni bedem je bio izrađen takvom brzinom da su mnogi položaji bili postavljeni na prednji nagib. Protivtenkovske prepreke su bile gotovo bez ikakvog značaja i, što sam više posmatrao ta odbrambena postrojenja, to sam manje mogao razumeti potpuno pasivno držanje Francuza.

Izuvez slanja lokalnih patrola u istaknute rejone (vrlo »istaknute«) Sarbrikena, Francuzi su se držali vrlo mirno i nisu napadali Zapadni bedem. Takvo držanje uticalo je negativno na borbeni moral njihovih trupa i smatra se da je učinilo više štete nego naša propaganda, koja je ipak bila efikasna.

Kada su Hitlerovi predlozi za mir odbijeni u oktobru 1939. godine, njegova neposredna namera je bila da iznudi njegovo prihvatanje preduzimanjem novog munjevitog rata (Blitzkrieg). On se bojao da će sa svakim daljim mesecom odlaganja saveznici postajati jači; štaviše, niko stvarno nije ni verovao da će naš pakt sa Rusijom dugo trajati. Ona je svoje napredovanje u Poljskoj već propratila okupacijom baltičkih zemalja; u novembru je Crvena armija napala Finsku. Preteća senka na istoku bila je još jedan motiv da se traži pobeda na zapadu.

U početku je bilo planirano da naša ofanziva počne u novembru, ali je rđavo vreme prikovalo nemačko ratno vazduhoplovstvo za zemlju i prinudilo nas da ponovo odložimo dan početka napada (D — dan). Vojska je provela zimu izvodeći intenzivnu obuku i manevre velikih razmera. Ja sam bio premešten u 197. pešadijsku diviziju za načelnika štaba (Ia); divizija je izvodila obuku u rejonu Poznanja, po vrlo hladnom vremenu. Nastavili smo manevre i bojna gađanja na temperaturama od —20 do —30 stepeni, a obuka od voda do divizije nije znala ni za kakvu smetnju.

Marta 1940. godine diviziju je obišao čuveni general von Manštajn, tada komandant korpusa, koji je stvarno razradio plan napada na zapadu. Taj je napad doveo do takvog uspeha o kome niko nije mogao ni sanjati.¹²⁾ Manštajn je bio najpametniji čovek u nemačkom Generalštabu, ali je njegovo ponašanje bilo suviše neposredno;

¹²⁾ Svestan sam da britanska zvanična istorija *The War in France and Flanders 1939—1940*. (Ellis) umanjuje Manštajnov uticaj, ali po mom shvatanju, svedočanstva Guderijana i drugih oficira imaju odlučujući značaj. Lidel Hart takođe zauzima gledište da je Manštajn bio tvorac plana.

on je govorio ono što misli i nikad nije pokušao da prikrije svoje mišljenje, čak ni onda kad se ono nije sviđalo njegovim pretpostavljenim. Usled toga je bio zapostavljen i dodeljena mu je relativno mala uloga u bici koju je on tako sjajno zamislio.

Moje lično iskustvo iz kampanje u Francuskoj bilo je ograničeno na Loren, a nisam uzeo učešća u velikom pohodu kroz severnu Francusku ka Lamanšu. Ipak namejavam da govorim o glavnoj bici pošto je ona od tolike važnosti za razvoj oklopnog rata.

PLAN

U novembru 1939. godine, nemački plan napada na zapadu bio je vrlo sličan čuvenom Šlifenovom planu iz prvog svetskog rata. Naime, glavni udar (Schwerpunkt)¹³⁾ trebalo je da bude na desnom krilu, prostirući se malo više u širinu nego 1914. godine, obuhvatajući i Holandiju. Ova operacija bila je poverena grupi armija »B« (general-pukovnik fon Bok); ona je trebalo da obuhvati svih naših 10 oklopnih divizija, a glavni udar trebalo je da se nanese s obe strane Liježa. Grupa armija »A« (general-pukovnik fon Rundštet) trebalo je da podrži ovaj napad prelaskom preko Ardena i izbijanjem sa pešadijom na Mezu, dok je grupa armija »C« (general-pukovnik fon Leb) trebalo da ostane u odbrani prema liniji Mažino. (Vidi sk. 2).

U pogledu celishodnosti ovoga plana nastale su sumnje. General fon Manštajn, tada načelnik štaba grupe armija »A«, bio je naročito protivan da se glavni udar nanese desnim krilom, koji bi po njegovom mišljenju doveo do frontalnog sudara između naših oklopnih jedinica i najboljih britanskih i francuskih formacija u rejonu Brisela. Prosto ponavljanje naše strategije iz 1914. godine značilo bi odbacivanje preimručstva iznenadenja, uvek

¹³⁾ Schwerpunkt: težište.

najsigurnije garantije pobeđe. Manštajn je sačinio podešan i krajnje originalan plan. Napad velikim snagama trebalo je još uvek da se izvede desnim krilom; grupa armija »B« trebalo je da izvrši invaziju Holandije i Belgije sa 3 oklopne divizije¹⁴⁾ i svim raspoloživim vazdušno-desantnim snagama. Napredovanje grupe armija »B« mora biti strašno, bučno i zasenjujuće i praćeno spuštanjem padobranksih trupa na najvažnije tačke u Belgiji i Holandiji. Verovalo se gotovo kao sigurno da će neprijatelj smatrati to nastupanje glavnim udarom i da će brzo krenuti preko francusko-belgijske granice kako bi dostigao Mezu i zaštitio Brisel i Anvers. Što se više bude uvučao u ovaj sektor, to će izvesniji biti njegov poraz.

Odlučujuću ulogu trebalo je dati grupi armija »A«. Ona bi se sastojala od tri armije (4, 12. i 16) i Klajstove oklopne grupe. 4. armija koja je obuhvatala i Hotov oklopni korpus,¹⁵⁾ trebalo je da napreduje južno od Meze i da je forsira kod Dinana. Glavni udar bi se naneo Klajstovom oklopnom grupom na frontu naše 12. armije. Klajstova oklopna grupa obuhvatala je Rajnhárdov oklopni korpus (6. i 8. oklopnu diviziju), Guderijanov oklopni korpus (1, 2. i 10. oklopna divizija) i Vittershajmov motorizovani korpus (pet motorizovanih divizija). Trebalo je da oni pređu težak teren Ardena — zemljište vrlo ne-pogodno za tenkove i verovatno nedovoljno posednuto — i forsiraju Mezu kod Sedana. Zatim su imali da brzo krenu na zapad i zađu daleko iza bokova i pozadine neprijateljskih snaga u Belgiji. Njihov levi bok je u početku trebalo da štiti 16. armija.

Takov je plan prihvatile nemačka Vrhovna komanda, po savetu i pod uticajem Manštajna. Mora se priznati da su Manštajnovi predlozi naišli na znatan otpor i da su terazije prevagnule u njegovu korist jedino zahvaljujući čudnovatom događaju. Januara 1940. godine, jedan ne-

¹⁴⁾ Hepnerov oklopni korpus sa 3. i 4. oklopnom divizijom trebalo je da upadne u Belgiju u pravcu Brisla, dok bi 9. oklopna divizija dejstvovala u južnoj Holandiji.

¹⁵⁾ 5. i 17. oklopna divizija.

mački kurirski avion izgubio je orijentaciju i sleteo na belgijsku teritoriju. Oficir u tom avionu imao je u džepu kopiju originalnog plana i nismo bili sigurni da li ju je uništio. Zbog toga je bilo odlučeno da se primeni Manštajnov plan, koji je zbog svoje originalnosti i smelosti bio naročito privlačan za Hitlera.

SEDAN

(Sk. 3)

U 5.35 časova 10. maja 1940. godine, čelne jedinice nemačke vojske prešle su granice Belgije, Luksemburga i Holandije. Kao i u Poljskoj, imali smo preim秉stvo nadmoćnosti u vazduhu, no naši pokušaji nisu bili usmereni da ometemo britanske i francuske kolone koje su hitale u Belgiju i Južnu Holandiju. Nemačka Vrhovna komanda bila je zadovoljna što vidi da neprijatelj odgovara na našu ofanzivu onako kako smo želeli i predvideli.

Težište napada ležalo je na Klajstovoj oklopnoj grupi koja je zaronila u pošumljene bregove Ardena i hitala ka Mezi. Moram podvući da Nemci duguju za svoje pobeđe u maju 1940. godine u prvom redu brižljivoj primeni dva velika načela ratne veštine — iznenađenja i koncentracije. Nemačka vojska je stvarno bila slabija od savezničkih vojski ne samo po broju divizija već naročito po broju tenkova. Dok su združene francusko-engleske snage imale oko 4000 tenkova, nemačka vojska mogla je izvesti na bojište samo 2800. Ni u kvalitetu nismo imali stvarno preim秉stvo. Saveznički tenkovi, a naročito britanski »matilda«, imali su deblji oklop od naših, dok je top od 37 mm na našem tenku »mark III«, osnovnom nemačkom borbenom tenku, bio slabiji od britanskog topa od 2 funte. Ali odlučujući faktor za probor kod Sedana i Namira bio je taj što smo mi na ovom odseku sasredili 7 od naših 10 oklopnih divizija, od kojih su 5 bile koncentrisane na odseku Sedana. Saveznički vojni komandanti, a naročito Francuzi, još uvek su mislili po pravilima linijske taktike

Iz prvog svetskog rata i rasturili su svoje tenkove po pesadijskim divizijama. Britanska 1. oklopna divizija još nije bila stigla u Francusku, a formiranje četiri francuske oklopne divizije bilo je tek u početnom stadijumu. Francuzi nisu ni razmatrali upotrebu oklopnih divizija u masi. Raspoređujući svoje oklopne divizije duž celog fronta od svajcarske granice do Lamanša, francuska Vrhovna komanda išla je nama na ruku i njoj ne ostaje ništa drugo do da za katastrofu koja je morala uskoro da usledi krivi samu sebe.¹⁶⁾

Klajstova oklopna grupa nije naišla na otpor u Luksemburgu, a u Ardenima je otpor francuske konjice i belgijskih strelaca bio brzo slomljen. Zemljište je bilo bez sumnje teško, ali je brižljivo planirani saobraćaj, kao i dalekosežan štabni rad, olakšao nastupni marš oklopnih divizija i motorizovanih kolona, koje su se kretale po ešelonima dubine 60 milja (oko 100 km). Neprijatelj je bio nepripremljen za masovan udar na ovom odseku, njegov slab otpor je bio lako savladan i 12. maja su prethodnice Guderijanovog oklopnog korpusa stigle na Mezu i zauzele grad Sedan. Klajst je odlučio da forsira Mezu 13. maja po podne čelnim jedinicama oklopnog korpusa. Pesadijske divizije bi bile mnogo podesnije, ali je bilo važno iskoristiti zabunu neprijatelja i ne dati mu prilike da se sredi. Za podršku forsiranja bile su na raspolaganju vrlo jake formacije vazduhoplovstva.

Srećan sam što posedujem iz prve ruke izveštaj o bici koji je pisao potpukovnik Balk,¹⁷⁾ komandant 1. pesadijskog puka 1. oklopne divizije. 12. maja uveče njegov puk je stigao na Mezu južno od Fluena i čekao spremam za napad. Oficiri i vojnici znali su tačno šta se od njih očekuje.

¹⁶⁾ 3. francuske mehanizovane konjičke divizije, svaka sa oko 200 tenkova, uzele su učešća u napredovanju u Belgiji. 4. francuske oklopne divizije imale su po oko 150 tenkova svaka. Prosečna jačina oklopnih divizija bila je u to vreme oko 260 tenkova.

¹⁷⁾ Dočnije general oklopnih jedinica: komandant korpusa u Rusiji, komandant armije u Poljskoj i Mađarskoj i komandant grupe armija na zapadu.

kuje; mesecima su oni uvežbavali ovaj napad i proučavali karte i fotografije zemljišta. Naša obaveštajna služba dobila je tačne podatke o francuskim položajima, čak i raspored pojedinih bunkera.

Ipak, 13. maja ujutro je štabu 1. pešadijskog puka situacija izgledala kobna. Francuska artiljerija je bila spremna i najmanji pokret je privlačio vatru. Nemačku artiljeriju su zadržali zakrčeni putevi te nije mogla zauzeti vatrene položaje na vreme, a na reku još nisu bili pristigli niti inžinjerija, niti gro njihove opreme. Na sreću u puk je pristigao transport sa gumenim čamcima, mada su jedinice morale da rukuju ovom opremom bez pomoći inžinjeraca.¹⁸⁾ Pukovnik Balk je poslao u štab korpusa oficira za vezu sa zahtevom za maksimalnu podršku avijacijom i da ukaže da se ne može nadati uspešnom napadu sve dok francuska artiljerija ne bude eliminisana. Neprijateljska vatra činila je svaki pokret nemogućim. (Vidi sk. 3).

Oko podne je avijacija otpočela napad, upotrebiši do 1000 aviona u gustim formacijama. Napad »štuka« potpuno je učutkao francusku artiljeriju i ova se više nikad nije povratila od zadobijenog udarca. Pukovnik Balk je imao utisak da je posada napustila oruđa i nije se mogla nikako navesti da se vrati nazad topovima. Potpun prekid francuske vatre imao je veliki uticaj na moral pešadijskog puka. Nekoliko minuta pre, svaki je nastojao da se skloni u bilo kakav zaklon, a sada niko nije ni mislio na zaklanjanje. Bilo je nemoguće zadržati ljudе. Gumeni čamci su prevezeni do reke i napumpani na očigled francuskih bunkera koji su se nalazili na udaljenju od oko 50 m, a trupe su prešle reku pod zaštitom tako jakog napada iz vazduha da vojnici nisu ni primetili da nema artiljerijske podrške. Čim je izvršeno forsiranje, sve je išlo kao po satu i po zalasku sunca puk je osigurao držanje

¹⁸⁾ Ovo ukazuje na značaj koji ima brižljiva i svestrana obuka pešadije u radu drugih rodova, kao što je bio slučaj sa 1. motostreljačkim pukom.

dominirajućih uzvišenja duž južne obale Meze. Francuzi su bili zapanjeni napadom iz vazduha, pa je njihov otpor bio slab; sem toga svaka jedinica pod Balkovom komandom mesecima je vežbala i ponavljala svoju ulogu.

Te večeri je pukovnik Balk odlučio da proširi mostobran i dopre do Šemerija, preko 6 milja (10 km) južno od Meze. Bila je to vrlo smela odluka. Ni artiljerija, ni oklopne jedinice, ni protivtenkovski topovi još nisu bili pristigli, a podizanje mosta preko Meze sporo je napredovalo, pod neprekidnim i odlučnim napadom iz vazduha. Ali se Balk bojao da će mali mostobran biti lako izolovan te je, uprkos premorenosti svojih ljudi, odlučio da prodre duboko u francusku teritoriju. Posle noćnog marša od 6 milja (10 km) Šemeri je bez otpora zauzet.

Ujutro 14. maja izbila je kriza na koju se Balk razumno pripremio: jedna francuska oklopna brigada izvršila je protivnapad uz podršku niskoletećih aviona. Srećom, Francuzi su teško mogli da improvizuju ovakav jedan protivnapad u kratkom vremenskom periodu. Njihovi tenkovi su se kretali sporo i tromo i u vreme kad su stupili u dejstvo, naši protivtenkovski topovi su već bili pristigli, pošto su to bile prve jedinice 1. oklopne brigade. Borba je bila kratka i oštara; mada su Francuzi napadali hrabro, pokazali su malo veštine i uskoro je oko 50 njihovih tenkova ostalo zapaljeno na bojnom polju. Organizacija veze u francuskoj oklopnoj brigadi bila je loša, a savremena radio-oprema naših oklopnih jedinica pružala nam je jasno preim秉stvo u izvođenju manevra. Zastarela francuska avijacija trpela je teške gubitke od mitraljeske vatre pešadijskog puka.

U toku borbe, a i u toku forsiranja Meze prethodnog dana, general Guderian se nalazio daleko napred, pa je Balk mogao da se lično s njim savetuje.

Bitka kod Sedana ima važno mesto u razvoju oklopног rata. U to vreme je bilo uobičajeno povući oštru razliku između pešadijskih i oklopnih jedinica. Da je u toku forsiranja Meze pukovnik Balk imao pod svojom komandom tenkove, sve bi izgledalo mnogo lakše. Bilo bi mo-

guće prebaciti preko reke pojedine tenkove i u toku noći 13/14. maja ne bi bilo potrebno slati jedinice daleko napred bez podrške tenkova. Da su Francuzi izvršili organizovani protivnapad na pešadijski puk, situacija bi bila vrlo kritična, ali se onda smatralo da je nepravilno pridavati tenkove pešadiji — oklopna brigada trebalo je da se čuva nedirnuta za odlučujući udar. Od Sedana pa nadalje, oklopne jedinice i pešadija upotrebljavane su u mešovitim borbenim grupama. Te su borbene grupe (*Kampfgruppen*) predstavljale ovapločenje principa starog koliko i sam rat — prikupljanje svih rodova *u isto vreme* i na *istom rejonom*.

Francuski otpor duž Meze sada je popustio. Položaj na obali reke držale su drugorazredne trupe sa malo protivtenkovskih topova, a njihov je moral izgledao potpuno slomljen pod dejstvom bombardovanja avionima za obrušavanje. Severno od Mezijera su dve oklopne divizije generala Rajnharda prešle Mezu na nekoliko mesta, a Hotov oklopni korpus potpuno je iznenadio Francuze kod Dinana. 14. maja Guderijanov korpus je proširio mostobran južno i zapadno od Sedana i odbio mnogobrojne protivnapade francuske 3. oklopne divizije. Borbe su ovde bile vrlo uporne, a važna uzvišenja su nekoliko puta prelazila iz ruku u ruke.

15. maja je nemačka Vrhovna komanda »izgubila nerve« i zabranila svako dalje napredovanje oklopnim korpusima, sve dok pešadijske divizije 12. armije, koje su se teško kretale pozadi Klajstove oklopne grupe, ne budu spremne da zaštite južni bok. Ali su komandanti oklopnih korpusa i oklopnih divizija, ceneći situaciju na frontu, jasno uvideli da se pobeda gigantskih razmera može postići jedino ako se pokret na zapad neodložno nastavi i neprijatelju ne dozvoli dobitak u vremenu za preduzimanje protivmera. Zbog njihovih oštih protesta data je dozvola da se »proširi mostobran« i 16. maja Klajstova oklopna grupa potpuno je probila francuski front zapadno od Meze i nastavila gonjenje ka moru.

SLOM

Dok je francuski centar kod Sedana probijan, u Belgiji se 12. i 13. maja razvila žestoka tenkovska bitka. Hepnerov oklopni korpus, napredujući severno od Meze, upao je blizu Žamblua u nadmoćnije oklopne snage Francuza. Ali zahvaljujući prvorazrednoj obučenosti i odličnim sredstvima veze, Hepnerove oklopne divizije su izmanevrovale Francuze i odbacile ih preko reke Dila. Hepneru je bilo naređeno da izbegne direktni udar na Brisel i da glavni udar nanese duž reke Sambre radi održavanja bliskog dodira sa oklopnim korpusom koji je napredovao južno od reke.

Guderjanovo gonjenje duž reke Some dostiglo je zapanjujuću brzinu. 18. maja uveče bio je u Sen Kantenu, 19. je prešao bojište na Somi iz prvog svetskog rata a 20. su njegove prethodnice dostigle Abevil i Lamanš. Samim tim su savezničke armije bile presećene na dva dela. Takva je brzina napredovanja krila u sebi veliki rizik, pa je bilo mnogo brige oko obezbeđenja južnog boka. 10. oklopna divizija Vittershajmovog motorizovanog korpusa i pešadijske divizije 16. armije dobole su zadatak da organizuju odbranu duž Ene i Some. Kriza je nastala 18. maja kada je francuska 4. oklopna divizija pod komandom generala de Gola izvršila protivnapad na Lan i bila nemilosrdno odbijena. Bila je to tipična francuska strategija pojedinačnog bacanja u borbu oklopnih divizija — 3. oklopna divizija je bacena u borbu kod Sedana 14/15. maja, a 4. je doživela istu sudbinu kod Lana 18. maja. Čak i posle našeg probroja kod Sedana, Francuzi bi još uvek imali šanse za borbu, da njihova Vrhovna komanda nije izgubila glavu i da su se uzdržali od protivnapada dok ne prikupe sve raspoložive oklopne jedinice za odlučujući udar.

Teško pritisnute od grupe armija »B«, savezničke snage u Belgiji odstupile su od Brisla na reku Šeldu, s južnim bokom kod Arasa, samo 25 milja od Perona, na obalama Some. Da su saveznici uspeli da zatvore brešu Aras

— Peron, mogli su odseći naše oklopne divizije koje su napredovale ka moru. 20. maja lord Gort, komandant britanskih ekspedicijonih snaga, izdao je zapovest za lokalni protivnapad kod Arasa, koji je trebalo da otpočne 21. maja; činjeni su takođe pokušaji da se dobije francuska podrška za operaciju širih razmara, radi zatvaranja te breše od životne važnosti.¹⁹⁾ Francuzi su izjavili da ne mogu napasti pre 22. maja, pa su jedinice britanske 50. divizije i 1. armijske tenkovske brigade stupile u dejstvo južno od Arasa 21. maja ujutro. Upotrebljene snage su bile suviše male da bi postigle bilo kakav odlučujući rezultat, ali su ipak prouzrokovale u Romelovoj 7. oklopnjoj diviziji ozbiljne gubitke. Naš protivoklopni top kalibra 37 mm bio je suviše slab da zaustavi teške britanske tenkove tipa »matilda«, a to se moglo postići jedino angažovanjem celokupne njegove artiljerije, naročito teških protivavionskih topova kalibra 88 mm, čime je Romel i uspeo da zaustavi britanski napad.

Južno od Some nije se uopšte ništa dogodilo — francuske trupe koje su se prikupljale za protivnapad bile su podvrgnute neprekidnom bombardovanju od strane nemackog ratnog vazduhoplovstva. Britanska zvanična istorija primećuje²⁰⁾ da se »u ovom najkritičnjem trenutku francuska Vrhovna komanda pokazala nesposobnom da efikasno komanduje«. Bilo je mnogo konferencija, diskusija i direktiva, ali malo ili nikakvih pozitivnih akcija. Naša 4. armija udarila je u pozadinu, zauzeo je Aras i odbacila Britance još dalje na sever. Situacija saveznika u Belgiji i severnoj Francuskoj uskoro je postala katastrofalna.

Guderijan je napredovao od Abewila u pravcu severa i 22. maja napao je Bulonj; Rajnhardov oklopni korpus, krećući se na njegovom boku, zauzeo je 23. maja Sent Omer. Na taj način su čelne oklopne divizije bile samo 18 milja udaljene od Denkerka i mnogo bliže pristaništu

¹⁹⁾ Vidi *The War in France and Flanders 1939—1940*, strana 87.

²⁰⁾ Isto delo str. 103.

nego glavnina anglo-francuskih snaga u Belgiji. 23. maja uveče general fon Rundštet, komandant grupe armija »A«, naredio je svojim oklopnim divizijama da se spoje na liniji kanala, između Sent-Omera i Betina. General fon Brauhič, glavnokomandujući kopnene vojske, smatrao je da operacije protiv savezničkih snaga na severu treba da budu pod jednom komandom i, štaviše, da napad u cilju okruženja saveznika treba nastaviti bez odlaganja. Saglasno tome, naredio je 24. maja da se Rundštetova 4. armija, koja je obuhvatala sve oklopne divizije grupe armija »A«, stavi pod komandu grupe armija »B« generała fon Boka, koja je imala da napadne izbočinu savezničkog rasporeda sa istoka. 24. maja Hitler je posetio Rundštetovo komandno mesto i opozvao Brauhičove zapovesti.²¹⁾ Po njegovom odlasku, Rundštet je izdao direktivu koja glasi: »Po Firerovom naređenju... opšta linija Lan — Betin — Er — Sent-Omer — Gravlin (linija kanala) neće biti pređena«. Kada je Hitler 26. naredio Rundštetu da nastavi napad, bilo je suviše kasno da se zadobiju odlučujući rezultati, a Britanci su bili u stanju da se pod borbom povuku na obalu kod Denkerka.²²⁾

Ali, ako Denkerk nije bio trijumf koji je nemačka vojska imala pravo da očekuje, on time nije bio ništa manje uništavajući poraz za savezниke. U Belgiji je francuska vojska žrtvovala većinu svojih oklopnih i motori-

²¹⁾ Napomena izdavača: Britanska zvanična istorija, izgleda, prekomerno podvlači uticaj Rundšteta, jer dokumenti koje navodi major Elis pokazuju da je Hitlerova intervencija bila značajna i važna. Čak i ako bi bilo sigurno da je Hitlerova odluka za opozivanje Brauhičovog naređenja bila data po savetu Rundšteta, još uvek je za to odgovoran Hitler. Major Elis pobija važnost »naređenja za zaustavljanje«, ali verovatno poslednja reč po ovom predmetu još nije rečena. Francuski dokumenti nisu ispitani.

²²⁾ Vidi Britansku zvaničnu istoriju strana 346—50. 25. maja je jedna britanska patrola izvršila prepad na nemačka štabna kola na frontu kod Ipra, kojom prilikom su zaplenjeni vojni dokumenti od najveće važnosti. Kao što Britanska istorija pokazuje (148. strana), taj događaj je bio od izvanredne važnosti, jer je to navelo lorda Gorta da povuče 2 divizije na severni bok i osigura svoje povlačenje ka moru.

zovanih formacija i ostalo joj je svega 60 divizija sa kojima je trebalo da drži dugački front od švajcarske granice do Lamanša. Britanske ekspedicione snage izgubile su svu artiljeriju, tenkove i transport i Francuskoj se sada mogla pružiti slaba pomoć na liniji Some.²³⁾ Krajem maja su naše oklopne divizije otpočele pokret prema jugu i izvršene su pripreme za što ranije otpočinjanje nove ofanzive protiv takozvane Veganove linije.²⁴⁾

Plan nemačke Vrhovne komande za poslednju fazu francuske kampanje predviđao je tri glavna pravca napada. Grupa armija »B«, sa 6 oklopnih divizija, imala je da izvrši probor između r. Oaze i mora i izbjije na donji tok Sene u rejonu Ruana. Nekoliko dana docnije grupa armija »A«, sa 4 oklopne divizije, imala je da napadne obe strane Retela i da se probije duboko u Francusku, a cilj joj je bio plato Langr. U toku napada ove dve grupe armija, trebalo je da otpočne napad grupe armija »C« na liniju Mažino sa ciljem da izvrši probor između Meze i Rajne.

U početku juna su nemačke oklopne jedinice bile ovako grupisane: Hotova oklopna grupa sa 5. i 7. oklopnom divizijom pod komandom 4. armije, bila je razmешena u rejonu Abevila. Klajstova oklopna grupa sa Vitershajmovim oklopnim korpusom (9. i 10. oklopna divizija) i Hepnerovim oklopnim korpusom (3. i 4. oklopna divizija) stajala je između Amijena i Perona. Oklopne divizije u rejonu Retela formirale su novu oklopnu grupu pod komandom Guderijana — Šmitov oklopni korpus (1. i 2. oklopna i 29. motorizovana divizija) i Rajnhardov oklopni korpus (6. i 8. oklopna i 20. motorizovana divizija).

Početkom juna, zbog rđavo vođenih napada na naše mostobrane kod Abevila i Amijena, neprijatelj je još više oslabio u oklopnim snagama. 5. juna je grupa armija

²³⁾ Samo 51. (hajlandska*) divizija i 1. oklopna divizija stajale su na raspolaganju.

²⁴⁾ *) Highland — škotska visija. — Prim. red.

²⁴⁾ 20. maja general Vegan, bivši načelnik štaba maršala Foša, preuzeo je komandu od nesretnog generala Gamlena.

»B« otpočela svoj napad i Hepnerov oklopni korpus duboko je prodro u neprijateljske položaje. Neprijatelj nije bio u stanju da nas zadrži na abevilskom mostobranu i 7. oklopna divizija, pod komandom Ervina Romela, brzo se probila prema Seni. 8. juna on je već bio u Ruanu i, korišteći preimrućstvo potpune zabune neprijatelja, skrenuo je prema moru, odsecajući kod Sen Valerija britansku Hajlandsku diviziju i znatne francuske snage.

Međutim, dalje na istok nemačka ofanziva nije tekla tako glatko. Klajstova oklopna grupa uzalud je pokušavala da se probije iz mostobrana kod Amijena i Perona. Francuske trupe na ovom sektoru borile su se s krajnjom upornošću, nanevši nam znatne gubitke. 9. juna otpočela je ofanzivu grupa armija »A« i, mada je propao pokušaj forsiranja blizu Retela, osigurala je tri mostobrana zapadno od grada. Noću 9/10. juna izrađen je most, pa su tenkovi Šmitovog oklopног korpusa prešli Enu. 10. juna bile su žestoke borbe, zemljište je bilo teško sa mnogo brojnim selima i šumama, koje su Francuzi čvrsto držali. Zauzimanje ovih otpornih tačaka prepusteno je pešadijskim pukovima, dok su oklopne jedinice obišle otpor i gurnule što je moguće dalje na jug. U podne 10. juna francuske rezerve, uključujući i novoformiranu oklopnu diviziju, izvršile su sa pravca Žinivila u bok naših oklopnih jedinica protivnapad, koji je odbijen posle dvočasovne tenkovske bitke. Tokom noći 10/11. juna Guderijan je krenuo Rajnhardov oklopni korpus na mostobran, koji je sada bio dubok 12 milja (oko 20 km). 12. juna Rajnhard je odbio nekoliko protivnapada francuskih oklopnih i mehanizovanih brigada.

Uspeh Guderijana i neuspeh fon Klajsta zavisili su od razlike u metodu napada. Napadi ovog poslednjeg s mostobrana kod Amijena i Perona, pokazao je da je sasvim nekorisno upotrebiti tenkove za napad na dobro organizovane odbrambene položaje koje posedu neprijatelj očekujući napad i čvrsto rešen da ga odbije. Suprotno tome, Guderijanovi tenkovi nisu upotrebljeni sve dok pešadija nije stvorila dubok prodor preko Ene.

Posle odbijanja Klajstovog napada na Somi, nemačka Vrhovna komanda je pokazala svoju umešnost prebacivanjem njegove oklopne grupe u rejon Lana. Ovde je Klajst postigao odmah uspeh i, savlađujući slab otpor neprijatelja, njegova prethodnica je 11. juna stigla na Marnu kod Šato-Tijerija. Sledеćeg dana Guderijanovi tenkovi su stigli na reku kod mesta Šalon na Marni. Osam dobro vođenih i usmeravanih oklopnih divizija probilo se napred s obe strane Remsa i neprijatelj nije imao ništa čime bi ih mogao zaustaviti.

Za razliku od 1914. godine, zauzimanje Pariza nije imalo uticaja na strategijske odluke. Grad nije više bio velika tvrđava iz koje bi armija u rezervi mogla da grune i napadne naše komunikacije. Francuska Vrhovna komanda proglašila je Pariz otvorenim gradom i nemačka Vrhovna komanda stvarno je u svojim proračunima ignorisala ovo mesto — ulazak nemačkih trupa 14. juna bio je samo jedna epizoda u ovoj kampanji. U međuvremenu je Hepnerov okloplni korpus prodro u Normandiju i Bretanju, Klajstova oklopna grupa bila je upućena prema platou Langr i u dolinu Rone, dok je Guderijanova oklopna grupa upućena prema istoku u Loren, radi napada na Mažino liniju iz pozadine.

14. juna je 1. armija iz grupe armija »C« probila Mažino liniju južno od Sarbrikena. Otpor Francuza je oslabio na celom frontu, pa je mogućnost nemačkog napredovanja zavisila od toga koliko su njihove oklopne divizije mogle preći u toku dana — pešadijske formacije ostale su daleko pozadi na prašnjavim putevima. 16. juna je Klajstova oklopna grupa umarširala u Dižon, dok su čelne jedinice Guderijanove oklopne grupe izbile na švajcarsku granicu kod Pontarliea i završile opkoljavanje francuske vojske u Alzasu i Lorenu. 18. juna sastali su se u Minhenu Hitler i Musolini radi dogovora o francuskom zahtevu za primirje.

Poslednje faze kampanje, kada su nemački tenkovi prodri li do Šerbura, Bresta i Liona, umnogome podsećaju na gonjenje francuske konjice ravnicama severne Ne-

mačke posle bitke kod Jene. Položaj naših oklopnih jedinica na kraju kampanje bio je vrlo sličan onom koji je izneo Mira u svom izveštaju Napoleonu, novembra 1806. godine: »Sire, bitka je završena, jer više nemamo s kim da se borimo.«

U LORENU

Kao što sam već naveo, moje učešće u ovoj kampanji bilo je ograničeno na borbe u Lorenu, gde sam bio načelnik štaba (Ia) 197. pešadijske divizije. Ova divizija bila je u sastavu nemačke 1. armije koja je 14. juna napala čuvetu Mažino liniju na odseku Pitlenža, južno od Sarbrikena. Imao sam mogućnost da borbu posmatram neposredno, mada su od naše divizije jedino artiljerija i inžinerijski bataljon bili stvarno angažovani u izvršenju proboga.

Za Mažino liniju bilo je široko rasprostranjeno gledište da je nesavladiva i, koliko mi je poznato, još ima onih koji misle da su njena utvrđenja mogla odoleti svakom napadu. Možda će biti od interesa da napomenem da su odbrambena postrojenja na Mažino liniji bila probijena za svega nekoliko časova normalnog napada pešadije, čak i bez ikakve podrške tenkova. Nemačka pešadija je napreduvala uz jaku podršku avijacije i artiljerije, pri čemu su vrlo široku primenu našla dimna zrna. Uskoro se pokazalo da mnoga francuska utvrđenja nisu mogla odoleti punom pogotku artiljerijskih zrna ili avionskih bombi i, štaviše, veliki broj utvrđenja nije bio uređen za kružnu odbranu, te ih je bilo lako napasti iz mrtvog ugla ručnim bombama i bacačima plamena. Mažino linija nije imala odgovarajuće dubine i, uzeto u celini, bila je daleko slabija nego niz drugih odbrambenih sistema organizovanih docnije u ratu. U modernom ratu, u svakom slučaju, ne razumno je oslanjati se na statičnu odbranu, a što se tiče Mažino linije, njena utvrđenja su imala samo ograničenu lokalnu vrednost.

Posle proboga, 197. pešadijska divizija je usiljenim marševima gonila neprijatelja — trupe su rado podnele pešačenje po 35 milja (50 km) dnevno pošto je svako želeo »da bude tamo«. Stigavši do Šato-Salena, naređeno nam je da skrenemo uлево i napredujemo kroz planine Vogeze, imajući kao krajnji cilj Donon, najviši vrh severnih Vogeza. U zoru 22. juna prošli smo kroz front jedne divizije koja je bila zaustavljena zbog pretrpljenih teških gubitaka i produžili napredovanje preko gusto pošumljenih bregova. Obaranjem drveta neprijatelj je postavio prepreke na putevima, a njegova artiljerija, snajperi i mitraljezi koristili su u potpunosti preimrućstvo odličnih prirodnih zaklona. Ukratko, napredujući pod teškim borbama, naša divizija je odmicala prema Dononu i padom mraka 22. juna bili smo samo 1 milju (1600 m) udaljeni od vrha.

Uveče 22. juna pozvao me telefonom pukovnik Špajdel,²⁵⁾ načelnik štaba korpusa, i obavestio me da su francuska 3, 4. i 8. armija u Elzasu i Lorenu bezuslovno kaptulirale. Naredio je da se neprijatelju pošalje parlamentarac koji će ugovoriti prekid vatre. U zoru 23. juna naš obaveštajni oficir je stupio u vezu s francuskim trupama na našem frontu, pa sam u toku jutra otišao, sa komandantom divizije, generalom Majer-Rabingenom, u štab francuskog 43. korpusa. Prolazeći kroz naše prednje položaje imali smo da pređemo preko pola milje (800 m) dok stignemo do francuskih predstraža — oni su već bili uklojeni prepreke s puta. Francuske trupe su nas pozdravile na potpuno mirnodopski način. Francuska vojna policija u kratkim kožnim kaputima dala nam je dozvolu za prolazak, a francuska straža je izvršila pozdrav. Stigli smo u vilu *Shez nous* gde je general Leskan imao svoj štab. Komandant korpusa bio je čovek 60-tih godina; primio nas je okružen svojim štabom. Starac je bio očevidno pri kraju snaga, ali je bio uglađen — o uslovima predaje diskutovao je mirno, kao što dolikuje oficirima i džentlme-

²⁵⁾ Docije general-potpukovnik, a 1944. godine načelnik Romelovog štaba u Normandiji.

nima. Leskanu i njegovim oficirima pružene su sve vojne počasti.

24. juna je kominike štaba vođe Rajha objavio da se kod Donona predao neprijatelj koji je bio opkoljen u Vogenzima. Kominike je javio o 22 000 zarobljenika, među kojima i 1 komandant korpusa i 3 komandanta divizije, sa 12 artiljerijskih diviziona i ogromnom količinom materijala i opreme.

ZAKLJUČCI

Koji su bili uzroci brzog poraza Francuske? Već sam izneo većinu njih u razmatranju operacija, no možda će biti od značaja da se ponovo podvuku bitne tačke. Mada su politički i moralni faktori bez sumnje bili od velike važnosti, ja ću se lično ograničiti na čisto vojnu stranu poraza.

Nemački tenkovi, sjajno podržani od strane avijacije, bez sumnje su odlučili kampanju. Ovo mišljenje ne umanjuje važnost nemačkih pešadijskih divizija, čiji će se kvalitet u potpunosti pokazati u strašnim kampanjama u Rusiji. Ali u munjevitom ratu u Francuskoj one su imale malo prilike da pokažu svoju neustrašivost.

Cela kampanja se vrtela oko upotrebe tenkova i bila je u osnovi sukob principa dve oprečne škole. Saveznički vojni komandanti mislili su na način koji je važio za prvi svetski rat, pa su rasturali svoje oklopne jedinice približno ravnomerno duž celog fronta, mada su njihove najbolje divizije uzele učešće u napredovanju kroz Belgiju. Komandanti naših oklopnih jedinica smatrali su da oklopne jedinice treba da budu upotrebljene u masi, a rezultat toga je bio taj da smo na težištu borbenih dejstava kod Sedana imali dva oklopna korpusa i jedan motorizovani. Naša teorija oklopnog rata bila je daleko od toga da je za saveznike predstavljala tajnu. Maks Verner, autor knjige *The Military Strength of Powers* (Vojna

snaga velikih sila)²⁶⁾ pišući 1939. godine, podvlači da »nemačka vojna teorija vidi samo jedan način za upotrebu tenkova — njihovu sasređenu upotrebu u velikim massama«. Francuski i britanski generali ne samo što su odbili da prihvate našu teoriju nego su propustili da preduzmu odgovarajuće mere da bi joj se suprotstavili.

Čak i posle našeg proboga na Mezi, francuski generali su, izgleda, bili nesposobni da izvrše koncentraciju svojih oklopnih jedinica, a na bojnom polju francuska taktika je bila suvise kruta i formalistička. Naši oklopni korpusi i divizije ne samo što su imali preim秉stvo odlične obućenosti i veza nego su i starešine svih stepena u potpunosti shvatile da se oklopnim jedinicama mora komandovati neposredno iz borbenog poretka. Tako su oni bili u mogućnosti da odmah iskoriste preim秉stva brzih promena situacije i ukazanih povoljnih prilika koje se u oklopnom ratu često dešavaju.

Možda treba podvući da, iako smo oklopnim jedinicama pridavali veliku važnost, mi smo uvideli da tenkovi ne mogu dejstvovati bez tesnog sadejstva sa motorizovanim pešadijom i artiljerijom. Naše oklopne divizije bile su uravnotežena snaga svih rodova — to je bila lekcija koju Britanci nisu naučili sve do 1942. godine.

Umešno korišćenje iznenađenja bio je vrlo važan činilac naših uspeha. Da ne bi propustio priliku za iznenađenje, fon Klajst je 13. maja forsirao Mezu ne čekajući na pristizanje svoje artiljerije; uspešno sadejstvo između tenkova i avijacije tom prilikom, udvostručeno je docnije u toku gonjenja kroz centralnu i južnu Francusku. Vreme i ponovni brzi pokreti, kao i gipkost u komandovanju našim oklopnim jedinicama, zbumjivali su neprijatelja. Upotreba naših padobranksih jedinica u Holandiji takođe pokazuje parališući efekat iznenadnog udarca.

Tom se kampanjom nemačka Vrhovna komanda daleko pročula i, uopšte uzevši, njen strategijsko rukovođenje oklopnim jedinicama bilo je smelo i pouzdano. Po-

²⁶⁾ Gollanacz, 1939. godine.

stojale su samo dve ozbiljne greške u rukovođenju Vrhovne komande — naređenje da oklopne divizije posle forsiranja mostobrana kod Sedana uspore napredovanje i naročito tragična odluka da se zaustave oklopne divizije kada su već bile na domaku Denkerka.

Da zaključim: bitku za Francusku dobole su nemačke oružane snage zbog toga što su u rat ponovo uvele odlučujući faktor — pokretljivost. Ona je postignuta kombinacijom vatrene moći, koncentracije i iznenadenja, paralelno sa odličnim rukovanjem najmodernijim sredstvima — avijacijom, vazdušno-desantnim i oklopnim jedinicama. Serije nesreća u narednim godinama ne mogu zamračiti fakat da je 1940. godine nemački Generalstab postigao vojno majstorstvo dostoјno upoređenja sa najvećim kampanjama najvećih vojskova u istoriji. Nije naša krivica što su proćerdani plodovi tog ogromnog trijumfa.

III

BALKANSKA KAMPANJA

(Sk. 4)

INTERLUDIJUM

Leto 1940. godine bilo je za nemačku vojsku najsrećnije ratno leto. Bili smo postigli seriju pobjeda, nečuvenih od vremena Napoleona; Versaj je bio osvećen i mogli smo gledati u budućnost sa izgledom na siguran i pobedonosan mir. Naše okupacione snage u Francuskoj i Holandiji utopile su se u tihu rutinu mirnodopskog vojničkog života. Pripeđivali smo partije jahanja i lova, a rečeno nam je da će se našim porodicama dozvoliti da nam se pridruže.

Vrhovna komanda vršila je stvarno pripreme za demobilizaciju velikog broja divizija, te su i važni ugovori za naoružanje bili otkazani. Naši snovi bili su grubo uzdrmani kada je Britanija odbila Hitlerove predloge za mir, kada je Čerčil objavio nepokolebljivu odluku svoje zemlje da nastavi rat. Operacija »si lajon« (*Sea Lion* — »morski lav«) bila je na brzinu improvizovana, a nemačko vazduhoplovstvo je dobilo zadatak da izvojuje prevlast u vazduhu nad Uskim morima.*). Naše vazduhoplovne snage briljantno su dejstvovalе u munjevitom ratu u Francuskoj, ali im je bio dodeljen uglavnom zadatak podrške operacija na zemlji. Uskoro je postalo jasno da nemačko vazduhoplovstvo nije bilo dovoljno snažno da izdrži nedelje teških borbi s Kraljevskim vazduhoplovstvom (RAF-om) koje je raspolagalo savršenijom radarskom

*) *Narow Seas* — Lamanski i Irsko more. — Prim. red.

opremom, i što su se više naši gubici povećavali, to je perspektiva za forsiranje Kanala bila sve slabija.

U toku letnjih meseci imao sam zgodnu priliku da proučim uslove u Francuskoj i Holandiji. Po završetku dejstava moja divizija je premeštena u rejon Brede, gde je učtivo, mada rezervisano, držanje nemačkih trupa proizvelo izvanredan utisak na Holandane. Ja sam se smestio u kuću bivšeg holandskog kolonijalnog oficira i danas se sa zahvalnošću sećam mirnih nedelja u njegovom go-stoljubivom i kulturnom domu. Treba žaliti što su gestapo-vski oficiri i partijski funkcioneri uskoro podigli barijeru između okupacionih trupa i civilnog stanovništva; njihov potpun nedostatak obzira i okrutno ponašanje doveli su do otuđivanja mnogih potencijalnih prijatelja. Na nesreću, tim je funkcionerima nedostajala kultura i vaspitanje — osnova uspešnog rada u stranoj zemlji.

Posle nekoliko nedelja provedenih u Holandiji, premešten sam u štab 1. armije u Lorenu, na dužnost načelnika obaveštajnog odeljenja (Ic). Imali smo odličan smeštaj u starom gotskom zamku u Nansiju; bio sam srećan što služim pod komandom svog starog komandanta korpusa iz berlinskih dana feldmaršala fon Viclebena, sada komandanta 1. armije.

Dužnost me je dovela u vezu sa mnogim Francuzima na istaknutim položajima u politici i trgovini. Naišao sam na iskrenu želju saradnje na bazi ujedinjenja Evrope, izgrađene na principima apsolutne jednakosti. Ovaj duh saradnje bio je potpomagan i ohrabrivan vrlo disciplinovanim i ljubaznim držanjem nemačkih okupacionih trupa. Ali Hitler u svom mozgu nije mogao da zamisli primenu jasno izražene politike umerenosti prema Francuskoj. Na primer, mi nismo dozvolili francuskim izbeglicama iz rejona severno od Some da se vrate svojim kućama, a cela severna Francuska i Belgija stavljene su pod jedinstvenu vojnu upravu. Iza ovih mera mogli smo videti ideju o »Velikoj Flandriji«.

U toku jeseni 1940. godine, štab 1. armije izradio je planove za brzu okupaciju ostatka Francuske. Nezavisno

od neslaganja s Petenovim režimom, ovi planovi su bili povezani s nameravanim napredovanjem kroz Španiju radi zauzimanja Gibraltara. Ali Franko nije smatrao da je britanski položaj tako beznadežan i velikom diplomatskom veštinom zadržao je Hitlera na dohvatu ruke.

U toku novembra 1940. godine proveo sam nekoliko dana u Rimu, kao gost puka »Denova«, stare i čuvene konjičke jedinice. Tamo sam naišao na atmosferu dubokog mira. Italijanski konjički oficiri bili su vrlo gostoljubivi, oni su me doveli u svoju čuvenu školu jahanja u Tor de Kvintu. Pitali su me da li želim da pokušam nekoliko skokova i kada sam pristao, doveli su mi odličnog punokrvnog konja. Bojao sam se, ipak, da će oni gledati na moje pripreme skeptičkim očima, a u stvari teško bi mogli biti prekorenii što ne očekuju mnogo od jahačkih sposobnosti jednog nemačkog štabnog oficira. Nisam im napomenuo o svom dugogodišnjem konjičkom iskustvu i o 150 trka na kojima sam jahao i bio sam zadovoljan što vidim njihovo iznenađenje kada sam uspešno izvršio sve skokove.

U toku svog boravka u Italiji, imao sam priliku da diskutujem o situaciji sa generalom fon Rintelenom, našim vrlo sposobnim vojnim atašeom u Rimu, koga sam, kad sam služio u Romelovom štabu, ponovo sreo nekoliko puta. Stanje koje mi je on opisao bilo je obeshrabrujuće. Gracijanijeva ofanziva u severnoj Africi potpuno je zastavljena i izgleda da iza cele njegove operacije leži nedostatak rukovodstva i odlučnosti. Musolinijev napad na Grčku u oktobru 1940. godine izведен je snagama koje su bile žalosno nedovoljne. Posle borbi od samo nedelje dana, Grci su zadobili inicijativu, a italijanske trupe u Albaniji bile su u vrlo kritičnom položaju.

Razvoj u Grčkoj bio je umnogome nepovoljan za nemačku Vrhovnu komandu. Britanske snage dobine su pravo da se iskrcaju u Grčku, a najglavnija naftonasna polja Rumunije u Ploëstiju, toliko važna za nemačke oružane snage, bila su sada na dometu bombardera RAF-a. Naša politika je dosad bila da Balkan držimo što dalje od

rata, ali je početkom decembra naša Vrhovna komanda bila prinuđena da pripremi operacije u Grčkoj.

Januara 1941. godine vratio sam se u štab 1. armije u Nansiju. Tu me je pukovnik Reriht, načelnik štaba, obavestio da su se razgovori između Hitlera i Molotova, vodeni u novembru mesecu, završili potpunim fijaskom. Umesto ulaska u Trojni pakt kao što se Hitler nadao, Molotovu je prebačeno da je upotrebio ucenjivačku taktku i podneo nemoguće zahteve koji se odnose na Rumuniju, Bugarsku i Tursku. Hitlerov odgovor je bio naređenje nemačkim oružanim snagama da izvrše pripreme za operaciju »Barbarosa« — invaziju Rusije. Dan »D« bio je konačno utvrđen za 22. jun — dosta kasno u godini, ali je bilo potrebno prvo eliminisati Grke i onda povući oklopne divizije sa Balkana na Rusiju.

Nemačka Vrhovna komanda planirala je zauzimanje Grčke za početak aprila, a u januaru 1941. godine naše su snage otpočele prikupljanje u Rumuniji. I Rumunija i Mađarska priključile su se Trojnom paktu pre nekoliko meseci, a Bugarska je postala član Pakta 1. marta. Nemačke trupe su odmah ušle u Bugarsku — razvoj koji je stavio Jugoslaviju u vrlo nepovoljan strategijski položaj. Saglasno tome, vlada princa Pavla odlučila je da pristupi Trojnom paktu 20. marta, ali je »državni udar« (*coup d'état*) generala Simovića od 27. marta potpuno izmenio političku situaciju. Hitler je na to naredio invaziju Jugoslavije, koja je imala da otpočne jednovremeno s napadom na Grčku.

INVAZIJA JUGOSLAVIJE

Krajem marta 1941. bio sam određen za načelnika obaveštajnog odeljenja 2. armije (Ic), koja se tada prikupljala između Celovca i Graca u južnoj Austriji. Posle jednog »non-stop« putovanja kroz Bavarsku stigao sam u Grac i lično se javio komandantu armije maršalu baronu von Vajksu i njegovom načelniku štaba, pukovniku Viclebenu. Bio sam odmah uveden u situaciju.

Jugoslovenska vojska bila je raspoređena u tri grupe. 1. grupa armija, bazirajući se na Zagreb, stajala je na suprot nama duž granice, 2. grupa armija je zatvarala pravce iz Mađarske, a 3. grupa armija, koja je obuhvatala gro jugoslovenskih trupa, bila je raspoređena duž granice prema Rumuniji, Bugarskoj i Albaniji. Strategijski položaj Jugoslavije bio je vrlo nepovoljan, a kada su neprijateljstva otpočela, oni su uspeli da mobilisu samo dve trećine od svojih 28 pešadijskih i 3 konjičke divizije. Oni nisu imali modernu opremu, oklopnih jedinica nisu imali uopšte, a vazduhoplovstvo je raspolagalo samo sa 300 aparata.

Vojnička slabost Jugoslavije bila je povećana političkom, verskom i nacionalnom podvojeničcu. Sem dve glavne grupe, Srba i Hrvata, postojali su milioni Slovaca, Nemaca i Italijana, svi sa posebnim nacionalnim težnjama. Jedino su se Srbi odnosili stvarno neprijateljski prema nama i naša je propaganda zauzela liniju obećanja slobode drugim narodima, a naročito Hrvatima. U štabu armije imali smo propagandnu četu koja je radila pod mojom kontrolom i raspolagala licima koja znaju razne jezike. Saznali smo da su formacije koje su stajale prema nama, bile uglavnom popunjene Hrvatima, od kojih se samo oko jedna trećina pozvati ljudstva odazvala naredbi za mobilizaciju. Propagandna četa je radila punom brzinom, pripremajući pamflete i gramofonske ploče za radio-emisije sa ciljem da kod naših protivnika stvari rasploženje za predaju.

Nemački plan za invaziju bio je sledeći: 2. armija imala je da nastupa prema Zagrebu, a odatle kroz bosanske planine prema Sarajevu; jednovremeno je imala jedna udarna oklopna grupa iz Mađarske da se probije ka Beogradu. Glavni udar imao je da se nanese iz Bugarske, gde su bile prikupljene naša 12. armija i Klajstova oklopna grupa. Klajst je imao da napreduje preko Niša i napadne Beograd s juga, dok je 12. armija imala istovremeno da krene u severnu Grčku i južnu Srbiju. Posto razvoj 2. armije još nije bio završen, 12. armija je počela opera-

cije 6. aprila. Naše napredovanje sa severa počelo je osmog.

12. armija probila se brzo napred i 10. aprila ušla je u Skopje. Jedna oklopna divizija sjurila se na jugozapad i uskoro uhvatila kontakt s Italijanima u Albaniji, dok je levo krilo 12. armije pobedonosno umarširalo u severnu Grčku. U međuvremenu, prvog dana napada, Klajstovi tenkovi su smrvili jugoslovenske položaje. Klajst je 9. aprila ušao u Niš i, ne obazirući se na jugoslovenske snage na svom boku — one su bile u stanju potpune dezorganizacije — njegovi tenkovi su izvršili smeli probor Moravskom dolinom prema Beogradu. 11. aprila oklopna grupa bila je samo 60 milja (oko 100 km) od prestonice. (Vidi sk. 4).

46. oklopni korpus 2. armije sjurio se sa severozapada na Beograd, brzo napredujući zbog neznatnog otpora. Pred ovim korpusom nalazili su se uglavnom Hrvati, na koje je toliko uticala naša propaganda da su se neke jedinice pobunile i pozdravile nas kao »oslobodioce«. Glavnina 46. oklopног korpusa ušla je u Beograd 12. aprila, dok su druge oklopne divizije ovog korpusa zauzele Zagreb, oduševljeno dočekane od strane stanovništva grada. Jednovremeno su pesadijske divizije 2. armije, napredujući na širokom frontu, naišle na slab otpor Jugoslovena, čije su se jedinice brzo raspadale.

46. oklopni korpus produžio je napredovanje ka Sarajevu i 13. aprila probio poslednji organizovani otpor neprijatelja. 11. aprila štab naše armije ušao je u Zagreb, gde smo naišli na stanovništvo naklonjeno prema Nemcima, činjenica koja je nesumnjivo plod uspešne carsko-austrijske administracije pre 1914. godine. Na nesreću, naše političke vođe naše su za shodno da taj rejon ustupe Italijanima, iz obzira prema Musolinijevim ambicijama. Italijani su nastavili sa uspostavljanjem hrvatske države, u potpunosti zavisne od njih i uskoro su otuđili neke od naših najboljih prijatelja.

14. aprila je štab 2. armije premešten u Beograd. Situacija u Jugoslaviji bila je sada tako očajna da je

general Simović dao ostavku, a njegova vlada zatražila primirje. 2. armiji je naređeno da pripremi uslove i taj je zadatak stavljen na moja pleća. Nikakvih neposredno raspoloživih predsedana nije bilo, ali je moj improvizovani nacrt srećom odobrio načelnik štaba.

Primirje je potpisano 17. aprila, pa smo se brižljivo pripremali za ceremoniju u divnom dvorcu princa Pavla. Svi prisutni jugoslovenski generali bili su okupljeni u velikom holu; pošto su seli, ušao je maršal baron fon Vajks i uz svetlost mnogobrojnih svećnjaka pročitani su uslovi primirja. Potpisivanje dokumenta pratila je, svečanim »povečerjem« izvan dvorca, muzika puka »Velika Nemačka«.

Sa nemačke tačke gledišta, osvajanje Jugoslavije bilo je u sústini vojna paraða, ali je u Grčkoj bilo nekoliko teških borbi, te su i operacije vodene тамо donele korisna vojna iskustva.

KAMPANJA U GRČKOJ

(Sk. 4. i 5)

Kada su naše trupe prešle 6. aprila grčku granicu, raspored neprijatelja bio je sledeći: 14 grčkih divizija bilo je raspoređeno prema italijanskom frontu u Albaniji, dok je samo $7\frac{1}{2}$ bilo na raspolaaganju za zaštitu granica prema Jugoslaviji i Bugarskoj. Od ovih drugih $3\frac{1}{2}$ divizije držale su takozvanu Metaksasovu liniju, između Strume i turske granice, a 2 divizije su bile zapadno od Vardara, pokušavajući da zaštite prikupljanje britanskih snaga duž reke Alijakmona. Ove britanske snage su se sastojale od 2. novozelandske i 6. australijske divizije, kao i jedne britanske oklopne brigade, sve pod komandom generala Mejtlena Vilsona.

Na čisto vojnom planu, slanje ekspedicije u Grčku izgleda mi kao postupak koji je najteže opravdati od svih britanskih poduhvata u toku rata. Grci su se dobro borili u Albaniji i podneli su velike žrtve u toku zimskih

borbi, ali sigurno nisu bili u stanju da odole ofanzivi nemačkih oružanih snaga širokih razmara. Britanske snage poslate da ih podrže — u vreme kad su Vejvela lišile izvanredne prilike da zauzme Tripolis, bile su samo kap vode u okeanu po normama kontinentalnog rata. Gledajući unazad, izgleda neverovatno da su britanski planeri mogli misliti da će 4 divizije Komonvelta²⁷⁾ moći da pruže duži otpor u Grčkoj protiv neograničenih izvora nemačkih oružanih snaga. Sa te tačke gledišta ja se u potpunosti slažem sa kritikom general-majora de Gingana, iznetom u knjizi *Operation Victory* (Operacija pobeda).²⁸⁾

U stvari, položaj Britanaca postao je beznadežan pre nego što su se njihove jedinice ozbiljnije angažovale u borbi. 6. aprila naša 12. armija je prešla grčku granicu sa 10 divizija, od kojih su 2 bile oklopne. 7. aprila je Metaksasova linija probijena na nekoliko mesta, a 9. aprila je 2. oklopna divizija zauzela Solun i odsekla grčke snage istočno od Strume. 10. aprila je desno krilo 12. armije zauzelo južnu Srbiju*) i prešlo grčku granicu južno od Bitole. Otpor Grka na ovom odseku bio je lako slomljen, pa se naše napredovanje produžilo od Florine prema masivu Pinda, preteći obuhvatom svih grčkih divizija u Albaniji. 13. aprila su Grci otpočeli povlačenje iz Albanije, no bilo je suviše kasno, jer su im naši oklopni korpsi uskoro presekli pravce povlačenja. Dok su se ove odlučne operacije odvijale, Britanci su organizovali položaje za zaštitu prilaza planini Olimpu.

16. aprila je svakom postalo jasno da grčku vojsku ništa ne može spasti od propasti, pa je britanska komanda izdala naređenje za povlačenje na liniju Termopila. Grčka vlada se brinula da spase zemlju nepotrebnih patnji, pa je bilo ugovorenog da će Britanci obrazovati kod Ter-

²⁷⁾ Australijska 7. divizija i jedna poljska brigada bile su određene za Grčku, ali su zadržane zbog Romelovog napredovanja u Kirenajci.

²⁸⁾ Hodder & Stoughton, 1947.

*) Današnja Makedonija. — Prim. red.

mopila mostobran i postarati se da svoje trupe ukrcaju u brodove. Zaštitničke borbe koje su zatim usledile od velikog su interesa za one koji proučavaju oklopni rat na planinskom zemljištu, usled čega nameravam da ih detaljno razmotrim (vidi sk. 5).

Posle zauzimanja Soluna general Beme, komandant našeg 18. korpusa, naredio je nastupanje s obe strane planine Olimpa i zauzimanje Larise, čime je sprečeno dalje povlačenje britanskih i grčkih snaga iz centralne Makedonije. General Beme je odlučio da razvije 2. oklopnu i 6. brdsku diviziju sa sledećim rasporedom:

Na desnom krilu imala je da nastupa borbena grupa 2. oklopne divizije, severno od planine Olimpa, prema Elasonu, gde su organizovale odbranu australijske snage. Na levom krilu je druga borbena grupa ove divizije imala da napreduje duž železničke pruge, između planine i mora, sa zadatkom da se probije kroz klanac Tempe prema Larisi. U centru se nalazila 6. brdska divizija, sa zadatkom da nastupa pravo preko Olimpa i izbije u pozadinu neprijateljskih snaga na klancu Tempe. Za izlaganje o onome što je docnije usledilo koristio sam izveštaje generala Balka, tada komandanta 3. oklopnog puka 2. oklopne divizije. (Vidi sk. 5).

15. aprila Balk je primio komandu nad levom bočnom borbenom grupom 2. oklopne divizije. Ta je borbena grupa napredovala kroz Katerini i bila je zaustavljena pred grebenom koji se proteže između Olimpa i mora. Neprijateljske snage, podržavane artiljerijom, držale su greben, a naš 2. motociklistički bataljon bio je zaledao u gustom žbunju ispred britanskih položaja. Neprijatelj je bio vrlo dobro maskiran, te naša artiljerija za podršku nije uspela da pronađe ciljeve.²⁹⁾ Tada su pristigla nemачka ojačanja — 1. bataljon 3. oklopnog puka, 2. bataljon 304. pešadijskog puka i četa inžinjerije. Duboko

²⁹⁾ Položaj je držao 21. bataljon 2. novozelandske divizije uz podršku artiljerijske baterije i nešto inžinjerije. Docnije smo saznali da oni nisu raspolagali pt artiljerijom, pošto je zemljište smatrano kao nepogodno za upotrebu tenkova.

ispresecano zemljište, pokriveno gustim žbunjem, bilo je vrlo nepogodno za upotrebu tenkova koji su bili vezani za puteve, a izviđanjem se ustanovilo da su putevi minirani.

Nakon brižljivog ličnog izviđanja, Balk je zaključio da je jedina nada u uspeh bio široki obilazni manevar pešadije. Zemljište je na obroncima Olimpa bilo izvanredno teško, čak i za pešake, ali je baš zbog toga bilo verovatno da ga neprijatelj nije dobro štitio. Saglasno tome, tenkovima je naređeno da vrše demonstrativni napad, dok je pod zaštitom njihove vatre 2. motociklistički bataljon povučen sa položaja i bez transportnih sredstava upućen u širok bočni manevar. Njega je pratio 2. bataljon 304. pešadijskog puka, koji je skrenuo još više udesno i izvršio noćni marš pod neverovatnim teškoćama preko nepoznatog zemljišta, pokrivenog žbunjem i kamenjarom i ispresecanog dubokim jarugama. U toku noći je ostavljena samo četa inžinjerije da zaštiti naše tenkove i artiljeriju.

16. aprila ujutro pokazalo se da su brižljiva obuka i sjajna fizička kondicija naših pešaka dale rezultate. Pokreti koji su ukazivali na to da se vrši povlačenje, primеćeni su ispred fronta i Balk je odmah naredio svojim tenkovima da se probiju napred i, ne obazirući se na zemljište, napadnu neprijatelja. Za to vreme je naš motociklistički bataljon napao levo krilo Novozelanđana, a naši pešaci su izbili udesno u pozadinu njihovih položaja i potpuno ih iznenadili. Neprijatelj je pobegao na jug, ostavljajući teško naoružanje, transport i opremu.

O gonjenju se nije moglo ni govoriti, pošto su pešaci bili iscrpeni noćnim maršem i što je u raspoloživom vremenu bilo nemoguće krenuti tenkove i vozila po najlošijim seoskim putevima. Nekoliko ljudi, koji su još imali snage, poslato je u izviđanje prema istočnom ulazu u klanac Tempe, dok su inžinjeri otpočeli razminiranje širokog obima da bi tenkovima otvorili put.

U podne 17. aprila 2 tenkovske čete stigle su do ulaza u Tempe, vrlo uzak klanac sa visokim vertikalnim

planinskim stranama. Kroz klanac protiče reka Pinios brza kao strašna bujica. Severnom obalom reke prolazila je železnička pruga Solun — Atina, a na južnoj je postojao put, za nas još nepristupačan, jer preko reke nije bilo mostova, a naša sredstva za prelaz još nisu bila pristigla.

Tenkovska četa je obazrivo produžila svoj put duž železničke pruge; trupe su bile upozorene da se ni u kom slučaju ne smeju skupljati u ovom uskom prolazu, gde bi nekoliko hitaca britanske artiljerije moglo prouzrokovati pustoš. U početku je pokret duž pruge išao glatko; prvi tunel bio je netaknut, ali je drugi bio u sredini razrušen i tenkovi nisu mogli dalje. Patrole su pronašle mesto gde je r. Pinios bila jednim ostrvom podeljena na dva dela, te je upravo bilo moguće da je tenkovi pređu sopstvenom snagom.

Balk je odlučio da radi pokušaja reskira jedan tenk. On je prešao reku. I druga dva su je uspešno prešla, ali je prelazak bio opasan i težak posao. Svakom tenku je za ovo trebalo između pola do jednog sata, a nekih je voda ušla u motor i dalje se nisu mogli kretati. Ipak su prva tri tenka napredovala duž puta. Oni su naišli na porušeni deo koji su branili Australijanci. Ovi nisu imali ni jedan pt top i pobegli su čim su primetili tenkove. Iz pešadijskog puka bile su poslate napred patrole da oprave put i mada je neprijatelj noću 18/19. aprila držao dolinu pod teškom vatrom, imali smo malo gubitaka.

Prelazak preko reke Pinios produžio se danju i noću i u podne 18. aprila Balk je na severnom ulazu u klanac prikupio jedan tenkovski i jedan pešadijski bataljon. Ni jedno vozilo na točkovima nije moglo preći reku, već samo 4 topa 100 mm sa traktorskom vućom. Za čoveka Balkovog temperamenta to je bilo dosta i on ih je odmah uputio na australijske zaštitničke snage kod severnog ulaza u klanac Tempe.

Australijska 16. brigada držala je prilaze Larisi. Ona je bila pod pritiskom 6. brdske divizije koja je napadala preko planinskog masiva Olimpa i desne bočne borbene grupe 2. oklopne divizije kod Elasona. Balkovo napredo-

vanje, preko terena koji se smatrao neprohodnim, rešilo je ishod boja, a njegovi tenkovi uskoro su izbili na otvoreno zemljište i produžili brzo napredovanje za Larisu, sve dok svršetak dana nije zaustavio njihov pokret. U toku noći Australijanci su se povukli, a u zoru 19. aprila Balkova borbena grupa upala je u Larisu.

Jedan britanski obaveštajni izveštaj koji je pao u naše ruke ovako je komentarisao taj događaj: »Nemački 3. oklopni puk ne zna za teškoće pokreta i savlađuje zemljište za koje se smatra da je apsolutno neprolazno za tenkove.³⁰⁾ Sem iz ovog aspekta, Balkov uspeh treba da bude zabeležen i zbog njegove smelosti da razdvoji svoju pešadiju od njenog transporta i uputi je širokim bočnim pokretima, koji bi stvarno mogli biti povereni dobro izvezbanim planinskim jedinicama. Balk je u svom izveštaju ukazao da su njegovi tenkovi i traktori bili jedina vozila sposobna da savladaju tako izuzetno težak teren i došao je do zaključka da sav transport na točkovima treba da bude eliminisan iz oklopnih divizija, pa čak i vozila za snabdevanje treba da budu gusenična ili polugusenična.³¹⁾ On je potvrdio da je stvarno bilo nemoguće evakuisati ranjenike ili doturiti gorivo do istaknutih jedinica, sve dok Larisa nije bila zauzeta, mada je izvestan broj buradi goriva bio poslat čamcima rekom Pinios, a zatim pretovaren na volove i magarce. Srećom, čim je zauzet aerodrom kod Larise, Vrhovna komanda je poslala nekoliko aviona sa pogonskim gorivom da bi se omogućio produžetak napredovanja.

Kampanja u Grčkoj počela se tada brzo primicati svom svršetku. 16. aprila su nemačke oklopne jedinice, napredujući iz Makedonije, stigle do prevoja na planini

³⁰⁾ Službena novozelandska brošura *The Other Side of the Hill* (»S druge strane brda« strana 8) kaže o Balkovoj operaciji kod planine Olimpa: »Retko su u ratu tenkovi bili natezani preko ovako teškog zemljišta, ili su se pešaci sa već predenih više od 500 km probijali napred tako brzo pod tako teškim uslovima; to je bio rekord na koji svaki vojnik može biti ponosan.«

³¹⁾ Ova se lekcija potvrdila na gorkom iskustvu u Rusiji.

Pindu i odsekle odstupnicu grčkim divizijama koje su se povlačile iz Albanije. Producenje njihovog otpora postalo je besmisleno, pa je 23. aprila potpisana u Solunu kapikulacija.

Međutim, nismo uspeli da zarobimo britanske ekspedicione snage. Žemljiste je u najvećem stepenu bilo nepogodno za pokret oklopnih jedinica, a britanske zaštitnice u rejonu Olimpa i docnije na termopilskom položaju borile su se vrlo vešto. Zauzimanje Korintskog zemljouza od strane nemačkih padobranksih jedinica bio je značajan poduhvat, samo on nije uspeo da spreči britansku evakuaciju nekih 34 000 ljudi iz Atike i sa Peloponeza. Britanci su imali oko 12 000 ubijenih, ranjenih i zarobljenih, dok su njihovi gubici u brodovima bili visoki, ali su ipak uspeli da gro svojih snaga izvuku, uprkos teškim vazdušnim napada. Jedinice kraljevske mornarice, bazirane u Aleksandriji, upustile su se u borbu bez obzira na gubitke i ukrcavanje trupa izvršeno uprkos ogromne vazdušne nadmoćnosti Nemaca predstavlja značajno dostignuće.

NOVA DUŽNOST

U međuvremenu sam ostao u Beogradu sa štabom maršala barona fon Vajksa, koji je bio određen za vojnog zapovednika u Jugoslaviji. Stupili smo u pregovore sa italijanskom 2. armijom oko graničnih linija između rejona nemačke i italijanske administracije. Italijanima je dodeljena Hrvatska sa Zagrebom i celom dalmatinskom obalom — zaista značajna politička pobeda kad se ima u vidu vrlo skromna uloga koju su Italijani igrali u kampanji u Jugoslaviji.³²⁾

Nemačka administracija, mada ne uvek popularna, bila je barem efikasna. S druge strane, italijansku vladavinu smatrali su balkanski narodi kao poniženje, uglavnom zato što su na italijansku vojsku gledali s velikim

³²⁾ Njihova 2. armija napredovala je vrlo sporo i oprezno iz rejona Trsta prema jugoistoku.

prezirom. Ovo je bez sumnje u daljem pospešilo porast partizanskog pokreta.

Krajem aprila feldmaršal fon Vajks poveo je svoj lični štab na vrlo prijatno inspekciono putovanje, specijalnim vozom princa Pavla. Prošli smo kroz Niš i Skopje i došli u Solun. U Beogradu su neke zgrade i izvesne rasne crte nekih ljudi odavale neosporno prisustvo duge vladavine Turaka, ali smo se u Skopju osećali kao da smo stvarno na Orijentu, videći mnogobrojne džamije, ljudе sa fesovima i žene u feredžama. Osvežavajuće kupanje u Jegejskom moru i pogled na Olimp učinili su da za trenutak zaboravimo rat.

Početkom maja određen sam za načelnika nemačkog štaba za vezu sa italijanskom 2. armijom u Rijeci. Moj šofer i ja vozili smo bez ikakve pravnje kroz zemlju, koja će nekoliko meseci docnije biti zahvaćena plamenom partizanskog rata. U Rijeci sam se javio komandantu italijanske 2. armije generalu Ambroziju, koji je posle Musolinijevog pada postao komandant italijanske vojske. U toku sledećih nedelja išao sam sa Italijanima na manevre i vrlo dobro sam ih upoznao. Iznenadilo me je njihovo zastarelo naoružanje i oprema, a primetio sam da njihovi niži oficiri imaju nizak nivo obučenosti. Ljudski materijal uveliko se razlikovao po kvalitetu i, nasuprot jedinicama s juga Italije, njihove alpske divizije učinile su na mene odličan utisak. Posle jedne vežbe na terenu, general Ambrozio otisao je sam sa mnom na groblje heroja pored reke Soče, gde leže pokopani zajedno nemački i italijanski vojnici iz prvog svetskog rata. On je izrazio nadu da se više nikad nećemo boriti jedni protiv drugih.

Ovo interesantno vreme provedeno sa Italijanima, sa ekskurzijama duž divne dalmatinske obale, i mnoga osvezavajuća kupanja u »plavom Jadranu« trajali su do kraja maja, kada mi je naređeno da se odmah javim u Minhen. Bio sam određen za načelnika obaveštajnog odeljenja (Ic) u štabu oklopne grupe »Afrika«, koja je bila otpočela da se formira u Bavarskoj. U snažnom

»mercedesu« projurio sam kroz Veneciju, Bolcano i Innsbruk do Minhena. U Veneciji, za vreme večere u hotelu, iznenadio sam Italijane, jer je moj šofer bio pored mene za istim stolom. Dok su normalno oficiri i druge starešine obedovali odvojeno, za nas je bila prirodna stvar da u prilikama sličnim ovim, kada su oficir i vojnik sami na putu, jedu zajedno. Nasuprot 1918. godini, saznanje da oficiri i vojnici predstavljaju deo celine nije nikad bilo oslabljeno, čak ni u 1945. godini nije bilo znaka raspadanja u nemačkoj vojsci.

Od Innsbruka sam rešio da odem na kratko vreme u Mitenvald, gde su se moja supruga i četvoro dece sklonili iz Berlina od bombardovanja.

U Minhenu sam našao potpukovnika Vestfala, načelnika operativnog odeljenja (Ia) oklopne grupe »Afrika«. U toku nekoliko dana štab se prikupio, svi su se osećali po malo čudno u novim tropskim uniformama. 10. juna Vestfal i ja otputovali smo u Rim vozom gde nas je dočekao načelnik štaba general-major Gauze. General fon Rintelen objasnio nam je severnoafričku situaciju, a sledećeg dana odleteli smo jednim italijanskim avionom na Siciliju, a odatle u Tripolis.

U toku ovog leta bilo nam je ubedljivo dokazano da Sredozemno more nije bilo potpuno »mare nostrum«.*.) U nekoliko navrata britanski lovci su se pojavili na horizontu, prisiljavajući naš avion da leti nad samim morem.

U Tripolisu smo proveli noć u jednom elegantnom hotelu, ali je tropска vrućina na koju nismo navikli bila vrlo neugodna, te nismo mogli da spavamo. No u svakom slučaju sadašnji luksuzni hoteli imali su da budu samo uspomena — šatori i oklopna kola zauzeli su njihovo mesto. Zapadna pustinja nas je ščepala i za dugo vreme nas neće oslobođiti svog zagrljaja.

*.) Naše more (lat.) — Prim. red.

DRUGI DEO

Zapadna pustinja

IV

U ROMELOVOM ŠTABU

(Sk. 6)

ROMEL

U letu 1938. godine služio sam u štabu 3. armijskog korpusa u Berlinu. Kao mladi konjički kapetan došao sam neposredno iz Ratne akademije na svoju prvu štabnu dužnost. Jednog dana ušao je u moju kancelariju jedan pukovnik; zdepast, žustar, pun zdravlja i energije, noseći o vratu predmet naših želja — orden »Pour la Merite« (Za zasluge).³³⁾ Bila je to čisto službena poseta — pukovnik Ervin Romel, odskora određen da rukovodi vojnom obukom »Hitlerove omladine«, svratio je da prodiskutuje o nekim sporednim problemima rukovođenja i discipline u berlinskom području. To je bio moj prvi susret s komandantom sa kojim će biti blisko povezan u toku 15 teških meseci afričkog rata i koga će zavoljeti i poštovati kao jednog od najistaknutijih generala našeg vremena, Zajednica naših oklopnih trupa i možda najsmelijeg i najenergičnijeg komandanta u vojnoj istoriji Nemačke.

Čak i u 1938. godini Romel je uživao visoku reputaciju u nemačkoj vojsci — njegovo sjajno komandovanje kao nižeg oficira u puku u prvom svetskom ratu predskazivalo je naredne uspehe u višim komandama. Objavljinjem korisnog priručnika iz taktike, on je nedavno privukao na sebe pažnju Hitlera i njegovo određivanje da rukovodi vojnom obukom »Hitlerove omladine« oče-

³³⁾ Nemačko odlikovanje koje je u prvom svetskom ratu odgovaralo Viktorijinom krstu.

vidno je predstavljalo početnu stepenicu ka važnim komandnim položajima. Docnije sam saznao da je Romel bio daleko od toga da bude srećan zbog svog naimenovanja i neprekidno se svađao sa vođom »Hitlerove omladine«, Baldurom fon Širahom. Taj čovek lično nikad nije bio vojnik, a njegova je ideja bila da omladinom treba da rukovodi sama omladina, što je imalo za rezultat — kako Romel navodi — da *Schnoesels³⁴⁾* od 16 godina komanduju njihovim *Standarten³⁵⁾* u velikim sjajnim »mercedesima« kao da su komandanti korpusa. Svakako, Romel je uskoro napustio svoju dužnost, a razlog je bilo Širahovo nemogućno držanje.

Stigao sam u Afriku juna 1941. godine kao član štaba oklopne grupe koji je bio formiran u Nemačkoj, a zatim se u punom sastavu uputio u Libiju da formira veliki operativni Romelov štab. Dotad je Romel bio jedino komandant nemačkog Afričkog korpusa Deutsche Afrika Korps (DAK). Njegove velike pobede u aprilu 1941. godine donele su mu povećanje odgovornosti, pa je za njega bilo neophodno da ima odgovarajući štab. U početku Romel lično nije gledao stvari u ovom svetlu i ja nikad neću zaboraviti njegov rezervisan i hladan način na koji nas je primio u Gambutu. Mi smo svi u velikoj meri bili tipični generalštabni oficiri i još uz to očigledno svi novi za afričke uslove. Kao vojnik i borac, Romel je na nas gledao skeptičnim očima; staviše, on lično nikad nije bio generalštabac, pa je očito bio uznemiren, verujući da ćemo pokušati da ga kontrolišemo, pa čak i da ga zamenuimo. U svojim memoarima Romel kaže:³⁶⁾

»Jednog dana stigao je general Gauze u Afriku sa velikim štabom. On je bio određen da ispita mogućnosti upotrebe velikih snaga u Africi i da izvrši pripreme za ofanzivu na Egipat. Mada su generalu Gauzeu bila data jasna naredenja iz OKW (Oberkommando der Wehrmacht — nemačka Vrhovna komanda) da se ne

³⁴⁾ Tj. mlađi glupi magarci.

³⁵⁾ Formacije, koje grubo uzeto odgovaraju pukovima u vojski.

³⁶⁾ *Krieg ohne Hass* (Heidenheimer Zeitung), strana 54.

stavlja pod moju komandu, on je ipak to učinio, pošto sam mu rekao da je jedino meni data komanda nad svim nemačkim snagama u Africi.»

U stvari, nikad i nije postojalo pitanje našeg mешanja u Romelovo pravo komandovanja; mi smo došli u Afriku samo da mu pomažemo, a on je uskoro uvideo da ne bi mogao komandovati velikim snagama bez naše pomoći.

Kada smo stigli u Afriku, vojna situacija je bila sledeća: Posle propasti Gracijanijeve armije pre Vejvelove ofanzive, nemačka Vrhovna komanda je bila prinuđena da interveniše u Africi, te je u februaru i martu 1941. godine poslata u Afriku 5. laka divizija (dodnije nazvana 21. oklopna). 15. oklopna divizija imala je da stigne za njom, ali Romel nije čekao njeno pristizanje i, ne obazirući se na protest italijanske Vrhovne komande, izvršio je kraјem marta napad. Probivši se kroz uski prolaz kod Mersa Brega, Romel je potpuno iznenadio Britance i potukao njihove snage u zapadnoj Kirenajci. 4. aprila su nemački oklopni automobili ušli u Bengazi, a Romel je uputio svoje trupe napred. On se obično kretao u svojoj »rodi« (*Storch*) — mali avion koji je mogao da se spusti i na tenisko igralište. Zabeleženo je da je on u toku ovog napredovanja leteo iznad jedne čete koja se bila zaustavila bez vidnog razloga i da joj je bacio sledeću poruku: »Ukoliko odmah ne krenete napred, silazim. Romel.«

Napredujući kroz pustinju, preko stare tvrđave Mekili, Romel je ponovo zauzeo Kirenajku, gde je zarobljeno nekoliko generala i više od 2000 vojnika. Ovim napredovanjem zaobiđena je »kirenajska izbočina« i planina Džebelel Akdar — položaj koji nije mogao odoleti napadu sa istoka ili zapada, pošto napadač može uvek koristiti kraći put kroz pustinju. 10. aprila zauzeta je Bardija i predena egipatska granica kod Soluma. Tobruk se još držao odbijajući u aprilu i maju odlučne napade, ali su ipak slabe nemačke snage, za svega 12 dana, ponovo osvojile najveći deo cele Kirenajke.

Ova blistava pobeda dala je nov izgled ratu u Africi, a posle neuspelog napada na Tobruk 3. maja, Romel je morao preći u odbranu. Krajem maja Vejvel je napao naše položaje oko Kapuca i Halfaja, ali je odbijen; sredinom juna preuzeo je mnogo ambicioznu operaciju pod šifrovanim nazivom »betleks« (Battleaxe — borbena sekira). To je dovelo do teških oklopnih borbi oko Kapuca i Sidi Omara — Afrički korpus je pretrpeo ozbiljne gubitke u tenkovima — ali je zbog Romelovog odlučnog rukovođenja sreća okrenula leđa 7. oklopnoj diviziji³⁷⁾ i mi smo zadobili značajnu pobedu. Posle toga je u Zapadnoj pustinji usledilo veliko zatišje i od juna do novembra nisu vođene ozbiljnije borbe.

Pre nego što opišem velike bitke: »krusejder« (*Crusader* — krstaš) i kod Gazale, kao i naše trijumfalno napredovanje preko Tobruka do El Alamejna — period koji obuhvata neke od najdramatičnijih i najpoučnijih epizoda u istoriji oklopnog rata — nameravam da iznesem svoje utiske o Romelu i o životu u njegovom štabu. Takođe će nešto reći o opštим uslovima pustinjskog rata.

Pod Romelom nije bilo lako služiti. On je malo štedeo one oko sebe, kao što je malo štedeo i sebe lično. Za rad s Romelom su bili potrebni gvozdena konstitucija i čelični nervi. Moram podvući da on, mada je ponekad bio neugodno otvoren prema starijim komandantima, ipak nikad nije rekao ružnu reč onima koji su ga neposredno okruživali ako se već jednom uverio u njihov uspešan rad i lojalnost.³⁸⁾

Romel je imao izvesne čudne ideje o principima štabnog rada. Naročito umarajuća bila je njegova osobina da se meša u detalje koji treba da spadaju u nadležnost na-

³⁷⁾ Najčuvenija britanska oklopnna formacija u ratu koja je nosila oznaku »pustinjskog pacova«.

³⁸⁾ Napomena izdavača: U nekim prilikama Romel nije ublažavao svoje reči. Kada sam pitao generala fon Melentina šta misli o ulozi gospodina Džemsa Mejsna u filmu *The Desert Fox* (Pustinjska lisica) on se pre odgovora nasmešio, rekavši: »Sve skupa suviše učtivo«.

čelnika štaba. Po pravilu Romel je očekivao da ga načelnik štaba prati prilikom poseta frontu — što je često značilo do najistaknutijih položaja. Ovo je bilo protivno usvojenom principu Generalštaba da je načelnik štaba zamenik komandanta u jedinici za vreme njegovog odsustva. Ali je Romel želeo da uvek ima pri ruci svog glavnog savetnika i ako pogine — u redu, on uvek može biti zamenjen.³⁹⁾

Za vreme kritičnih perioda odsustvo Romela i njegovog načelnika štaba trajalo bi ne jedan već nekoliko dana. To je bacalo veliku odgovornost na mlađe štabne oficire, a naročito na načelnika operativnog odeljenja (Ia). Mi smo to prihvatili vrlo rado, jer smo znali da će Romel uvek podržati svako rešenje koje smo smatrali neophodnim. Najkritičnije odsustvo osetilo se na vrhuncu bitke »krusejder« u novembru 1941. godine, kada smo Vestfal kao načelnik operativnog odeljenja (Ia) i ja kao načelnik obaveštajnog (Ic) bili ostavljeni da od 23. do 28. novembra potpuno kontrolišemo rad štaba oklopne grupe. Vestfal je našao za potrebno da izmeni jedno od najvažnijih Romelovih naređenja i po svom povratku komandant je pokazao velikodušnost potvrđujući Vestfalovu izmenu, mada je ona bila u direktnoj suprotnosti sa njegovim ranijim naređenjima.⁴⁰⁾

U periodu avgust — novembar 1941. godine uspeo sam da vrlo dobro upoznam Romela. Mada je na frontu trajalo zatišje, on štabovima ni jedinicama nije dopustio nikakav odmor. Romel je grozničavo radio na poboljšanju svojih položaja na granici, podižući najstrašniju minsku barijeru između Sidi Omara i Soluma. On se takođe lično angažovao na pripremama za zauzimanje Tobruka. Za vreme ovih takozvanih mirnih nedelja, Romel bi se pojavljivao još u 5 časova izjutra u oklopnom komandnom

³⁹⁾ Za vreme borbi u operaciji »koldron« (*Cauldron — kazan*) od 30. maja do 1. juna 1942. godine, bili su ranjeni i načelnik štaba Gauze i načelnik operativnog odeljenja Ia pukovnik Vestfal.

⁴⁰⁾ Vestfal je poništio naređenje da 21. oklopna divizija preduzme gonjenje u Egipat, vrativši diviziju natrag u Bardiju.

vozilu načelnika operativnog odeljenja (Ia) da prouči najnovije izveštaje o situaciji. Tada bi izdavao naređenja svom štabu i, praćen nekim štabnim oficirom, otputovao bi na front kod Soluma ili Tobruka, gde bi obično provodio ceo dan.

Normalno bi bilo da štabni oficir rukovodi kretanjem, ali je Romel imao neverovatan smisao za pravac i orijentaciju na zemljištu, pa je lično pokazivao put. Za vreme svojih poseta frontu on je sve video i ništa mu se nije moglo potkrasti. Kad je neki top bio slabo maskiran, kad je bilo nedovoljno postavljenih mina ili neka patrola nije imala dovoljno municije, Romel je sve to zapazio. Svugde je htio lično da se uveri da su njegova naređenja izvršena. Dok je kod mlađih vojnika i podoficira bio vrlo popularan i sa njima izvodio mnoge šale, prema starešinama jedinica znao je biti vrlo strog i odsečan, ako se ne bi složio s njihovim preduzetim merama. Međutim, posle takvog prekora on je bio spremjan da mirno sasluša argumente svog štabnog oficira koji su išli u prilog odbrane nesrećne žrtve i kada bi se ti njegovi prekori pokazali neopravdanim, Romel bi stvar ispravio za vreme sledeće posete.

Romelova vitalnost je ponekad bila začuđujuća; on je obično provodio ceo dan u ovakvim inspekcijama — bez obzira na strahovitu vrućinu koja je u letnjim mesecima dostizala i do 100°F^*) u hladu. Ručak se sastojao od nekoliko sendviča pojedenih u kolima sa gutljajem čaja iz boce. Večera nije bila manje spartanska; Romel je obično večeravao sam ili u društvu nekoliko najprisnijih štabnih oficira. U toku večere dozvoljavao je sebi čašu vina. Za sebe lično i za svoj štab Romel je zahtevao iste obroke kao i za trupe. U severnoj Africi to nije uvek bila pogodna dijeta; mesecima nismo imali svežeg povrća i živeli smo jedino od konzervi; štaviše voda je bila uvek slana, čak i u kafi ili čaju. Imali smo mnogo gubitaka zbog želudačno-crevnih oboljenja, a ja sam lično morao da napu-

*^o) $43,3\text{ C}^{\circ}$ — Prim. red.

stim Afriku u septembru 1942. godine zbog amebne dizenterije.

Romel nije bio uvek strog komandant i kad bi se odlučio da popusti, mogao je biti divan drug. *The Romel Papers⁴¹⁾* (Romelove zabeleške) sadrže sledeći izvod iz jednog njegovog pisma svojoj supruzi:

»10. septembar 1941. godine. Išao sam prošle večeri u lov sa majorom fon Melentinom i poručnikom Šmitom (adutantom). Bilo je vrlo uzbudljivo. Konačno sam iz kola oborio gazelu u trku. Imali smo za večeru džigericu i bila je vrlo ukusna.«.

Moji utisci o Romelu kao vojskovodiji biće izneti u sledećim poglavljima. Po mom mišljenju, on je bio idealan komandant za pustinjsko ratovanje. Njegov običaj »komandovanje spreda« ponekad se okretao protiv njega samog; na odluke koje se odnose na armiju kao celinu, neki put su preterano uticali čisto lokalni uspesi ili neu-spesi. S druge strane, pošto je lično dolazio na opasno mesto — imao je izvanrednu sposobnost da se pojavi na pravom mestu i u pravo vreme — bio je u stanju da svoj plan prilagodi novoj situaciji, a u promenljivim uslovima Zapadne pustinje to je bio faktor od najveće važnosti. U planiranju operacija bio je misaon i pažljiv; u donošenju odluka na bojištu brz i smeо — oštromno procenjujući šanse za neki sмео udar za vreme promena borbene situacije. Ono čemu sam se najviše divio bile su njegova hrabrost i dovitljivost, kao i njegova nesavladiva odlučnost pod najtežim okolnostima. Ovi kvaliteti pokazali su se naročito januara 1942. godine, u njegovom sjajnom protivudaru prema Adžedabiji, kojim je iznenadio i do nogu potukao pobedonosnu 8. armiju; u njegovoj hladnokrvnosti u operaciji »koldron« u toku juna, kada smo gledali u oči porazu a bio je to uvod u njegovu najveću pobedu; i u gvozdenoj odlučnosti sa kojom se u junu 1942. godine držao kod El Alamejna kada su naše rezerve i municija bile gotovo iscrpene (vidi sk. 6).

⁴¹⁾ Gollins, 1953, strana 150.

Između Romela i njegovih trupa postojalo je takvo međusobno razumevanje koje se ne može opisati i analizirati, jer je to »dar bogova«. Afrički korpus išao je za Romelom kud god ga je vodio. Međutim, ma kako ga on teško gonio — uvek je to bio isti Afrički korpus sa iste 3 divizije — kod Sidi Rezega, kod Adžedabije, kod Najtsbridža i kod El Alamejna. Ljudi su znali da je Romel bio poslednji čovek koga je Romel štedeo; oni su ga videli u svojoj sredini, osećajući da je »to naš vođa«.

JEDAN TIPIČAN DAN

Možda će biti interesantno da dam detaljan opis kako je u toku velike bitke izgledao jedan tipičan dan u Romelovom štabu. Period koji sam izabrao jesu 24 časa, od 18.00 15. juna do 18.00 16. juna 1942. godine. Opšta situacija toga dana bila je sledeća:

Posle odlučne pobede od 12. juna u velikoj oklopnjoj bici između Najtsbridža i El Adema, Afrički korpus se uputio na sever i 13. juna slomio otpor Britanaca u rejonu Najtsbridža. 14. juna Riči je odlučio da povuče svoje snage s položaja kod Gazale i u toku dana Afrički korpus je produžio napredovanje zapadno od Tobruka, dostigavši strminu sa koje se vidi put Via Balbia i more. 15. juna ujutro Romel je zaključio da je suviše kasno da se odseče glavnina 1. južnoafričke divizije koja se povlačila od Gazale duž puta Via Balbia za Tobruk. Naredio je 15. oklopnog diviziji da siđe sa strmine i izbije na more radi odsecanja zaštitnice Južnoafrikanaca, a 21. oklopnu diviziju odvojio je za širok obilazak u pravcu El Adema, gde je 29. indijska brigada držala jako uporište (»box«). Po Romelovom gledištu bilo je vrlo važno ne dati Britancima mogućnost da obrazuju novu odbrambenu liniju južno od Tobruka, zbog čega je 21. oklopnog i 90. lakoj diviziji naredio da zauzmu El Adem i Belhamed i da potom napreduju preko Gambuta i sa istoka izoluju tvrđavu Tobruk. Ovo je pozadina ta 24 časa koje ću sada opisati.

Komandno mesto armije u Bir Lefi, 18,15 časova. General-pukovnik Romel (glavnokomandujući), sa načelnikom štaba pukovnikom Bajerlajnom, vratio se s obilaška fronta i ulazi u moja štabna oklopna kola.⁴²⁾ Sa mnom je i poručnik Fos.

Glavnokomandujući, pošto je dolazio sa odseka 15. oklopne divizije (Via Balbia), reče da, mada je zarobljen deo zaštitnice 1. južnoafričke divizije, gro trupa iz Gazale se izvukao; zbog toga je 21. oklopnoj diviziji naređeno u podne da preduzme gonjenje neprijatelja povijajući pravac kretanja istočno od Tobruka.

Ja sam izneo situaciju: 21. oklopna divizija sa svojim prednjim delovima nalazi se u rejonu zapadno od Ed Dude, gde je naišla na jaku vatru neprijatelja iz utvrđenih rejona Ed Dude i Belhameda. Izveštaji iz 90. lake divizije govore da, mada su izvršeni lokalni prodori u istočnom i zapadnom delu uporišta El Adem, otpor neprijatelja u celini nije slomljen. Tri nemačke izviđačke jedinice izvestile su da su u rejonu južno i jugoistočno od El Adema odbile neprijateljske izviđačke snage. 20. italijanski (motorizovani) korpus prikuplja se oko Najtsbridža, a 10. i 11. italijanski korpus nalaze se u pokretu na istok, preko položaja kod Gazale.

Situacija neprijatelja: uspeo je da izbegne naše pokrete za opkoljavanje i odstupi s položaja kod Gazale. Ove snage (1. južnoafrička i 50. britanska divizija) i oklopne brigade — nesposobne za borbu — 1. i 7. oklopna divizija prikupljaju se na libijsko-egipatskoj granici; izviđanjem iz vazduha ustanovljeni su neprekidni pokreti iz Tobruka prema istoku; radio-prisluškivanjem ustanovljeno je da se 1. južnoafrička i 50. britanska divizija zajedno sa dve oklopne divizije nalaze na granici.⁴³⁾ Zbog toga u zoni Tobruka možemo računati samo sa 2. južno-

⁴²⁾ Kada je pukovnik Vestfal ranjen 1. juna, preuzeo sam dužnost načelnika operativnog odeljenja.

⁴³⁾ Ovo nije bilo u potpunosti tačno, ali su izveštaji dati kako sam ih onda sačinio.

afričkom divizijom i 11. i 29. indijskom brigadom na spoljnim prilazima tvrđavi.

Glavnokomandujući: »Namera mi je da zauzmem Tobruk iznenadnim napadom (*coup de main*). U tom cilju istaknuti rejon Tobruka, južno i istočno od tvrđave, mora biti zauzet bez zadržavanja, a britanska 8. armija potisnuta dalje na istok.

Moja zapovest za 16. jun je sledeća (Romel na operativnoj karti skicira svoje namere sa nekoliko poteza):

Nemački Afrički korpus sa 21. oklopnom divizijom zauzeće Ed Dudu i Belhamed. 15. oklopnu diviziju, sada zapadno od Tobruka, smeniće Italijani — za sada divizijom »Trieste« i otići će u rejon El Adema. Oklopna divizija »Ariete« štitiće južni bok u rejonu jugozapadno od El Adema. 90. laka divizija zauzeće uporište El Adem, 10. italijanski korpus izvršiće pokret i opkoliti Tobruk sa jugozapada, a italijanski 20. korpus opkoliće tvrđavu sa zapada.

Od komandanta vazduhoplovstva u Africi zahtevati da svoje glavne napore 16. juna usmeri na rejon El Adem — Ed Duda«.

(Sva ova naređenja poslata su izvodno avionom pomentim korpusima; u toku tih dana, nikakve zvanične opšte zapovesti nisu izdavane, sa izuzetkom zapovesti za napad na Tobruk, izdane 18. juna.)

U 19.30 glavnokomandujući večerao u svojim kolima i poziva načelnika štaba i mene da večeramo s njim. (Obično je Romel obedovao sam ili sa svojim adutantom.) Privatni razgovor je ograničen na uspomene iz garnizon-skog života u Viner Nojšatu i smučanje, kojim je Romel bio neobično oduševljen. Međutim, razgovor se uskoro ponovo vraća na Tobruk. Za Romela postoji samo jedna misao — zauzimanje Tobruka. Napad je imao da se izvede tačno onako kako je planirano u novembru 1941. godine, tj. s jugoistoka. Načelnik štaba procenjuje naše izglede i mogućnosti reagovanja neprijatelja, ali se zaustavlja kad vidi da je Romel zaspao u svojoj fotelji. Priroda zahteva

svoje, čak i od ovog tvrdog čoveka koji je bio u pokretu na bojištu još od 5 sati izjutra.

Do ponoći su stizali večernji izveštaji iz raznih korpusa; njih je sređivao poručnik Fos, a dnevni izveštaj na osnovu njih poslat je preko radija u OKH;⁴⁴⁾ jednovremeno prima izveštaj italijanski štab za vezu sa oklopnom armijom, radi slanja italijanskoj Vrhovnoj komandi u Rimu.

16. juna 04.30 časova. Ordonans-oficir broj 1 unosi jutarnje izveštaje na operativnu kartu.

04.50 časova. Glavnokomandujući dolazi u kola načelnika operativnog odeljenja. Ja mu raportiram o jutarnjoj situaciji.

Pozvan je general-major Krauze, komandant artiljerije u armiji; naređeno mu je da u podne koncentriše gro artiljerije radi podrške napada 90. lake divizije. Zatim sledi diskusija između glavnokomandujućeg i komandanta inžinjerije u armiji, pukovnika Hekera, kome se naređuje da izvidi minska polja na jugoistočnim prilazima Tobruku.

Načelniku odeljenja za pozadinu (IIa), pukovniku Šulte-Hojthausu, naređuje se da izabere mesto za novo komandno mesto armije u rejonu neposredno severozapadno od El Adema.

U 06.00 časova glavnokomandujući sa načelnikom štaba odlazi na KM 90. lake divizije. Njegova je namena da odatle produži na KM Afričkog korpusa, a odatle do 21. oklopne divizije; prate ga razna radio-sredstva, sposobna da rade u armijskoj radio-mreži i za uspostavljanje direktnе veze sa svim korpusima i divizijama.

U 08.45 časova nemački Afrički korpus izveštava da je 21. oklopna divizija zauzela utvrđenu tačku Ed Duda.

Od 09.00 časova pokazuju snažnu aktivnost neprijateljski lovci-bombarderi iznad rejona Afričkog korpusa i 90. lake divizije. Izvršeno je nekoliko napada iz niskog leta na KM armije.

---

⁴⁴⁾ Oberkommando des Heeres tj. Vrhovna komanda kopnene vojske u Berlinu.

U 10.15 časova dolazi kod mene major Oto, načelnik intendanture armije, i ja ga ukratko upoznajem sa situacijom i predviđenim napadom na Tobruk. On se žali da je u toku prošlih nedelja brodski prostor koji je italijanska Vrhovna komanda namenila za snabdevanje nemačke vojske, znatno smanjen u korist italijanske oklopne divizije »Litorio« koja je počela da se prebacuje u Afriku. Zbog toga je situacija u pogledu snabdevanja vrlo kritična, naročito u pogledu pogonskog goriva. (Ovo se uveliko poboljšalo narednih dana, kada je u rejonu Gambuta zaplenjena velika količina benzina.)

U 10.30 časova četa za radio-izviđanja javlja da je uhvatila razgovor preko radija vođen otvorenim tekstom između 29. indijske brigade i 7. oklopne divizije, po kome garnizon uporišta El Adem priprema da se probije u toku noći 16/17. juna. Ovaj podatak je odmah prosleđen Romelu i 90. lakoj diviziji.

11.30 časova. Čuli smo naređenje koje je preko radija uputio glavnokomandujući 90. lakoj diviziji. »Produžite odmah napad. Ćvrsto opkolite uporište El Adem. Artiljerija armije neka pojača vatru na uporište.«

11.30 časova. Major Coling, načelnik obaveštajnog, diskutuje o situaciji sa mnom. Postoje dalji dokazi da se galvnina 8. armije povukla na samu granicu. Činjenica da je 2. južnoafrička divizija ostavljena u Tobruku ukazuje na to da će se tvrđava braniti.

12.15 časova. Pukovnik Bihting, načelnik veza u armiji, izveštava da će, što se tiče veza, novo KM biti spremno za rad od 15.30 časova.

12.40 časova. General grof Barbaseti, načelnik italijanskog štaba za vezu, razgovara sa mnom o situaciji. On izveštava da je italijanska oklopna divizija »Litorio« *en route** (na putu) i da će njeni prednji delovi stići u toku ove noći u rejon Gazale. Ali italijanska Vrhovna komanda još nije dala saglasnost da divizija uzme učešće u operacijama.

* *en route* — francuski, znači, na određenom pravcu kretanja. — Prim. red.

12.50 časova. Radio-izveštaj iz talijanskog 21. korpusa javlja da su sve jedinice 15. oklopne divizije u obal-skom rejonu smenjene.

Od 13.15 do 13.50 časova. Primljeno je nekoliko izveštaja od talijanske oklopne divizije »Ariete« i od 3. i 580. izviđačkog odreda o tome da su svi uznemiravajući napadi 7. motorizovane brigade južno i jugoistočno od El Adema odbijeni.

15.00 časova. Odlazim sa operativnom sekcijom br. 1 na novo KM armije. *En route* (na putu) potпадамо pod artiljerijsku vatru s juga i izdržavamo nekoliko napada aviona iz niskog leta.

(Načelnik obaveštajnog odeljenja, sa operativnom sekcijom br. 2, ostaje na starom KM dok ja ne izvestim da je novo KM počelo rad.)

15.45 časova. Stižem na novo KM gde je glavnokomandujući stigao pre mene.

16.15 časova. U mojim štabnim kolima vodi se diskusija između glavnokomandujućeg i feldmaršala Keselringa. Romel izlaže situaciju i objašnjava svoju namjeru da napadne Tobruk s jugoistoka. Keselring obećava podršku ovog napada celokupnom avijacijom koja mu стоји na raspolaganju. Objasnjava da ni 15. juna, a ni danas, njegove formacije nisu bile u mogućnosti da podrže oklopnu armiju, pošto su dejstvovale na britanski konvoj *en route* (u pokretu) za Maltu.

18.15 časova. Sidi Rezeg zauzela je 21. oklopna divizija.

19.00 časova. Izveštavam o situaciji. Glavnokomandujući izdaje za 17. jun sledeću zapovest: »Produžiti likvidiranje spoljnih utvrđenja Tobruka, završiti opkoljavanje tvrđave i zadržati neprijateljske snage na istoku i jugu.«

NAORUŽANJE I OPREMA

Kao što Romel sam navodi u svojim memoarima:⁴⁵⁾

»Severna Afrika može lako biti poprište na kome je rat vođen u njegovom najmodernijem vidu. Jedino su u pustinji mogli biti u potpunosti primjenjeni i brižljivo razvijeni principi rata oklopnim jedinicama, onako kako se o njima učilo u teoriji pre rata. Jedino su se u pustinji mogle odvijati prave tenkovske bitke velikih formacija«.

Strašne oklopne bitke u Zapadnoj pustinji ne mogu se shvatiti bez osvrta na naoružanje i opremu obeju zaraćenih strana. Suprotno opšte prihvaćenom gledištu, nemački tenkovi nisu imali nikakvo preim秉stvo u kvalitetu nad svojim protivnicima, a i brojno smo uvek bili slabiji. U operaciji »krusejder« u novembru 1941. godine, Britanci su napadali sa 748 tenkova, od kojih su 213 bili »matilda« i »velentajn«, 220 »krusejder«, 150 lovaca tenkova ranijih modela nego što je »krusejder« i 165 američkih »stjuarta«. Za suprotstavljanje ovom napadu, oklopna grupa je raspolagala sa 249 nemačkih i 146 italijanskih tenkova.⁴⁶⁾ Italijanski tenkovi, sa nedovoljnim oklopom i topom 47 mm male početne brzine, bili su znatno slabiji od svih kategorija tenkova na britanskoj strani i, štaviše, tehnički nesigurni.

Od nemačkih tenkova, 70 su bili »mark II« koji su imali samo teški mitraljez, zbog čega nisu mogli uzeti učešća u tenkovskoj bici, izuzev kao izviđačka vozila. Gro naše snage sastojao se od 35 »mark IV« i 139 »mark III« (takođe smo imali 5 britanskih tenkova »matilda«, o kojima smo imali visoko mišljenje). Tenkovi »mark IV« stekli su kod Britanaca reputaciju strašnog oružja, uglavnom zbog svoga topa 75 mm. Ovo je, međutim, bio top male početne brzine sa slabom probojnom moći i, mada smo u tenkovskim borbama upotrebljavali »mark IV«,

⁴⁵⁾ *Krieg ohne Hass*, str. 118.

⁴⁶⁾ Iz ovog proračuna izostavio sam italijanske »L3« i britanske tenkove »mark VI B«. Oni su imali od naoružanja samo mitraljeze, bili su slabo oklopljeni i potpuno nekorisni.

oni su bili od mnogo veće koristi pri podršci pešadije razornim granatama.⁴⁷⁾ »Mark III« koji je upotrebila oklopna grupa u bici »krusejder«, imali su samo top 50 mm male početne brzine, za koji britanski stručnjaci sada priznaju da nije imao nikakvo preim秉stvo nad njihovim topom od 2 funte.⁴⁸⁾ Nikakvo preim秉stvo nismo imali ni u debljini oklopa. Britanski teški pešadijski tenkovi »matilda« i »velentajn« potpuno su nas prevazišli u ovom pogledu, pa su čak »krusejder« i »stuart« bili bolje zaštićeni nego naš »mark III«. Na primer, maksimalna debljina glavnog oklopa tenka »mark III« u bici »krusejder« iznosila je 30 mm, dok je »krusejder« na prednjem delu bio zaštićen sa 47 mm, a »stuart« je na tom istom mestu imao zaštitu od 44 mm.⁴⁹⁾

Čemu onda da pripisemo sjajne uspehe našeg Afričkog korpusa? Po mom mišljenju, naše pobeđe su zavisile od tri faktora: od boljeg kvaliteta naših pt topova, naše sistematske primene principa *sadejstva rodova vojske* i poslednjeg, ali ne manje važnog, naših taktičkih postupaka. Dok su Britanci ograničili upotrebu svog 3,7*) pav

⁴⁷⁾ Od juna 1942. godine počeli smo da primamo »mark IV special« sa topom 75 mm velike početne brzine. Ovo je bio vrlo dobar tenk, daleko nadmoćniji od svog prethodnika. Sem toga, u maju 1942. godine počeli smo da primamo »mark III special« sa topom od 50 mm velike početne brzine. Ovo su bili odlični tenkovi.

⁴⁸⁾ Vidi interesantne članke pukovnika R. M. P. Carvera u časopisu *Royal Armored Corps Journal*.

⁴⁹⁾ Rezultat iskustva u Rusiji bio je taj da je oklop naših tenkova »mark III« i »mark IV« bio 1942. godine stvarno udvostručen. 1941. godine su najslabije oklopljene strane tenka »mark IV« bile ojačane prikivanjem dodatnog oklopa. Na isti način je ojačan i prednji deo »mark III« i »IV« kod vozača i mitraljesca. Ove izmene nisu bile od velikog značaja. Tek 1942. godine počeli smo da primamo nove modele »mark III« i »IV«, zaštićene specijalnim po površini prekaljenim oklopom.

Ovo je našim tenkovima dalo preim秉stvo u kvalitetu pri protivnapadu januara 1942. godine, ali pristizanjem tenkova »grant« u maju 1942. godine, ravnoteža u tenkovskim snagama ponovo je prevagnula u korist 8. armije.

*) 3,7 inča iznosi oko 94 mm. — Prim. red.

topa (vrlo moćno oruđe) na protivavionsku ulogu, mi smo upotrebljavali naš top 88 mm za dejstvo protiv tenkova isto kao i protiv aviona. Novembra 1941. godine imali smo samo 35 topova 88 mm, ali u bliskom dodiru sa tenkovima, ovi su topovi naneli britanskim tenkovima ogromne gubitke. Štaviše, naš 50 mm pt top sa velikom početnom brzinom bio je daleko jači od britanskog topa od 2 funte, a baterije ovih topova uvek su pratile naše tenkove u borbi. Naša poljska artiljerija je bila takođe obučena za sadejstvo s tenkovima. Ukratko, nemačka oklopna divizija bila je vrlo elastična formacija svih rođova vojske, koja se uvek oslanjala na artiljeriju i u napadu i u odbrani. Suprotno tome, Britanci su smatrali pt topove kao defanzivno oružje i nisu umeli da na odgovarajući način iskoriste svoju moćnu poljsku artiljeriju, koju je trebalo obučiti da uništava naše pt topove.

Našu oklopnu taktiku razvijao je general Guderian u toku predratnih godina, ali je Romel pravilno shvatio Guderijanove principe i primenio ih je na pustinjske uslove. Njena vrednost bila je u potpunosti dokazana u velikoj bici koja je otpočela 18. novembra 1941. godine.⁵⁰⁾

---

⁵⁰⁾ Mada, uopšte uzevši, brojno slabije u tenkovima, naše taktičko vođstvo obično je uspevalo da koncentriše nadmoćniji broj tenkova i topova na odlučujućoj tački (tj. Schwerpunkt).

V

SIDI REZEG

(Sk. 7)

Između 19. i 23. novembra 8. armija i oklopna grupa »Afrika« bile su upletene u oklopnu bitku koja ima jedinstveno mesto u istoriji ratova. Nikad se do tada nije odigrala bitka takvom brzinom i sa tako vrtoglavim menjanjem sreće. Više od 1000 tenkova podržanih velikim brojem aviona i topova i predvođenih komandantima koji su bili spremni da za postizanje pobeđe bace u borbu i poslednje rezerve, uvučeno je u vrtlog borbe na zemljisu koje im je pružalo potpunu slobodu manevra. Situacija se menjala takvom brzinom da je bilo teško slediti pokrete svojih sopstvenih jedinica, a da i ne govorimo o neprijateljskim. Oblaci prašine koju su dizali tenkovi u napadu i kolone u pokretu pojačali su nejasnost situacije i, kao što Okinlek navodi,⁵¹⁾ »povremeno je tama stvorena borbom, doslovno prekrivala bojište«.

Ova bitka postavljala je pred vođstvo i štabove ogromne zadatke, zbog čega smatram da je zaslужila da se danas vrlo pažljivo prouči. Verovatno ćemo iz ovih velikih pustinjskih »manevarskih bitki« naučiti mnogo više nego iz docnijih ratnih kampanja, u kojima su rešenja postizavana preimrućtvom u broju i naoružanju. S tim u vezi nameravam da detaljno razmotrim ovu bitku, no pre nego što to učinim, izneću ukratko strategijsku situaciju.

⁵¹⁾ Field-Marshal Sir C. J. E. Auchinleck, *Dispatch* (H.M.S.O.).

STRATEGIJSKA SITUACIJA

Krajem leta i u jesen 1941. godine, celokupno nemacko planiranje u severnoj Africi bilo je uslovljeno problemima snabdevanja. I nemacka i italijanska vrhovna komanda smatrалe su da se u severnoj Africi ne mogu posticи veliki rezultati, sve dok Romel ne zauzme Tobruk; njemu je u julu bilo naređeno da pripremi napad na tvrđavu i on se nadao da će u septembru moći da izvrsi napad. Ali su nas neprekidna potapanja na linijama snabdevanja za Afriku prisilila da mesec po mesec pomeramo datum napada, dok konačno nije utvrđen za 21. novembar.

Našim komunikacijama između Evrope i Afrike gospodarili su Britanci posedovanjem Malte. Bez ikakvog oklevanja mogu reći da je ovo ostrvo imalo odlučujući uticaj na tok pustinjskog rata. Ovu činjenicu shvatio je veliki admiral Reder, kada je aprila 1941. godine odlučno tražio od Hitlera da se Malta zauzme pre napada na Rusiju. Odbijanje ovog saveta prisililo nas je da podnesemo velike žrtve u ljudstvu, materijalu i brodovlju i u stvari je učinilo da naš krajnji poraz bude neminovan. Britanski ratni brodovi i vazduhoplovstvo, bazirani na Malti, bili su naročito aktivni u toku perioda pre bitke »krusejder«, što pokazuju sledeće cifre. Jula 1941. godine je izgubljeno 17% materijala poslatog u Afriku, a u avgustu se taj broj popeo na 35%. U septembru su gubici brodova na putu za Afriku porasli na 38% od transporta, obuhvatajući 49 000 tona potopljenih i 14 000 tona oštećenih brodova. Od 50 000 tona materijala upućenog u oktobru u Libiju, samo je 18 500 tona stiglo na mesto opredeljenja. Noću 8/9. novembra konvoj od 7 trgovackih brodova, praćen italijanskim krstaricama i razaračima, potopili su Britanci a da nisu pretrpeli nikakve gubitke.⁵²⁾

⁵²⁾ Napomena izdavača: Prema Čerčilovoj knjizi *The Second World War* (Drugi svetski rat), tom III, »The Grand Alliance« (Veliki savez), Cassel 1950, strana 492, britanski brodovi bili su iz baze na Malti, a sačinjavale su ih »Snage K«. Prema Roskilovojoj knjizi *The War at Sea* (Rat na moru), H.M.S.O. 1954, konvoj se

Suvišno je reći da su ovi gubici imali ozbiljnog uticaja na naše snabdevanje u Africi i da su igrali važnu ulogu u konačnom uspehu 8. armije u bici »krusejder«.⁵³⁾

Kada je stigao u Afriku, Romel je pokazao malo interesovanja za probleme snabdevanja, ali je docnije shvatio da je ovo pitanje bilo najbitniji problem.

Dok smo mi nemoćno stajali ispred Tobruka, gledajući da nam pristigne snabdevanje i ojačanja bez kojih nismo mogli napasti, britanske snage na Srednjem istoku ogromno su ojačane. Okinlek je mogao da produži pripreme za veliku ofanzivu radi čišćenja Kirenajke od naših trupa i da svoje planove zasnuje na pretpostavci da glavni vojni napor Britanske Imperije moraju biti usmereni na Srednji istok. U štabu Oklopne grupe svi smo bili svesni šta će nastupiti, a ja sam kao načelnik obaveštajnog odeljenja bio zadužen da pružim detaljnu procenu jačine neprijatelja i njegovih namera (vidi sk. 7).

Sredinom oktobra sastavio sam obaveštajni izveštaj za sve jedinice, u kome sam naglasio verovatnoću britanske ofanzive velikih razmera u skoroj budućnosti. Nedeljama je naše izviđanje iz vazduha davalо podatke o podizanju železničke pruge od Mersa-Matruha prema granici, dok je septembra meseca naša vrlo efikasna radio-izviđačka služba ustanovala da su se 1. australijska i 2. novozelandska divizija premestile iz delte Nila u rejon Ma-

---

sastojao od 7 brodova sa ukupno 39 000 tona. Konvoj je pratilo 6 razarača, 2 teške krstarice i 4 razarača za podršku. »Snage K sačinjavale su lake krstarice *Aurora* i *Penelopa* sa 2 razarača; one su potopile ceo konvoj i jedan razarač, a drugi razarač oštetiće.

Grof Čano komentariše u svom dnevniku da je stvar bila »neobjašnjiva« i dodaje: »Tog jutra Musolini je bio potišten i ljut«. Čano's Diary 1939—1943. (Dnevnik grofa Čana), Heinemann 1947, strana 395.

⁵³⁾ Čak i kad su naše zalihe stigle u Afriku, nije bilo lako zbog velikog odstojanja doturiti ih na front. Od Tripolisa do Bengazija ima 700 milja (oko 1100 km), od Bengazija do Tobruka 300 milja (oko 480 km) i još 350 milja (oko 560 km) od Tobruka do Alamejna. Kada smo bili kod Alamejna, mnogo naših zaliha moralo je da se doturi na 1400 milja (oko 2240 km) od Tripolisa.

truba. Daljim vazdušnim izviđanjem ustanovljeno je da se mnogobrojni konvoji kreću *en route* kroz Crveno more prema Sueckom kanalu.

Ova otkrića su nas stavila u krajnje težak položaj. Zauzimanjem Tobruka bili bismo rešeni mnogih briga i 26. oktobra se Romel osetio dovoljno snažnim da formuliše plan napada i izda zapovest. Naše pripreme trebalo je da se završe 15. novembra, ali napad s obzirom na mesečinu nije mogao otpočeti pre 20. novembra. Postojala je realna opasnost da 8. armija napadne prva ili izvrši udar kad naše snage budu duboko zašle u tvrđavu, u kom bi slučaju naš položaj bio vrlo kritičan.

Štaviše, Romel je bio duboko zabrinut za držanje Italijana. Njegov nominalni pretpostavljeni, general Bastiko, komandant italijanskih snaga u severnoj Africi, bio je ubedjen da su Britanci planirali ofanzivu, pa je rekao da neprijateljski napad neće biti samo demonstrativno dejstvo, već težak napad koji ima za cilj iznuđivanje konačne odluke». Bastiko je verovao da će on otpočeti jednovremenno sa našim napadom na Tobruk, zbog čega je bio vrlo zabrinut, tražeći da Romel izmeni svoje planove napada na tvrđavu. Romel nije htio za to ni da čuje i na širokom planu mislim da je bio u pravu. U ratu uvek postoje elementi rizika, a izmeniti naš plan za Tobruk i ostati beskonačno u defanzivi značilo bi prepuštanje inicijative neprijatelju. Zauzimanjem Tobruka ogromno bi se ojačao naš položaj, a Romel je bio spremjan da se upusti u takav rizik.

Da bi ublažio strahovanje Italijana i sprečio njihovo uplitanje u plan, Romel je preporučio svom štabu da u svim diskusijama sa Italijanima primenjuje samouveren ton i u novembru — pošto se približio datum našeg napada — kad god sam razgovarao s našim saveznicima, namerno sam umanjivao mogućnost britanske ofanzive. Kada je u novembru posetio Rim, Romel je zauzeo isto držanje u razgovoru sa Kavalerom, načelnikom italijanskog Generalštaba. U svojim memoarima Kavalero kaže:⁵⁴⁾

⁵⁴⁾ Comando Supremo (Vrhovna komanda), Capelli, strana 150.

»Pitao sam Romela da li je moguće da neprijatelj preduzme obuhvatni napad širokih razmara. Romel je smatrao ovu mogućnost kao krajnje neverovatnu, jer će se neprijatelj plašiti da će njegove pravce povlačenja preseći italijansko-nemačke divizije. On je jedino predviđao neprijateljsku akciju manjim snagama, uz podršku avijacije.«

Slično tome, zvanična italijanska istorija daje sledeći zaključak:⁵⁵⁾

»Nemačka obaveštajna služba, iz razloga koji se ne mogu lako objasniti, suprotstavljala se ideji da Britanci pripremaju ofanzivu, pripisujući podacima koje su primili od naše obaveštajne službe »preteranu latinsku nervozu«. 11. novembra, načelnik nemačke obaveštajne službe (tj. ja kao Ic) u razgovoru s jednim italijanskim oficirom za vezu koji mu je govorio o bliskoj ofanzivi Britanaca primetio je: »Major Revetrija (načelnik italijanske obaveštajne službe) je mnogo nervozan. Reci mu da se ne brine, pošto Britanci neće napasti.«

U stvari, mi smo bili vrlo uznemireni zbog mogućnosti britanske ofanzive, pa je Romel preduzeo široke mere da je dočeka. Naši položaji na granici pružali su se 25 milja (40 km) od Soluma do Sidi Omara; oni su bili zaštićeni dubokim minskim poljima i branili su ih bataljoni divizije »Savona« ojačani nemačkim odredima naooružanim topovima 88 mm. Ti su položaji obezbeđivali da svaki napad Britanaca ide širokim obuhvatom kroz pustinju i da na taj način izloži svoje dugačke komunikacijske linije našim protivnapadima.

Posle dužeg razmišljanja Romel je zaključio da 21. oklopnoj diviziji ne može poveriti zadatak napada na Tobruk, pa je ona razmeštena južno od Gambuta gotova da spreči svaki pokušaj Britanaca da ometu naše planove. Romel je preduzeo ovaj korak zbog toga što su naši obaveštajni izveštaji pokazali da je britanska ofanziva postala vrlo verovatna. 15. oklopna i novoformirana divizija »Afrika« imale su da izvedu napad na Tobruk, ali je 15.

⁵⁵⁾ Manzetti *Seconda Offensiva Britannica*. (Druga britanska ofanziva, istorijska sekcijska italijanskog Generalštaba), strana 41.

oklopna imala da izvrši ovaj zadatak sa takvim proračunom da se posle 24 časa može po naređenju povući radi podrške 21. oklopne divizije. Sem toga, italijanski oklopni korpus imao je da drži Bir Hakeim i Bir El Gubi i štiti prilaze Tobruku s juga.⁵⁶⁾

Dva nemačka izviđačka odreda, 3. i 33, držala su međuprostor između Bir El Gubija i Sidi Omara, dok su se naše patrole probijale daleko preko granice. Gro neprijateljskih snaga nalazio se u rejonu Matruha. U svojoj proceni koju sam oformio 11. novembra rekao sam: »Ozbiljan napad za oslobođenje Tobruka ne može se očekivati sve dok glavne snage iz rejona Mersa Matruh — El Daba ne stignu u rejon koncentracije blizu fronta kod Soluma«. Smatrao sam da ako Britanci budu reagovali na naš napad na Tobruk preduzimanjem ofanzive, trebaće im najmanje tri dana da bi mogli ozbiljnije da intervenišu u rejonu Tobruka. U međuvremenu, smo se nadali da ćemo zauzeti ovu tvrđavu.

OKLOPNI SUDAR

(Sk. 8)

16. novembra je artiljerija 15. oklopne divizije otpočela pokret na položaje na jugoistočnom odseku Tobruka, dok su jedinice divizije »Afrika«⁵⁷⁾ bile spremne za napad na tvrđavu. U toku dana duvala je strašna oluja, a sledeća 24 časa pljuštala je nad Kirenajkom kiša nevidjene

⁵⁶⁾ Ovaj korpus se sastojao od oklopne divizije »Ariete« i motorizovane divizije »Trieste«. Komandant korpusa bio je general Gambara, Bastikoov načelnik štaba i nije potpadao pod Romelovu komandu. No posle diskusije s Romelom, 29. oktobra, Gambara se složio da rasporedi diviziju »Trieste« kod Bir Hakeima, a diviziju »Ariete« kod Bir El Gubija. Romel je Gambari rekao: »Ovo mi je skinulo veliki teret sa srca«.

⁵⁷⁾ Docnije 90. laka divizija. Uglavnom su je sačinjavali bivši članovi francuske Legije stranaca; u novembru 1941. godine bila je rđavo opremljena, a veći deo njenog teškog naoružanja još je bio u Napulju.

jačine. Mostovi su bili odneti, putevi se pretvorili u reke, a svi naši aerodromi bili su pod vodom. Danima je bilo nemoguće da i jedan avion uzleti pa je naše izviđanje iz vazduha bilo svedeno na nulu.⁵⁸⁾

15. novembra je naša četa za radio-izviđanje izvestila da izgleda da se 1. australijska divizija kreće zapadno od Mersa Matruha; ti su izveštaji potvrđeni 16. novembra. 17. novembra je general fon Ravenštajn, komandant 21. oklopne divizije, odlučio da pojača naš izviđački zastor jednom protivtenkovskom četom, a iste večeri je naš obaveštajni dnevni izveštaj javio: »Kod Engleza potpuna radio-tišina«.

18 novembra ujutro ponovo smo konstatovali da Britanci održavaju »gotovo potpunu radio-tišinu« i da je izviđanje iz vazduha s naše strane nemoguće, pošto se teren za sletanje pretvorio u more blata, a doline (wadis) napunile vodom. Ipak, od podne pa na dalje počeli smo dobijati izveštaje od izviđačkih patrola 21. oklopne divizije; očevidno se povećala aktivnost patrola sa britanske strane, sa velikim brojem oklopnih kola koja su vršila pritisak na sever, prema Trig El Abdu. Romel je smatrao da je to samo nasilno izviđanje, pa je štab oklopne grupe preko celog dana bio angažovan na pripremama za napad na Tobruk.

Te večeri je general Kruvel, komandant Afričkog korpusa, došao kod Romela. Objasnio je da je fon Ravenštajn uznemiren i da želi da 19. novembra ujutro uputi jednu jaku borbenu grupu prema Gabr Salehu. Kruvel je rekao Romelu da je 15. oklopnu diviziju upozorio da bude spremna za pokret iz rejona Tobruka da bi podržala 21. oklopnu diviziju južno od Gambuta. Romel je bio ljut zbog Kruvelovog držanja; on nikako nije htio da napusti svoj dugo pripremani napad na Tobruk i rekao mu je: »Mi ne smemo gubiti živce«. Zabranio je upućivanje borbene

⁵⁸⁾ U toku bitke »krusejder«, naše vazduhoplovstvo je bilo brojno mnogo slabije od neprijateljskog.

grupe na Gabr Saleh »iz straha da suviše rano ne obešrabrimo neprijatelja«. Ipak je upozorio italijanski oklopni korpus na »povećanu budnost« istočno i južno od Bir El Gubija (vidi sk. 8).

19. novembra ujutro Kruvel se ponovo pojavio u štabu kod Gambuta gde je imao dug razgovor sa Romelom. Objasnio je da je stanje ozbiljno, naše izviđačke jedinice bile su oterane preko Trig El Abda od nadmoćnijih neprijateljskih tenkovskih snaga koje su se hrabro probijale prema severu. To nije bilo izviđanje već veliki napad, pa je bilo neophodno preduzeti protivmere bez ikakvog zadržavanja. Romel se složio da 21. oktopna divizija treba da napreduje prema Gabr Salehu, a 15. oklopna da u toku večeri posedne očekujući rejon južno od Gambuta. Posle ručka Romel se lično odvezao u štab 21. oklopne divizije da posmatra stupanje u borbu njenih tenkova — najveća oklopna bitka tek što nije počela.

Gledajući danas na tu situaciju, smatram da je 21. oklopna divizija uvedena u borbu sa velikom žurbom i da bi za nju bilo bolje da je izbegla borbu, sve dok se ne koncentriše ceo Afrički korpus. U podne 19. novembra situacija je bila nejasna; sve što smo znali bilo je da su lake britanske oklopne jedinice prešle granicu u rejonu fora Madalena i da se probijaju na sever, dok su ostale neprijateljske snage u dodiru s našim graničnim položajima. Kada je situacija nejasna, najbolje je pravilo prikupiti se i čekati naknadne izveštaje, ali je Romel još uvek bio ubeđen da su Britanci izvršili samo nasilno izviđanje i da će ih jak udarac 21. oklopne divizije odbaciti.

U stvari, odluka da se 21. oklopna divizija uvede u borbu bila je mnogo riskantnija nego što smo u to vreme mislili. 19. novembra ujutro cela 7. oklopna divizija bila je grupisana u rejonu Gabr Saleha i, ako bi ove snage ostale prikupljene, mogle bi naneti vrlo ozbiljne poraze izolovanim snagama 21. oklopne divizije. No, na našu sreću general Kaningem, komandant 8. armije, odlučio je da podeli svoje oklopne jedinice i u toku dana razni delovi

7. oklopne divizije uputili su se u različitim pravcima.⁵⁹⁾ 22. oklopna brigada je izvršila napad na Italijane kod Bir El Gubija — gde je odbijena sa teškim gubicima; 7. oklopna brigada se probila na sever ka aerodromu kod Sidi Rezega, praćena divizijskom grupom za podršku.⁶⁰⁾ Kod Gabr Saleha je ostavljena samo 4. oklopna brigada sa zadatkom da drži spoj sa britanskim 13. korpusom (2. novozelandska divizija, 4. indijska divizija i 1. armijska tenkovska brigada) koji se približavao našim graničnim položajima.

Afrički korpus je naredio 21. oklopnoj diviziji da napadne sa borbenom grupom koju je sačinjavao 5. oklopni puk ojačan sa 12 poljskih topova i 4 topa 88 mm. Ovom snagom je komandovao komandant puka, pukovnik Stivn, hrabar i odlučan oficir koji je docnije poginuo u borbi. Oko 15.30 časova napao je na oko 5 milja (8 km) severoistočno od Gabr Saleha jake britanske tenkovske snage i, u žestokoj borbi koja je trajala sve do pada mraka, odbacio je Britance preko Trig El Abda. Naši gubici su bili neznatni: 2 »mark III« i 1 »mark II«, dok su pogodjena 23 britanska tenka.⁶¹⁾

19. novembra uveče, situacija u štabu oklopne grupe još uvek je bila vrlo nejasna. U toku popodneva britanski tenkovi i južnoafrički oklopni automobili zauzeli su aerodrom kod Sidi Rezega, koji stvarno nije bio ni branjen. Divizija »Ariete« javila je da je kod Bir El Gubija uspela

⁵⁹⁾ Početna namera generala Kanningema je bila da krene 7. oklopnu diviziju do Gabr Saleha i čeka reagovanje Romela. Ovo nije bio baš dobar plan; ipak da se Kanningem njega držao, mogao je izvojevati sjajnu pobedu. 7. oklopna divizija bila je na čelu 30. korpusa, koji je takođe obuhvatao 1. australijsku diviziju i 22. gardijsku brigadu.

⁶⁰⁾ Grupom je komandovao brigadir Kambel. Grupa za podršku imala je 36 pt topova od 2 funte i 36 od 25 funti.

⁶¹⁾ Ovo su sve bili »stjuarti«. 4. oklopna brigada imala je u borbi samo dva puka; treći — 3. tenkovski puk gonio je naš 3. izviđački odred preko Trig Kapuca i nije se mogao vratiti na vreme. 4. oklopna brigada imala je 2 baterije artiljerije, ali izgleda da je samo jedna učestvovala u borbi.

da izbaci iz stroja 50 britanskih tenkova — Britanci su nesmotreno napali italijanska odbrambena postrojenja — za drugu jaku neprijateljsku grupu javljeno je da je proterala naš 3. izviđački odred preko Trig Kapuca, blizu Sidi Azeiza. Postojali su takođe izveštaji o neprijateljskim snagama koje se od Džarabuba kreću prema zapadu.⁶²⁾

Iste večeri se general fon Ravenštajn javio telefonom generalu Kruvelu. Predlagao je da se koncentrišu obe oklopne divizije, ali da se ne preduzima operacija većih razmera, sve dok ne budemo imali jasnu sliku o neprijateljskom rasporedu i njegovim namerama. Njegova predostrožnost je bila potpuno opravdana pošto je ceo tok bitke zavisio od Romelove ili Kruvelove pravilne odluke. Pukovnik Bajerlajn Kruvelov načelnik štaba, telefonom je pozvao štab oklopne grupe i pitao šta treba da radi. Romel je Kruvelu dao odrešene ruke, naredivši mu da »uništi neprijateljske borbene grupe u rejonu Bardija — Tobruk — Sidi Omar, pre nego što budu u stanju da ozbiljnije ugroze Tobruk«.

Kruvel je zaključio da se pred njim nalaze tri glavne grupe snaga — snage kod Gabr Saleha, koje je napao pukovnik Stivn, snage koje su se preko Sidi Rezega uputile direktno na Tobruk i snage na istočnom boku, koje su preko Trig Kapuca proterale 3. izviđački odred.

Kruvel je odlučio da se koncentriše prema Sidi Omu, sa namerom da uništi grupu koja je ugrožavala 3. izviđački odred. Ali ova neprijateljska grupa nije više postojala — treći tenkovski puk koji je popodne 19. novembra dejstvovao u ovom rejonu, sada se povukao i priključio 4. oklopnoj brigadi. Ipak, 20. novembra je ceo Afrički korpus krenuo prema istoku na Sidi Azeiz, utro-

⁶²⁾ To je bila 29. indijska brigada sa 6. i 7. australijskim pukom oklopnih automobila. Poznata pod imenom E snage, ova grupa imala je zadatak da stvari utisak kao da se kreću jake oklopne formacije kroz pustinju u pravcu Bengazija. Dejstva snaga E stvarno su nas zabrinula, ali je Romel toliko bio zauzet na drugoj strani da nije mogao odvojiti snage koje će ih zaustaviti. Džarabub se nalazi oko 80 milja (oko 130 km) južno od fora Madalene.

šivši gotovo ceo dan za gonjenje neprijatelja koji nije postojao. Na kraju je 21. oklopna divizija ostala bez pogonskog goriva i zaustavila se u pustinji oko 6 milja (oko 10 km) severno od Sidi Omara. U štab oklopne grupe stizali su pomamni zahtevi da se pogonski materijal dostavi vazdušnim putem. Sve što smo mogli učiniti bilo je da formiramo konvoj vozila sa pogonskim gorivom, koji je stigao tek duboko u noć.

15. oklopna divizija uputila se duž Trig Kapuca, do Sidi Azeiza, skrenuvši zatim duboko prema jugozapadu. Kasno to popodne divizija je naišla na 4. oklopnu brigadu koja je još uvek stajala oko Gabr Saleha. Teške borbe trajale su do mraka; Britanci su pretrpeli ozbiljne gubitke u tenkovima i ponovo su odbačeni preko Trig El Abda. No mi nismo postigli nikakav odlučujući uspeh pa je 20. novembar bio za Afrički korpus izgubljen dan. U međuvremenu su se 7. britanska oklopna brigada i artiljerijska grupa za podršku učvrstile na aerodromu kod Sidi Rezega, odbivši protivnapade divizije »Afrika«. Britanska 22. oklopna brigada krenula je preko Bir El Gubija u pomoć 4. oklopnoj brigadi, ne uspevši da stigne gotovo do samog mraka.

Nema sumnje da smo 20. novembra propustili veliku priliku. Katingem je bio prinuđen da rasturi 7. oklopnu diviziju po celoj pustinji, a mi smo propustili da iskoristimo njegovu velikodušnost. Da se Afrički korpus koncentrisao 20. novembra ujutro kod Gabr Saleha, mogao je zbrisati 4. oklopnu brigadu. S druge strane, da je krenuo prema Sidi Rezegu, mogao je naneti smrtonosni udarac britanskim snagama koje su se tamo nalazile. U tom slučaju bismo vrlo lako dobili bitku »krusejder« jer je cela 8. armija bila razbacana na gigantskom luku koji se protezao od Soluma do Bir El Gubija⁶³⁾ (vidi sk. 9).

⁶³⁾ Napomena izdavača: U odbrani generala Katingema treba ukazati na činjenicu da on nije bio tvorac plana »krusejder« već mu je isti izložen u glavnom štabu za Srednji istok, gde je stigao septembra meseca iz istočne Afrike. Osnovni nedostatak tog britanskog plana bilo je to što je on zahtevao da 30. korpus (7. oklop-

Ove operacije pokazuju da je u velikoj pokretnoj bici, pre nego što se u borbu uvedu glavne oklopne snage, potrebna opreznost i savesna procena obaveštajnih podataka.

PORAZ 7. OKLOPNE DIVIZIJE

(Sk. 10)

20. novembra uveče Kruvel je sreo Romela koji je sad bio potpuno svestan ozbiljnosti svog položaja. Romel je odlučio da Afrički korpus izvrši 21. novembra pokret prema Sidi Rezegu i »napadne i uništi neprijateljske snage koje nastupaju ka Tobruku«. 21. novembra u 04.00 Romel je poslao Kruvelu poruku podylačeći da je »situacija na celom poprištu borbe vrlo kritična« i da Afrički korpus »mora krenuti u pravo vreme«.

Međutim, ove zapovesti nisu se mogle lako izvršiti jer su 15. i 21. oklopna divizija imale prvo da prekinu dodir s britanskom 4. i 22. oklopnom brigadom u rejonu Gabr Saleha. Afrički korpus je formirao jake zaštitnice, ojačane topovima 88 mm i pt topovima, koje su Britancima, kada su pokušali da nam ometaju pokret na sever, nanele teške gubitke. Ipak se nekoliko britanskih tenkova probilo u naše motorizovane kolone, zapalivši izvestan broj naših kamiona. U podne su obe britanske brigade prekinule gonjenje, zaustavivši se radi popune gorivom.

Dok su zaštitnice zadržavale britansko gonjenje, tenkovi 15. i 21. oklopne divizije, uz tesnu podršku artiljerije, brzo su napredovali prema Sidi Rezegu. Komandant 7. oklopne brigade odlučio je da 6. kraljevski tenkovski puk sa grupom za podršku ostavi na aerodromu Sidi Rezeg, a 7. husarski i 2. kraljevski tenkovski puk upotrebi za presretanje naših tenkova. To je bila tipična britanska takтика u to vreme — njihovi komandanti nisu koncentrisali

---

na divizija, 1. južnoafrička divizija i 22. gardijska brigada) navuće na sebe i porazi oklopne snage oklopne grupe i tek kada oklopna bitka bude dobijena, imala je da usledi intervencija 13. korpusa i garnizona u Tobruku.

tenkove i artiljeriju za dobro koordiniranu bitku. U 10.00 gorela je većina tenkova 7. husarskog puka, dok su 15. i 21. divizija dostigle uzvišeno zemljište koje je s juga dominiralo aerodromom kod Sidi Rezega.

Afrički korpus je tada pokušao da zauzme aerodrom Sidi Rezeg, napadajući s jugoistoka. Ovi napadi su propali, delom zbog velike oskudice u municiji, a delom zbog izvanrednog otpora grupe za podršku 7. oklopne divizije, kojom je sjajno komandovao brigadir Kambel. Britanska artiljerija je bila najbolje obučeni i najbolje vođeni rod britanske kopnene vojske, a kvalitet njihovih artiljeraca u potpunosti se pokazao u očajničkoj borbi kod Sidi Rezega 21. novembra. Krajem dana 4. oklopna brigada je napredovala s jugoistoka u pozadinu Afričkog korpusa i zaustavljena je protivtenkovskim zastorom; 22. oklopna brigada skrenula je na jugozapad i napala levi bok 15. oklopne divizije.

Romel nije uzeo učešća u ovoj bici. U zoru 21. novembra tobručki garnizon — britanska 60. divizija i 32. armijska tenkovska brigada — izvršio je napad sa jugoistočnog dela kružne odbrane i posle žestokih borbi probio se kroz jedinice divizija »Afrika« i »Bolonja«, koje su držale ovaj odsek. Naša situacija bila je krajnje ozbiljna pa je Romel lično odjurio na ovu opasnu tačku. Stavio je pod svoju komandu 3. izviđački odred ojačan topovima 88 mm i lično ga poveo u borbu protiv neprijatelja. Nekoliko britanskih tenkova je uništeno, a napravljeni prolaz je zatvoren.

U međuvremenu su stizali zloslutni izveštaji iz graničnog rejona. Novozelandska divizija bila je na maršu i u podne 21. novembra probila se iz naših graničnih utvrđenja i prešla Trig Kapuco s obe strane Sidi Azeiza. Ovim probojem ona se opasno približila štabu oklopne grupe u Gambutu, pa je Romel izdao naređenje da se u toku noći prebacimo za El Adem.

21. novembra uveče Romel je poslao poruku Kruvelu, naređujući mu da tobručki garnizon spreči u pokušaju da se spoji sa britanskim 30. korpusom (7. oklopnom, 1. ju-

žnoafričkom divizijom i 22. gardijskom brigadom). U tom cilju glavnina divizije »Afrika« stavljena je pod Kruvelovu komandu.

Uprkos propusta da s aerodroma kod Sidi Rezega protera grupu za podršku 7. oklopne divizije, Afrički korpus je bio 21. novembra uveče u povoljnem položaju. Korpus je u odnosu na grupu za podršku i britansku 4. oklopnu brigadu imao centralni položaj i mogao je svaku od ovih grupa napasti ali, u razgovoru sa generalom Nojman-Zilkovom, komandantom 15. oklopne divizije u podne 21. novembra, Kruvel je izjavio da namerava da dobije »potpunu slobodu manevra« i da će u toku noći povući Afrički korpus na istok u rejon Gambuta⁶⁴⁾ i izvršiti pregrupaciju. Kruvel je primio Romelovo naređenje u 22.40 i saglasno njemu izmenio svoj plan. 15. oklopna divizija imala je da se izvuče sa bojišta i izvrši pregrupaciju južno od Gambuta, dok je 21. oklopna divizija imala da krene na sever, siđe niz uzvišenje koje je dominiralo Tigr Kapucom i prikupi se u rejonu Belhamed. Efekat ovih naređenja bio je takav da su Britanci dobili mogućnost da izvrše koncentraciju 7. oklopne divizije — prvi put od 19. novembra. Staviše, dve oklopne divizije Afričkog korpusa bile su sada razdvojene više od 18 milja (oko 30 km).

Glavnina oklopnih divizija povukla se u toku noći sa bojišta južno od aerodroma Sidi Rezeg, ali su zaštitnice 22. novembra izjutra morale da stupe u borbu s Britanicima. Još jedanput su naši pt topovi i topovi 88 mm pokazali svoju vrednost i britanski tenkovi nisu bili u stanju da im priđu na bliža odstojanja. U toku noći i u rano jutro zaštitnice su se pridružile svojim divizijama — 15. oklopna divizija nalazila se južno od Gambuta, a 21. oklopna između Belhameda i Zafrana. U podne su 4. i 22. oklopna brigada bile u čvrstom kontaktu na aerodromu kod Sidi

⁶⁴⁾ Nojman-Zilkov se energično usprotivio, rekavši da bi situacija najbolje bila raščišćena »munjevitim udarima 5. i 8. oklopног пука«. Pokretom Afričkog korpusa prema Gambatu, Kruvel se nadao da će dobiti pogodnije uslove da izvrši udar u bok Britanaca.

Rezega sa grupom za podršku 7. oklopne divizije i ostacima 7. oklopne brigade. Položaj Britanaca bio je sada vrlo povoljan — 7. oklopna divizija koncentrisala je svoje brigade i još uvek je imala oko 180 tenkova spremnih za borbu. 1. južnoafričkoj diviziji naređeno je da se koncentriše kod Sidi Rezega, a 5. južnoafričkoj brigadi, koja se već tamo nalazila, da očisti južno uzvišenje koje se nalazio zapadno od k. 178.⁶⁵⁾ 22. novembra po podne je 6. novozelandska brigada otpočela pokret duž Trig Kapuca prema Sidi Rezegu. Ispad jedinica tobručkog garnizona zaustavljen je 21. novembra ali daleko od toga da je slomljen. Da je 7. oklopna divizija uspela da 22. novembra po podne odbije naš napad, odnos snaga kod Sidi Rezega znatno bi se poremetio na našu štetu (vidi sk. 10).

Oko podne je Romel otišao da poseti Ravenštajna, gde je doneo jedan smeо i agresivan plan koji je okrenuo situaciju na štetu Britanaca. Pešadiji i glavnini artiljerije 21. oklopne divizije naređeno je da napadnu sa severa uzvišicu kod Sidi Rezega, dok je 5. oklopni puk, podržan topovima 88 mm, imao da izvrши širok obuhvat severno od Belhameda, popne se osovinskim obilaznim putem prema Ed Dudi, zaobiđe uzvišicu kod Sidi Rezega i napadne aerodrom sa zapada. Teška artiljerija oklopne grupe bila je prikupljena kod Belhameda i podržavala 21. oklopnu diviziju strahovitim dejstvom. (Vidi sk. 10).

Izgleda da je ovaj napad Britance potpuno iznenadio; oni su imali veliki broj oklopnih izviđačkih kola⁶⁶⁾ ali ona, izgleda, nisu prenela nikakvo odgovarajuće upozorenje. 5. oklopni puk sjurio se na aerodrom, uprkos besne vatre topova grupe za podršku. 22. oklopna brigada izvršila je protivnapad kroz britanske artiljerijske položaje, ali je 4. oklopna brigada zbog nekih razloga oklevala. Topovi 88 mm i pt artiljerija sa obe padine uzvišice naneli su teške gubitke 22. oklopnoj brigadi, što je imalo za posledicu njeno povlačenje sa gubitkom polovine snaga. 1. ba-

⁶⁵⁾ Položaj su držali delovi 155. pešadijskog puka.

⁶⁶⁾ 11. husarski dragonski puk kraljeve garde, 4. južnoafrički puk oklopnih kola.

taljon kraljevskih strelaca držao je severnu uzvišicu iznad groblja kod Sidi Rezega; nemački tenkovi su napali ovaj bataljon iz pozadine, dok su ga tenkovi 21. oklopne divizije napali s fronta. Rezultat toga je bio da je najveći deo bataljona zarobljen. U sutan je u borbu ušla 4. oklopna brigada, ali nije bila u stanju da popravi situaciju, a 21. oklopna divizija zadržala je i dalje svoje položaje na severnoj uzvišici i zapadno od aerodroma.

Komandant 7. oklopne divizije general Got zaključio je da se aerodrom ne može odbraniti, pa je padom mraka povukao svoje desetkovane snage na nove položaje južno od južne uzvišice. Posle podne je 3. transvalski škotski puk 5. južnoafričke brigade napao naše položaje kod k. 178 i pretrpeo znatne gubitke.

U međuvremenu je na suprotnom boku ušla u borbu 15. oklopna divizija. Ovaj pokret nije bio koordiniran sa pokretom 21. oklopne divizije; Kruvel je bio odlučio da na sopstvenu inicijativu napadne 7. oklopnu diviziju u bok. Još jedanput su britanski izviđački delovi na oklopnim kolima propustili da dadu uzbunu i 15. oklopna divizija brzo je napredovala ravnicom sa čvrstom podlogom i produžila da napreduje i posle pada mraka. 8. oklopni puk je bio u izvidnici i oko 19 časova prošao je kroz veliku gomilu prikupljenih vozila, oko 4 milje (oko 6 km) jugoistočno od aerodroma Sidi Rezeg.

8. oklopni puk razvio se lepezasto i okružio britanski logor. Tenkovi su upalili svetla, a starešine su iskočile iz vozila, sa automatskim pištoljima u rukama. Britanci su bili potpuno iznenađeni i nesposobni da ma šta preduzmu. Nekoliko tenkova pokušalo je da pobegne, ali su odmah zapaljeni — zbog odsjaja vatre na bojištu se video kao po danu.

8. oklopni puk zarobio je štab 4. oklopne brigade, zajedno sa većim delom 8. husarskog puka. To je bio uništavajući udarac najboljoj jedinici 7. oklopne divizije.⁶⁷⁾

⁶⁷⁾ Brigadir Gejthaus, komandant 4. oklopne brigade, nije zarobljen, jer je bio otišao na neku konferenciju.

Afrički korpus je izvojevaо sjajnu pobedu i ponovo je postao gospodar situacije.

NEDELJA MRTVIH

(Sk. 11)

Za 23. novembar⁶⁸⁾ Romel je planirao koncentričan protivnapad radi razbijanja ostataka 7. oklopne divizije i savlađivanja 1. i 5. južnoafričke pešadijske brigade! Za tu svrhu je dobio podršku Gambare koji je preuzeo napredovanje divizijom »Ariete«, severoistočno od Bir El Gubija, dok su 15. i 21. oklopna divizija potisle Britance prema Italijanima. Romel je naredio Afričkom korpusu »da okruži i uništi neprijatelja«.

Naređenje oklopne grupe stiglo je Kruvelu suviše kasno da bi mogao po njemu da radi; on je ostavio pešadiju i artiljeriju 21. oklopne divizije da drže uzvišenje južno od aerodroma Sidi Rezeg, a 15. oklopnoj diviziji, ojačanoj 5. oklopnim pukom, naredio je da izvrši širok obuhvat prema jugozapadu i zađe u pozadinu 7. oklopne divizije i 5. južnoafričke brigade. Kada se susretne sa divizijom »Ariete«, 15. oklopna divizija imala je da izvrši sa Italijanima zajednički napad i nabaci Britance na našu pešadiju i artiljeriju koje su držale uzvišicu.

23. novembra ujutro bilo je tmurno sa gustom maglom, a kad se ona digla, Kruvel je naredio početak napredovanja, te su dugačke kolone tenkova, kamiona i topova pojurile sa tutnjavom na jug. Uskoro su naišle na »veliku snabdevačku kolonu« prošaranu topovima i tenkovima. 15. oklopna divizija povrnula je na zapad, doveći Britance u najveću zabunu. Transport 7. oklopne divizije i 5. južnoafričke brigade raspršen je po pustinji, pa je general Nojman-Zilkov predložio Kruvelu da se napu-

⁶⁸⁾ Treća nedelja u novembru poznata je u Nemačkoj kao Totensonntag (nedelja mrtvih), dan posvećen sećanju na mrtve Nemce.

sti pokret prema jugu; 15. oklopna divizija bi tako iskoristila preimućstvo koje je pružala zabuna kod neprijatelja i napala glavninu 5. južnoafričke brigade, nabacujući je na pomenutu uzvišicu. Kruvel se složio s tim da je predlog »primamljiv«, ali je smatrao da je sadejstvo sa divizijom »Ariete« bilo ovom prilikom osnovno. Saglasno tome, borba je prekinuta, a 15. oklopna divizija krenula je na jugoistok da se spoji sa divizijom »Ariete«. 5. oklopni puk je bio spor pri polasku, pa nije stigao 15. oklopnu diviziju gotovo do podne.

Nema sumnje da smo tu propustili povoljnu priliku i da bi bilo bolje da smo produžili napad pre nego što su Južnoafrikanci i Britanci mogli koordinirati svoje snage. Ovako smo Južnoafrikancima dali vremena da pokrenu najveći deo svoje artiljerije na južni bok 5. brigade; njihov zapadni bok bio je zaštićen mešovitim pukom 22. oklopne brigade, a istočni ostacima grupe za podršku.⁶⁹⁾ Međutim, pokret 15. oklopne divizije sprečio je 1. južnoafričku brigadu da se približi s juga i spoji sa svojim zemljacima.

Rano ujutro 23. novembra Romel je napustio štab oklopne grupe sa namerom da se pridruži Afričkom korpusu. Bio je sprečen da to učini zbog napredovanja 6. novozelandske brigade sa istoka. Ova brigada, napredujući u toku noći 22/23. novembra, iznenadila je i zarobila zorom 23. novembra glavno komandno mesto Afričkog korpusa u blizini Bir Kleta. Novozelandani su zatim produžili napredovanje preko k. 175, izvršivši vanredno opasan napad na naš 361. puk »Afrika«, koji je držao istočne prilaze aerodromu Sidi Rezeg. Sam Romel je bio uvučen u borbu, pa nije mogao da dođe do Kruvela i glavnine Afričkog korpusa.

Kruvel je izvršio napad na 5. južnoafričku brigadu u 15.00. On je svoje tenkove razvio na širokom frontu, naredivši pešadiji da ih prati na kamionima. Kada je sve

⁶⁹⁾ Oko podne je 26. novozelandski bataljon poseo položaj oko 2 milje istočno od Južnoafrikanaca.

bilo gotovo, dato je naređenje za početak napada, pa su tenkovi, kamioni i topovi neodoljivo navalili na neprijatelja.⁷⁰⁾ Napad ovakve vrste bio je novost u nemačkoj taktici i pokazao se nesumnjivo kao skup eksperiment. Južnoafrikanci su savladani posle najgorčenijeg otpora, u kome su obilno podržani tenkovima 22. oklopne brigade. Ali je naša motorizovana pešadija pretrpela teške gubitke — većina oficira i podoficira je ubijena ili ranjena, dok su oklopni pukovi od 150 izgubili 70 tenkova. To su bili naši najveći dnevni gubici u bici »krusejder« i ozbiljno su oslabili našu snagu u tenkovima.

Uprkos naših gubitaka, veče 23. novembra zateklo nas je u povoljnem položaju, pa smo mogli računati da smo izvojevali pobedu u bici kod Sigi Rezega. Brojno stanje tenkova 7. oklopne divizije svedeno je na minimum, 5. južnoafrička brigada je uništena, a pokušaj probroja opkoljenog garnizona u Tobruku zaustavljen. 23. novembra uveče Romel je stigao u štab oklopne grupe da objavi svoje planove i izda zapovesti. Bio je u sjajnom raspoloženju jer, nema sumnje, ovo je bio jedan od najkritičnijih momenata pustinjskog rata.

---

⁷⁰⁾ Divizija »Ariete« na levom boku stvarno nije uzela učešća u ovom napadu.

IV

ROMELOV PORAZ I PONOVO USPEH

UDAR U ŽIČANU PREPREKU

(Sk. 12)

Svršetak bitke od 23. novembra zatekao je Afrički korpus u stanju velike konfuzije, jer se po rečima generala Bajerlajna »široki rejon južno od Sidi Rezega pretvorio u more prašine, vatre i dima«.⁷¹⁾ Po njegovim rečima, kada je pao mrak, »hiljade zapaljenih vozila, tenkova i topova, osvetljavalo je bojište« tako da »sve do ponoći nije bilo moguće oceniti rezultate bitke, organizovati jedinice, ustanoviti gubitke i trofeje i proceniti opštu situaciju«. U stvari, pod takvim okolnostima nije ni bila moguća nikakva smirena i tačna procena. Afrički korpus je pretrpeo teške gubitke za čiju se ozbiljnost u štabu oklopne grupe dugo nije znalo. 24. novembra imali smo manje od 100 tenkova sposobnih za borbu, dok su pešadijski pukovi bili desetkovani od vatre Južnoafrikanaca.

Na nesreću Romel je precenio svoj uspeh, smatrajući da je došao momenat da se pređe u opšte gonjenje. On je bio odsutan iz svog štaba ceo dan, angažujući se u borbi protiv 6. novozelandske brigade kod k. 175, te je njegovo poznavanje situacije južno od Sidi Rezega bilo, razumljivo, ograničeno. On je, međutim, video zapaljen transport Južnoafrikanaca i primio preuveličane izveštaje o takozvanoj »bici za uništenje«. Kad se te noći vratio u El Adem, bio je u stanju preteranog oduševljenja i počeo je odmah da izdaje naredenja koja su izmenila ceo karakter bitke »kru-

⁷¹⁾ *Krieg ohne Hass* (Rat bez mržnje), strana 76.

sejder«. U jednoj poruci koju je oko ponoći uputio u Berlin, Romel je rekao »Namere za 24. novembar: a) završiti uništenje 7. oklopne divizije, b) delom snaga napredovati prema Sidi Omaru u cilju napada na neprijatelja na delu fronta kod Soluma«.

U štabu oklopne grupe imao sam pouzdane izveštaje o napredovanju glavnine 2. novozelandske divizije duž Trig Kapuca; štaviše, situacija na tobruškom frontu bila je vrlo opasna. Vestfal i ja upozorili smo Romela da bi bilo opasno pokretanje Afričkog korpusa daleko od Tobruka i da bismo izgubili odličnu priliku za uništenje 2. novozelandske divizije koja je dolazila po delovima. Stvarno, moje je mišljenje da smo zadržali Afrički korpus u rejonu Sidi Rezega, mi bismo u bici »krusejder« pobeđili. 8. armija je imala kobnu praksu da svoje snage uvodi u borbu po delovima, pa smo ih mogli uništavati deo po deo. Istina je, međutim, da je Romelovo napredovanje ka graničnoj žičanoj prepreci veoma uz nemirilo Kaningema i zamalo nije nateralo 8. armiju u bezglavo bekstvo.

Ni jedanput nisam čuo da je Romel pokazao bilo kakav interes za skladišta za snabdevanje 8. armije. Mi smo njihov položaj znali iz zaplenjenih dokumenata, ali Romelu nije bio cilj da napada snabdevanje Britanaca, već da uništi njihovu armiju na bojištu. Da bi ovo postigao, planirao je da 30. korpusu preseče pravac povlačenja, a da 4. indijsku diviziju nabaci na minska polja kod Soluma. U svakom slučaju, sumnjam da bi uništenje izvesnih skladišta za snabdevanje prouzrokovalo kraj britanske ofanzive. Britanci su odlično organizovali snabdevanje i njihovi izvori su bili neograničeni.

Rano ujutro 24. novembra Romel i Gauze napustili su štab oklopne grupe i Vestfal je kao načelnik operativnog odeljenja ostao kao najstariji oficir štaba te grupe. Nismo mislili da će njegovo odsustvo trajati nekoliko dana i da ćemo samo imati neodređenu ideju o tome gde se on nalazi i šta radi. Baš u takvim periodima vremena solidna štabna obuka pokazuje svoju vrednost. Oficiri nemачkog Generalštaba nisu bili samo pisari ili glasnogovor-

nici svojih komandanata već vaspitani da prime odgovornost na sebe za važne odluke, pa su sledstveno tome i cenjeni. Suprotno tome, britanski ratni komandanti gledali su na štab sa visine i Britanci ispoljavaju čudnovato opiranje da se u operativne komande odrede sposobni štabni oficiri.

24. novembra oko 13.30 časova Romel se lično stavio na čelo 21. oklopne divizije i poveo je napred vratolomnom brzinom. Pri kraju dana stigao je do žičane prepreke, sa celim Afričkim korpusom, izduženim po pustinji na 40 milja (oko 65 km) iza sebe, te su se 7. oklopna i 1. južno-afrička divizija dale u divlje bekstvo u svim pravcima. Romelov smeli pokret doveo je 30. korpus do potpunog rastrojstva i, prema britanskim podacima, general Kaningem je htio da se odmah povuče u Egipat.⁷²⁾ Ali na veliku sreću Britanaca, u štab 8. armije stigao je general Okinlek; on se nije složio sa Kaningemom pa mu je naredio da produži ofanzivu. Ovo je stvarno bila jedna od najvećih odluka rata; Okinlekov borbeni duh i mudro strategijsko prodiranje u suštinu, spasli su bitku »krusejder« i mnogo drugog.⁷³⁾

Romel je dobio netačan utisak o situaciji na solumskom frontu. Tamo se stvarno nalazila samo 7. indijska brigada⁷⁴⁾ koja je upravo bila zauzela Sidi Omar gde je bila zaštićena našim vlastitim minskim poljima. U toku noći 24/25. novembra Romel i Kruvel su se sa svojim užim delom štaba našli beznadežno izgubljeni na egipatskoj strani iza žičane prepreke, gde su morali da prenoče usred britanskih artiljerijskih položaja i kolona. Čudom su uspeli da pobegnu, ali su Romelove odluke 25. ujutro bile donete na brzinu i bez dovoljno poznavanja neprija-

⁷²⁾ Vidi slikoviti opis u knjizi *Operation Victory* od general-majora de Guingand-a, strana 98.

⁷³⁾ 26. novembra Kaningema je zamenio Riči.

⁷⁴⁾ 11. Indijska brigada nalazila se ispod uzvišice kod Buka Buka, dok se 5. indijska brigada nalazila oko britanske železničke baze za snabdevanje kod Sofafija (vidi sk. 12).

teljskog rasporeda. 5. oklopni puk bačen je na Sidi Omar i izgubio je polovinu brojnog stanja u uzaludnim napadima na 7. indijsku brigadu, koju su podržavali 1. i 25. puk britanske poljske artiljerije. Ostatak 21. oklopne divizije lutao je rejonom južno od prolaza Halfaja, ne naišavši na neprijatelja. 15. oklopna divizija obrazovala je kordon zapadno od solumskih položaja i u toku popodneva uništila je radionice 1. armijske tenkovske brigade. Italijansku diviziju »Ariete« zadržale su kod Tajeb El Esema 1. južnoafrička divizija i britanska 4. oklopna brigada te ona nije uspela da izbije na granicu kao što joj je bilo naređeno.⁷⁵⁾ Celog dana je Afrički korpus bio izložen neprekidnim napadima iz vazduha koji su prouzrokovali ozbiljne gubitke, tim više što je solumski front bio van dosega zaštite naših lovaca. Ukratko, 25. novembar je bio vrlo nesrećan dan u kome smo pretrpeli velike gubitke, a postigli slab uspeh. (Sk. 12).

U toku 25. novembra, 2. novozelandska divizija pojivala se u rejonu Sidi Rezega u punom sastavu te se naša divizija »Afrika« koja je tamo bila ostavljena, našla uskoro u vrlo kritičnom položaju. Vestfal je Romelu slao hitne poruke u kojima je skretao pažnju na takav razvoj događaja, kao i na mogućnost masovnog probroja tobručkog garnizona. Te poruke Romel nije primio do jutra 26. novembra⁷⁶⁾ i u svakom slučaju bi slabo šta mogao da učini, pošto je Afrički korpus bio bez pogonskog goriva. Ogrnuti šinjelima u drvenim kolibama koje su služile kao naš štab u El Ademu, Vestfal i ja smo gledali na situaciju sa povećanim uznemirenjem.

⁷⁵⁾ 23. novembra je Italijanski oklopni korpus bio stavljen pod komandu oklopne grupe, kao rezultat direktnog obraćanja Romela Musoliniju.

⁷⁶⁾ Romel je sa sobom imao samo mali štab, pa su njegove veze bile sasvim nedovoljne. Štaviše, glavni štab Afričkog korpusa bio je zarobljen 23. novembra.

DRUGA BITKA KOD SIDI REZEGA

(Sk. 13)

26. novembra se tobručki garnizon probio kroz naše opsadne linije i dospeo na vrh uzvišice kod Ed Dude; pret-hodne noći Novozelandđani su posle žestoke borbe zauzeli Belhamed. Ovo je neprijatelju dalo mogućnosti da između Novozelandjana i Tobruka obrazuje koridor i produži sa konsolidacijom svojih položaja kod Belhameda i Ed Dude, dovodeći na njih artiljeriju i teške tenkove.

U toj krizi je Vestfal, pošto nije mogao da uhvati vezu sa Romelom ili štabom Afričkog korpusa, uzeo na sebe odgovornost da pošalje naređenje neposredno 21. oklopnoj diviziji; on je povukao sve zapovesti za gonjenje, naredivši diviziji da izvrši pokret prema Tobruk, radi napada na pozadinu Novozelandjana. 21. oklopna divizija prošla je severno od minskih polja kod Soluma, a 26. novembra uveče napala kod Fort Kapuca položaje 5. novoze-landske brigade, zauzela ih i spojila se sa 15. oklopnom divizijom. Ova se divizija prikupila prema Baradiji radi popune gorivom i municijom.

Uprkos vrlo kritične situacije kod Tobruka, Romel je uporno produžio operacije na frontu kod Soluma. 27. novembra naredio je 21. oklopnoj diviziji da izvrši pokret ka Tobruk, ali je 15. oklopnoj diviziji naređeno da napreduje južno od Bardije i uništi neprijateljske snage na liniji Sidi Omar — Kapuco. U rano jutro 27. novembra, 8. oklopni puk je iznenadio štab 5. novozelandske brigade kod Sidi Azeiza; 15. oklopna divizija je zarobila komandanata brigade i 800 ljudi i zaplenila 6 topova i veliku kolicišnu opreme. Zadovoljan ovim značajnim uspehom, Romel je odlučio da napusti solumski front, naredivši 15. oklopnoj diviziji da izvrši pritisak na zapad, prema To-bruku.

Tako je 27. novembra Romel ponovo počeo bitku kod Sidi Rezega, ali pod okolnostima koje su bile znatno ne-povoljnije nego tri dana ranije. Novozelandđani su bili

uspostavili čvrstu vezu sa tobručkim garnizonom, dok su naše snage u ovom rejonu bile ozbiljno oslabljene. Afrički korpus nije postigao nikakav odlučujući uspeh na granici, a predstavljaо je samo deo sjajnih snaga koje su ušle u bitku 18. novembra. Britanske oklopne jedinice dobine su odmor. Mnogi tenkovi su opravljeni, velike rezerve u tenkovima poslate su iz Egipta, a 4. i 22. oklopna brigada ponovo su postale snažne borbene formacije. Britansko ratno vazduhoplovstvo vladalo je bojištem, pa su naše nezaštićene kolone neprekidno tučene. (Vidi sk. 13).

U podne 27. novembra 15. oklopna divizija izvojevala je u rejonu Bir el Kleta važnu pobedu nad 4. i 22. oklopnom brigadom.⁷⁷⁾ 21. oklopna divizija je zadržana na drumu Via Balbia, no sada se sjurila na jug da bi se spojila sa 15. oklopnom divizijom na Trig Kapucu. Mada su naše oklopne divizije bile mnogo oslabljene, one su bile koncentrisane, dok su britanske snage bile široko razbacane i sa slabom organizacijom sadejstva.

27. novembra uveče Romel je dostigao Gambut, gde je uspeo da uspostavi direktnu radio-vezu s našim štabom u El Ademu. Vestfal je objasnio da je tobručki front na ivici propasti i da je imao velikih teškoća sprečavajući italijanske komandante da izdadu naređenje za opšte povlačenje.⁷⁸⁾ Glavnokomandujući je sada bio u potpunosti upoznat sa opasnom situacijom, ali on je sa svojom karakterističnom borbenošću tražio načina kako da poraz pretvori u pobedu i počeo je da vrši pripreme za napad i uništenje 2. novozelandske divizije. 28. novembra ujutro doleteo je u El Adem gde je bio u boljem položaju da upravlja celom bitkom. Njegov dolazak doneo nam je

⁷⁷⁾ Napomena izdavača. Taktički borba je bila u korist Britanaca, ali su se padom mraka dve oklopne brigade povukle na jug u logor i tako ostavile Nemcima slobodan prolaz duž Trig Kapuca.

⁷⁸⁾ Treba napomenuti da su se italijanske trupe u rejonu Tobruка, a naročito divizija »Trieste«, borile krajnje požrtvovano u ovom periodu.

ogromno olakšanje, naročito Vestfalu, koji je kao potpukovnik morao da komanduje italijanskim komandantima korpusa, starijim po činu.

28. novembra nije bilo težih borbi. 15. oklopna divizija, napredujući sa istoka, probila se do uzvišice kod Sidi Rezega, odbivši pritisak britanskih oklopnih jedinica prema Sidi Rezegu s juga. 28. novembra uveče, general Kruvel je naredio Afričkom korpusu da sledećeg dana izvrši napad i potisne Novozelandane u Tobruk. 21. oklopna divizija imala je da napadne preko Zafrana ka Belhamedu, 15. oklopna divizija preko Sidi Rezega ka Ed Dudi, dok je divizija »Ariete« imala da štiti južni bok. O ovim svojim namerama izvestio nas je preko radija.

Romel je bio protivan Kruvelovom planu; on je želeo da Afrički korpus odseče Novozelandane od Tobruka, a ne da ih potisne u tvrđavu. Saglasno tome, u podne 29. novembra Kruvel je naredio 15. oklopnoj diviziji da zaobiđe Sidi Rezeg s jugoistoka, a da potom napadne Ed Dudu s jugozapada. 21. oklopna divizija i divizija »Ariete« nisu bile u stanju da odigraju ulogu koja im je bila namenjena, jer su na njih izvršile težak napad britanske oklopne jedinice,⁷⁹⁾ 15. oklopna divizija zeuzela je, posle teških borbi u toku popodneva 29. novembra Ed Dudu, ali je neprijatelj izvršio u toku noći protivnapad i odbacio divizijski motorizovani pešadijski puk sa njegovih dominirajućih položaja. U toku dana je Romel lično došao u štab Afričkog korpusa i insistirao da se novozelandska divizija uništi na otvorenom polju, a ne da se potisne u Tobruk.

Situacija je sada bila vanredno komplikovana i nejasna a obe strane do krajnosti iscrpene. Uslovi su bili vrlo teški; trupe su se borile po strahovito hladnom vremenu i na bezvodnom terenu gde normalni sistem snabdevanja stvarno nije ni postojao. 2. novozelandska divizija bila je uglavnom okružena našim oklopnim jedinicama — sa

⁷⁹⁾ U toku dana je komandant 21. oklopne divizije general fon Ravenstajn upao u novozelandski raspored i zarobljen. 29. novembra divizija »Ariete« stavljena je pod komandu Afričkog korpusa i borila se hrabro i dobro.

15. oklopnom divizijom na zapadu, 21. oklopnom divizijom na istoku i divizijom »Ariete« na jugu — ali su jake britanske snage pretile da savladaju naše zaštitne snage na južnom boku dok je 1. južnoafrička brigada dolazila da još ojača Britance. Garnizon u Tobruku pretrpeo je znatne gubitke ali je još uvek predstavljao vrlo jaku snagu. U ovim okolnostima Romelova odluka da produži borbu sve dok ne potuče Novozelandjane predstavlja jasan dokaz njegove nesalomljive volje i odlučnosti.

U toku jutra 30. novembra 15. oklopna divizija se povukla od Ed Dude, gde je neprijatelj očevidno imao znatne snage, zauzevši položaj sa kojeg je mogla izvršiti napad s juga na uzvišicu kod Sidi Rezega, uz sadejstvo s mešovitim borbenim grupama divizije »Afrika«. Uprkos molbi za odlaganje Romel je zahtevao da napad otpočne istog popodneva, i njegova odluka pokazala se pravilnom. Do pada mraka mi smo zauzeli položaje Novozelandjana, zarobili 600 ljudi i zaplenili 12 topova. 21. oklopna i divizija »Ariete« odbile su napade Britanaca s juga i jugoistoka koji su imali za cilj da olakšaju položaj Novozelandjana, a tokom noći je 1. južnoafrička brigada pokušala napad na k. 175, koji je lako odbijen.⁸⁰⁾

Naši uspesi od 30. novembra učinili su položaj Novozelandjana neodrživim pa je 1. decembra general Frajberg (Freyberg, njihov nepokolebljivi komandant, izdao naređenje za proboj prema jugoistoku. Pomognut od 4. oklopne brigade, on je ipak uspeo da izvuče deo svoje divizije, mada smo tokom dana zarobili još 1000 ljudi i zaplenili 26 topova. 7. oklopna i 2. novozelandska divizija, kao i 1. južnoafrička brigada probile su se iz rejona Sidi Rezega, krećući se na jug radi pregrupacije. Tobruk je ponovo izlovan i formalno je izgledalo da smo dobili bitku »krusejder«. Ali je cena za to bila suviše teška. Oklopna grupa

⁸⁰⁾ Napomena izdavača. Brigadir »Dan« Pinar komandant Južnoafrikanaca, bio je razumljivo obazriv posle iskustva 5. južnoafričke brigade kod Sidi Rezega. Čak se i sa brigadama 7. oklopne divizije komandovalo sa stalnom obazrivošću.

bila je istrošena, pa je uskoro postalo jasno da preostaje samo jedan put — opšte povlačenje iz Kirenajke.

POVLAČENJE IZ KIRENAJKE

Romelu je bilo svojstveno da se nerado miri sa najvećim teškoćama situacije. Stvarno, za 3. i 4. decembar on je izvesnim odredima Afričkog korpusa naredio da napreduju ka Bardiji; cilj mu je bio da doturi materijalne potrebe ovoj tvrđavi, još uvek se nadajući da će neprijateljske snage nabaciti na minska polja na solunskom delu fronta. Ipak je glavnina Afričkog korpusa morala da ostane u rejonu Sidi Rezega radi reorganizacije, a usled toga ovi odredi su bili suviše slabi da deblokiraju Bardiju, pa su se morali vratiti. 4. decembra ujutro 21. oklopna divizija pokušala je da zauzme Ed Dudu, gde se tobručki garnizon jako utvrdio. Ovaj napad je propao.

4. decembra primili smo izveštaj o koncentraciji 4. indijske divizije kod Bir el Gubija (2. južnoafrička divizija smenila ju je na frontu kod Soluma) a postojali su izveštaji i o jakim neprijateljskim kolonama u rejonu Bir Hakeima i El Adema. Doista, tog dana je naš sopstveni štab u El Ademu bio uz nemiren neprijateljskim oklopnim kolima i artiljerijom, koji su napredovali s juga. Situacija u snabdevanju izazivala je ozbiljno nespokojstvo, a bili smo i mnogo slabiji u vazduhu. Saglasno tome Romel je 4. decembra zaključio da se opsada Tobruka ne može produžiti i da se moramo povući na zapad, na novu liniju koja prolazi jugozapadno od tvrđave.

Nije bila laka stvar izvući trupe i materijal iz istočnog sektora Tobruka; da bi se prikrilo povlačenje, Afrički korpus je preuzeo nastupanje 5. decembra prema Bir El Gubiju. U borbama vođenim između 5. i 7. decembra u uslovima nejasne situacije Afrički korpus je držao položaje protiv mnogo nadmoćnijih britanskih snaga — uglavnom 7. oklopne i 4. indijske divizije — dobivši u vremenu za

dalje povlačenje na liniju koja prolazi južno od Gazale.⁸¹⁾ U toku noći 7/8. decembra Afrički korpus se odlepio od neprijatelja, povukavši se nazad, radi zaštite južnog boka gazalskih položaja. 9. decembra je divizija »Afrika«⁸²⁾ poslata u Adžedabiju, 100 milja (160 km) južno od Bengazija, da ovaj rejon zaštitи od 29. indijske brigade, koja je bila zauzela Džalo, preteći da preseče naše saobraćajne linije sa Tripolisom. U ovoj fazi Romel se još uvek nadao da će 8. armiju zadržati na liniji Gazale.

Bitka kod Gazale počela je 11. i trajala je do 15. decembra. Mada su napadi Britanaca odbijeni, postalo je jasno da se borbena moć Italijana smanjila do alarmantnog stepena; bili smo u opasnosti da iscrpimo i poslednje rezerve u municiji, pa nismo bili u stanju da se suprostavimo jakom oklopnom udaru sa obuhvatom južnog boka. 15. decembra Romel je držao konferenciju sa feldmaršalom Keselringom koga je Hitler nedavno naimenovao za komandanta Juga,⁸³⁾ generalom Kavalerom — načelnikom italijanskog Generalštaba i generalom Bastikom komandantom u severnoj Africi.

Diskusije su bile izvanredno žive. Romel je ukazao na svoje teškoće i pretrpljene gubitke, rekavši da mora povući svoju armiju iz Kirenajke u rejon tesnaca Mersa Brega i srediti je. Ovo saopštenje je na italijanske generale delovalo kao grom iz vedra neba, pa je čak i Keselring time bio zapanjen. Bastiko je ovu izjavu propratio ljutitom kritikom zvanično zabranivši svako dalje povlačenje. Na kraju je Romel postigao ono što je htio, ali tek pošto su oba italijanska generala izrekla sve svoje nedostojne optužbe.

Povlačenje je izvršeno velikom veštinom i pod zaštitom jakih zaštitnica. Naš glavni neprijatelj bilo je britansko vazduhoplovstvo, jer je 8. armija usled proteklih borbi malaksala i stala. Romelova najveća briga je bila da

⁸¹⁾ Ovu liniju su ranije tokom godine utvrdili Italijani.

⁸²⁾ 15. decembra dobila je nov naziv — 90. laka divizija.

⁸³⁾ Keselring nije imao operativnu komandu nad Romelom, ali je bio odgovoran za njegovo snabdevanje i podršku iz vazduha.

neprijatelj ne izvrši prođor jakim oklopnim snagama kroz pustinju i ne dočepa se naših linija za povlačenje, što se nije desilo. Izbijanje 15. oklopne divizije južno od Bengazija, padom mraka 20. decembra, značilo je veliko olakšanje za Romela i tada je izdato naređenje za koncentraciju na položajima kod Adžedabije. Nekom ludom srećom, 17. decembra, stigao je u Bengazi transport tenkova, pa se tako jačina 15. oklopne divizije povećala na 40 tenkova.

23. decembra su prednji delovi 7. oklopne divizije pokušali da između Bengazija i Adžedabije preseknu drum Via Balbia. Britanci su bili rasparčali svoje tenkove na razne kolone međusobno odvojene širokim međuprostоримa, pa je 15. oklopna divizija bila u stanju da ih pojedinačno tuče. 24. decembra napustili smo Bengazi.

26. decembra su Britanci preduzeli napad na naše položaje kod Adžedabije. Afrički korpus je sada raspolažao sa 70 tenkova, pa su neprijateljski početni napadi lako odbijeni. Britanske oklopne jedinice pokušale su da izvrše obuhvat adžedabijskih položaja napadom s jugoistoka, ali je 28. decembra Afrički korpus izvršio vrlo efikasan protivnapad, uništio veliki broj tenkova i Britanci su sa bojišta odstupali u neredu. Stanje našeg snabdevanja sada je bilo mnogo lakše, a dobijali smo i sve veću podršku iz vazduha. 7. oklopna divizija bila je u rđavom stanju, izgubila je najveći deo iskusnih tenkovskih posada, te je imala veliku potrebu za odmorom, reorganizacijom i ponovnim dovođenjem jedinica u normalno stanje. U stvari Romel nije morao da se iz Adžedabije povuče ka Mersa Bregi, ali je to ipak učinio u toku noći 5/6. januara. Događaji su docnije pokazali da je to bila mudra odluka.

ROMELOV PROTIVUDAR

(Sk. 14)

11. januara 1942. godine oklopna grupa se prikupila na položajima kod Merse Brege. I pored teških gubitaka prošlih sedam nedelja, Romelov strategijski položaj sada

nije bio nepovoljan.⁸⁴⁾ S ruskog fronta je prebačena na Siciliju i Italiju 2. vazdušna flota (Luftflotte) koja je bila u stanju da ospori britansku prevlast u vazduhu, obezbeđujući u velikoj meri neposrednu podršku trupa. Stanje snabdevanja u velikoj se meri poboljšalo. 18. decembra i 5. januara stigla su u Afriku dva konvoja pod pratinjom italijanskih bojnih brodova obezbedivši znatne količine goriva i municije. Štaviše, sa četiri oklopne čete, koje su došle ovim konvojima, u velikoj meri je povećana udarna snaga Afričkog korpusa. Keselring je Maltu podvrgao strahovitim bombardovanjima iz vazduha, što je za rezultat imalo nagli pad ukupnog potapanja naših brodova na morskim putevima za Tripolis.

Suprotno tome, 8. armija je sada bila prepustena dugačkim saobraćajnim linijama i još uvek je bila angažovana zauzimanjem naših položaja na granici. Bardija nije pala sve do 2. januara, dok se Halfaja držala još gotovo dve nedelje. Ova dejstva su apsorbovala 2. južnoafričku diviziju kao i britanske jedinice teških tenkova i artiljeriju srednjeg kalibra, a zastoj stvoren pri otvaranju prolaza Halfaje još više je Britancima otežao snabdevanje. (Vidi sk. 14).

12. januara je u štabu oklopne grupe pretresana situacija pa je od mene zatraženo da dam detaljnu procenu neprijatelja. Zahvaljujući odličnom radu naše čete za radio-izviđanje, bio sam u mogućnosti da pružim prilično jasnu sliku o situaciji kod Britanaca i njihovom rasporedu, kao i da obratim pažnju na mogućnost zadavanja efikasnog protivudara. Izdržljiva i iskusna 7. oklopna divizija bila je prethodnih nedelja tako tučena da se povukla u rejon južno od Tobruka, dok je njeni mesto kod Adžedabija zauzela 1. oklopna divizija, za koju su pustinjski uslovi bili potpuno novi, pošto je nedavno stigla iz Engleske. Ustanovljeno je da je 4. indijska divizija još u rejonu

⁸⁴⁾ Napomena izdavača: Ovo se delimično pripisuje britanskom gubitku »snage k« sredinom decembra. Vidi: Čerčil *The Second World War*, tom III, »The Grand Alliance«, strana 512.

Bengazija, ali su izvesni njeni delovi napredovali do Adžedabije.⁸⁵⁾ Podaci o 1. južnoafričkoj, 2. novozelandskoj i 70. britanskoj diviziji bili su daleko od toga što se zove jasno, no bilo nam je dobro poznato da one nisu u prednjem rejону.

Moji proračuni su pokazivali da će oklopna grupa sve do 25. januara imati izvesnu nadmoćnost u zapadnoj Kirenajci, posle kog datuma će se odnos snaga poremetiti u korist Britanaca.⁸⁶⁾ Položaj kod Mersa Brege, kao što je sam Romel zapazio leteći iznad njega, imao je izvesnih ozbiljnih nedostataka i u celini je izgledalo opasno ostati u odbrani i dozvoliti neprijatelju da prikupi svoje snage. Sigurno je da italijanske divizije ne bi mogle izdržati napore nove teške odbrambene bitke.

Romel je bio potpuno svestan ovih činjenica. Međutim, on je neki put pokazivao sumnju u to da li je naš transport dovoljan za ofanzivu. A kada se ubedio u suprotno, bacio se svom energijom na pripreme, naglašavajući da će napad uspeti samo ako potpuno iznenadi neprijatelja. Odlučio je da o svojim namerama ne upozna ni italijansku glavnu komandu u severnoj Africi, ni nemacku glavnu komandu. Pregrupisanje naših snaga izvršeno je kratkim noćnim marševima. Svako izviđanje, naročito sa tenkovima, bilo je zabranjeno, dok su tenkovi iza fronta bili maskirani tako da su ličili na kamione. Pokreti motornih vozila prema frontu bili su danju zabranjeni.⁸⁷⁾ Komandant Afričkog korpusa nije o ovom planu obavešten sve do 16. januara, dok su njegovi komandanti divi-

⁸⁵⁾ U stvari 201. gradska brigada nalazila se blizu Adžedabije, ispred 4. indijske divizije. Iz Okinlekove knjige *Dispatch* (str. 349) sada znamo da 4. indijska divizija nije bila u stanju, zbog teškoća u snabdevanju, da krene iz Bengazija.

⁸⁶⁾ Za protivudar je bilo na raspolaganju 117 nemackih i 79 italijanskih tenkova. Prema Okinlekovoj knjizi *Dispatch* (strana 351) 1. oklopna divizija imala je 150 tenkova.

⁸⁷⁾ Nemačka vojska je uvek odlično izvodila pripreme ove vrste u pogledu bezbednosti. Na primer, uspeh velikog napada na zapadnom frontu u toku marta i maja 1918. godine zavisio je od sličnih mera.

zija dobili zadatku usmeno 19. januara. Početak napada bio je određen za 21. januar u 18.30.

U noći 20/21. januara zapaljeni su selo Mersa Brega i jedan teretni brod koji je ležao nasukan u pristaništu da bi se stvorio utisak da su skladišta za snabdevanje počela da se uništavaju, radi pripreme za dalje povlačenje.

Napadali smo u dve glavne udarne grupe. Grupa Marks sastojala se od pokretnih jedinica 90. lake i nešto tenkova 21. oklopne divizije i kretala se duž Via Balbia, dok je Afrički korpus napredovao kroz pustinju na sever od Vadi El Farega. U početku je išlo sve dobro i Afrički korpus je brzo napredovao preko tvrdog tla, ali docnije toga jutra oklopne divizije su upale u peščane dine, koje ne samo što su prouzrokovale velike zastoje već su izazvale i potrošnju velike količine goriva. Međutim, čelni tenkovi su zaplenili izvestan broj britanskih topova i mnogo motornih vozila koji su se zaglavili u pesak, pokušavajući da pobegnu od našeg napredovanja. Na severnom boku je grupa Marks odbacila slabe zaštitne snage neprijatelja, ali je zaustavljena močvarama koje su se nalazile s obe strane puta.

21. januara uveče izviđanjem iz vazduha i radio-izviđanjem ustanovljeno je da se Britanci nalaze u povlačenju u pravcu severoistoka, a da je glavnina 1. oklopne divizije prikupljena istočno i jugoistočno od Adžedabije. Neprijatelj je bio potpuno iznenaden, a naši oklopni puškovi, zbog nedostatka goriva, nisu mogli krenuti dalje. Romel je odlučio da se lično stavi na čelo grupe Marks i da sa svim raspoloživim ljudstvom napreduje prema Adžedabiji; po svaku cenu neprijatelju se ne sme dati prilika da se izvuče skupno, čak ako bi to značilo i ostavljanje pozadi većine tenkova. Ta su dejstva pokazala najbolje osobine Romela — brzinu, smelost i elastičnost u planovima.

Krećući se duž Via Balbia, uz savlađivanje slabog otpora, grupa Marks je u 11 časova 22. januara ušla u Adžedabiju. Romel se lično nalazio na čelu kolone i naredio je da se produži napredovanje prema Antelatu i Sau-

nuu. Čelo grupe Marks upalo je među britanske snabdevačke kolone i izazvalo paniku, te smo zaplenili mnogo motornih vozila, a nismo naišli ni na kakav otpor. Do Antelata smo stigli u 15.30 časova i, bez obzira na skori pad mraka, kolona je produžila ka Saunu. U 19.30 časova Saunu je pao posle kratke borbe, pa se grupa Marks ulogorila što je bolje mogla, okružena neprijateljem u vrlo neizvesnoj situaciji. Padom mraka čelo 15. oklopne divizije dostiglo je Antelat; obe oklopne divizije pokušale su da se spoje, ali su ih saobraćajne teškoće zadržale.

U toku noći 22/23. januara Romel je izdao naređenja koja će nam, kako se on nadao omogućiti da okružimo 1. oklopnu diviziju koja se našla odsečena istočno od Adžedabije. Italijanski oklopni korpus trebalo je da drži rejon Adžedabije, Afrički korpus da pokuša uspostaviti kordon duž linije Adžedabija — Antelat — Saunu, a grupa Marks je imala da krene jugoistočno od Sauna i nastoji da zatvori obruč na istočnom boku.

To je bio vrlo ambiciozan plan koji je samo delimično uspeo. Zbog ozbiljne greške u radu štaba Afričkog korpusa, Saunu nije posle odlaska grupe Marks posela 21. oklopna divizija, pa je neprijatelj iskoristio preimućstvo postojanja ove breše da izvuče glavninu 1. oklopne divizije. Uspeli smo da izbacimo iz borbe znatan broj neprijateljskih tenkova i topova, ali su ova dejstva još jednom pokazala kako je teško okružiti oklopnu jedinicu u pustinji, uspostavljanjem kordona. Na nesreću, 24. januara još nismo bili ustanovili da se glavnina 1. oklopne divizije izvukla, pa je utrošeno mnogo vremena za čišćenje praznog bojišta.

24. januara uveče Romel je odlučio da 25. januara produži napredovanje na Msus i završi uništenje 1. oklopne divizije. 21. oklopna divizija naišla je na svom desnom boku na neznatan otpor, a 15. oklopna 6 milja (oko 8,5 km) jugoistočno od Saunua na mnogo nadmoćnije tenkovske snage. Njih je savladao 8. oklopni puk, tesno podržan pt topovima i artiljerijom. Uskoro je postalo očigledno da britanske tenkovske jedinice nemaju borbenog iskustva,

te su potpuno demoralisane jurišanjem 15. oklopne divizije. Povremeno je gonjenje dostizalo brzinu od 15 milja (24 km) na sat, pa su britanske kolone ludački bežale preko pustinje. To je bila jedna od najvećih gužvi u ratu. Pošto je prešla 50 milja (80 km) za četiri sata, 15. oklopna divizija dospjela je u 11 časova aerodrom kod Msusa, uništivši mnogobrojne snabdevačke kolone i zaplenivši 12 aviona spremnih za uzletanje. Dalja eksploatacija uspeha bila je nemoguća jer je divizija ostala bez goriva, ali je toga dana zaplenjeno 96 tenkova, 38 topova i 190 kamiona.

Ove operacije odlučile su bitku u zapadnoj Kirenajki, pa je Romel pokušao da iskoristi uspeh napredujući ka Mekili, odsecajući tako 4. indijsku diviziju u rejonu Bengazija i severnije. Pokret preko otvorene pustinje južno od »Zelene planine«, Džebel el Akdara, pokazao se veoma uspešnim još 1941. godine i posle svog uništavajućeg poraza, neprijateljske oklopne jedinice izgleda da su teško bile u stanju da zaustave ovakvo napredovanje. Romel prosto nije imao benzina za masovan udar prema Mekiliju, pa je preko volje napustio ovu ideju. U međuvremenu je u Afriku stigao Kavalero, italijanski načelnik Generalštaba, pokušavajući da zabrani svako dalje napredovanje; on je čak uskratio pravo Romelu da raspolaže italijanskim 10. i 21. korpusom, naredivši im da ostanu kod Mersa Brege.

Romel je insistirao na napadu na Bengazi. Naredio je Afričkom korpusu da izvrši demonstrativni pokret u pravcu Mekilija — čime je potpuno obmanut Riči, koji je koncentrisao svoje snage da ga predusretne. Tada, uzimajući lično komandu nad grupom Marks, Romel je izvršio sjajan marš pod pljuskom kiše i preko vrlo teškog zemljišta, u cilju napada na Bengazi sa istoka. Još jedanput su Britanci bili iznenadeni, a Romel je ušao u grad, zarobivši 1000 ljudi 4. indijske divizije.⁸⁸⁾ Ovaj uspeh

⁸⁸⁾ Napomena izdavača: 7. indijska brigada je u Bengaziju gotovo upala u klopku, ali se pod energičnim vođstvom brigadira Brikса probila na jugoistok. Okinlek i Riči insistirali su na držanju Bengazija, uprkos jakih prigovora generala Godvin-Ostina,

doneo je Romelu unapređenje u čin general-pukovnika. Da bi ironija bila veća, Musolinijevu poruku kojom se odobrava Romelu da napadne Bengazi primio je Romel kada je ulazio u grad.

General Riči, komandant 8. armije, sada je vrlo rado povukao svoje snage do Gazale, napustivši celu kirenajsku izbočinu. Oklopna armija bila je suviše slaba da učini išta više do da je sledi, pa je 6. februara naše napredovanje zaustavljeno ispred gazalskih položaja.

---

komandanta 13. korpusa, i generala Takera, komandanta 4. indijske divizije. Vidi: Compton Maskenzie, *Eastern Epic* (Chatto & Windus, 1951) tom I, strana 294.

VII

BITKE KOD GAZALE

(Sk. 15)

PRIPREME

Marta 1942. godine Romel je odleteo u Hitlerov Glavni štab radi diskusije o budućim operacijama na afričkom vojištu. U celini, poseta mu je pružila malo razloga da bude zadovoljan. Vrhovna komanda vojske bila je zauzeta pripremama za letnju ofanzivu u Rusiji pa je osvajanje Egipta zauzimalo u njihovim proračunima samo mali deo. Naročito je Halder, načelnik Generalštaba kopnene vojske, zauzeo stav neodobravanja prema Romelovim predlozima. Hitler je bio prijateljski naklonjen, ali mu je stavio do znanja da se na veća pojačanja za Libiju ne može računati.

Ipak je nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga sada shvatila da treba nešto uraditi s Maltom. Veliki admiral Reder je uvek shvatao njen značaj, pa je sada ponovo ubedljivao Hitlera da sadejstvuje sa Italijanima u zauzimanju ovog ostrva. General Kavalero je vršio jak pritisak da se preduzme kombinovani nemačko-italijanski napad, pa se Hitler složio da mu se stavi na raspolaganje jedna nemačka padobranska divizija. Desant, poznat pod imenom operacija »Herkules«, trebalo je da otpočne u periodu punog meseca u toku juna, pa je kao uvod naređeno maršalu Kesselringu da neprekidnim napadima iz vazduha oslabi Maltu. Više od 2000 tona bombi bačeno je na Maltu u martu, a gotovo 7000 tona u aprilu. Ti strašni napadi prisilili su Britance da povuku svoju podmorničku flotu i eliminisali su njihove vazdušne snage.

Za momenat je vrednost Malte kao baze za operacije bila uništena i osigurano je snabdevanje oklopne armije.⁸⁹⁾

Krajem aprila posetili su Hitlera u Obersalzbergu Musolini, Kavalero i Keselring; cilj je sastanka bila diskusija o strategiji u Africi. Romel je želeo da u toku maja napadne Britance u Kirenajki i zauzme Tobruk; on je bio zabrinut da li će Vrhovna komanda vojske zauzeti Maltu pa ukoliko to ne bi bilo moguće do juna, predlagao je da otpočne napad na liniju Gazale, ne čekajući da padne Malta. Bilo je mnogo dokaza da se Riči priprema za ofanzivu, pa je po svom običaju Romel žudeo da napadne prvi. U toku sastanka u Obersalzbergu, Musolini i Hitler su se složili da dozvole Romelov napad, ali pod uslovom da čim Tobruk padne, treba da pređe u odbranu, dok će u to vreme glavni napori osovinskih snaga biti usmereni protiv Malte.

O zauzimanju Tobruka Romel je govorio sa pouzdanjem, ali je bio suočen sa ogromno teškim zadatkom. Britanska 8. armija bila je dobro obučena i brižljivo organizovana snaga, njeni komandanti korpusa i divizija imali su veliko pustinjsko iskustvo; štab je bio u potpunosti upoznat sa problemima pokretnog rata, a službe veze i snabdevanja bile su na visokom nivou uobičajenim kod Britanaca. Moral i borbeni duh trupa nije mogao biti bolji; pitanje sadejstva s vazduhoplovstvom ozbiljno se razmotrilo, a Pustinjske vazduhoplovne snage (Desert Air Force) bile su u stanju da pruže jaku podršku.⁹⁰⁾ Front 8. armije bio je od Gazale do Bir Hakeima zaštićen ogromnim minskim poljima, još neviđenih razmara i gustine u ratu, dok se pozadi ove linije nalazila jako branjena tvrđava Tobruk, Najtsbridž i El Adem. Fakat da je za tri nedelje od po-

⁸⁹⁾ U januaru 1942. godine oklopna grupa »Afrika« preimenovana je u oklopnu armiju »Afrika«.

⁹⁰⁾ Početkom bitke, vazduhoplovne snage obeju strana bile su manje-više jednakе — Britanci su imali u prvoj liniji 604, a Nemci i Italijani 542 aviona. Naši lovci »Meseršmit 109« bili su, međutim, nadmoćniji od »harikena« i »kitihoka« iz sastava Pustinjskih vazduhoplovnih snaga.

četka naše ofanzive ova izvanredna britanska armija bila dovedena u stanje potpunog rasula, treba smatrati za najveća dostignuća u nemačkim vojnim analima.

Britanski porazi ne mogu se pripisati inferiornosti u broju ili opremi. Britanske pešadijske divizije bile su mnogo jače i bolje opremljene nego odgovarajuće jedinice njihovih protivnika u italijanskom 10. i 21. korpusu i mada manje pokretljive nego naša 90. laka divizija, daleko su bile nadmoćnije, brojno i po udarnoj moći. Okinlek priznaje da su Britanci imali veliku nadmoćnost u poljskoj artiljeriji, pa kaže: »Brojno je 8. armija bez sumnje imala znatnu nadmoćnost u tenkovima i mnogo veću rezervu u njima koju je mogla privući, nego neprijatelj«. Protiv 333 nemačka i 228 italijanskih tenkova Britanci su raspolagali u prvoj liniji sa 700 tenkova, dok je njihova nadmoćnost u oklopnim kolima iznosila 10:1. (Vidi sk. 15).

Štaviše, 8. armija je sada imala oko 200 američkih tenkova »grant« sa topom 75 mm; oni su daleko prevazilazili 220 tenkova »mark III« koji su sačinjavali gro naših oklopnih snaga, a jedini tenkovi koji su se sa njima mogli takmičiti bilo je 19 tenkova »mark III — specijal« sa topovima 50 mm velike početne brzine.⁹¹⁾ Čak je i u pogledu pt artiljerije položaj Britanaca bio umnogome poboljšan pristizanjem topova od 6 funti (57 mm), koji su jači od našeg topa 50 mm, ali nešto slabiji od ruskog topa 76 mm koji je Romel tada primao. U ovoj vrsti oružja, međutim, mi smo imali znatnu prevagu zahvaljujući topovima 88 mm i opiranju Britanaca da upotrebe svoje pav topove od 3,7 inča (9,4 mm) u pt ulozi.

Srećom, mi smo izgleda potcenili snagu Britanaca jer da smo znali sve činjenice, čak i Romel bi se mogao uzdr-

⁹¹⁾ Oklopna armija imala je takođe 4 tenka »mark IV special«, ali oni nisu u početku bitke imali municije. Od juna pa dalje ovaj odličan tenk počeo je da pristiže u većem broju. Britanski tenkovski stručnjak pukovnik R. M. P. Karver rekao je za gazalsku bitku: »Mišljenje da smo mi u topovima i tenkovima brojno bili prevaziđeni ne može se održati«. (Royal Armoured Corps Journal, april 1951).

žati od napada na tako jakog neprijatelja.⁹²⁾ Zahvaljujući izvanrednom radio-obezbeđenju Britanaca i njihovoj velikoj nadmoćnosti u oklopnim kolima, bilo nam je vrlo teško da odredimo njihov broj i raspored. Nismo znali da su se 22. oklopna i 32. armijska tenkovska brigada nalazile neposredno iza linije odbrane kod Gazale niti smo bili svesni postojanja utvrđenog rejona Najtsbridž koji je držala 201. gardijska brigada. 29. indijska kod Bir el Gubija i 3. indijska motorizovana brigada jugoistočno od Bir Hakeima, takođe su izbegle našoj pažnji, a nije bilo ustanovljeno ni da se glavni minski pojas kod Gazale prostirao od Trig el Abda na jug sve do Bir Hakeima. Naše nemanje podataka je posledica dobro sprovedenih mera bezbednosti i maskiranja 8. armije. (Vidi sk. 15).

Samo u vrlo retkim slučajevima može jedna vojska dobiti potpunu sliku o situaciji kod neprijatelja, pre nego što napad otpočne, čak i kad je izviđanje izvršeno detaljno i brižljivo. Radio-tišina, lažna obaveštenja dobijena od agenata, stalne patrole i odbrambeni zastori na zemlji i u vazduhu, učinili su naše izviđanje vrlo teškim. Zbog toga planovi za napad moraju biti vrlo elastični i čim napad jedanput otpočne starešine i trupe moraju biti spremne da se prilagode brzoj promeni situacije. Načelno, procene neprijateljskog rasporeda ostaju na snazi samo do prvog sudara i, kao što je veliki Moltke rekao: »Ni jedan plan ne prezivi dodir s neprijateljem«.

Romel se odlučio za smeo i relativno prost plan. 15. nemačka pešadijska brigada⁹³⁾ i 10. i 21. italijanski korpus imali su da napreduju direktno na liniju Gazala i napadnu front koji su držale 1. južnoafrička i 50. britanska divizija. Jedinicama sila Osovine na ovom frontu određen je za komandanta general Kruvel i one su dobile naziv »grupa Kruvel«. Ja sam bio određen za načelnika operativnog odeljenja (Ia) ove grupe. Glavnom udarnom sna-

⁹²⁾ Suprotno Romelovom tvrđenju u knjizi *Krieg ohne Hass* (strana 130), mi smo znali da su Britanci primili tenkove »grant«, o kojima je naš obaveštajni izveštaj od 20. maja dao pun opis.

⁹³⁾ Dve pukovske grupe 90. lake divizije.

gom trebalo je da komanduje lično Romel, a ona se sastojala od Afričkog korpusa (kome je sada bio komandant Valter Nering), italijanskog 20. korpusa (oklopna divizija »Ariete« i motorizovana divizija »Trieste«) i 90. laka divizije. Ova udarna grupa imala je da izvrši brz noćni marš i obilazeći liniju Gazala, ode u rejon Akroma i onda napadne britanske snage iz pozadine. 90. laka divizija i izviđačke jedinice imale su da napreduju do El Adema i izvrše presecanje britanskih puteva za snabdevanje.

U početku je Romel mislio da će biti mogućno da se Bir Hakeim zauzme još u toku početnog napredovanja, pa je pravac glavnog udara Afričkog korpusa odredio tako da prolazi kroz ovo mesto. U konačnoj verziji taj plan je poznat pod šifrom »slučaj Venecija« (*Caso Venezia*). Afrički korpus i 90. laka divizija napadali su znatno južnije od Bir Hakeima, dok je divizija »Ariete« na severnom boku imala da podiđe neposredno do otporne tačke Bir Hakeim i pokuša da je zauzme. Događaji su pokazali da je naš stav prema Bir Hakeimu bio vrlo neodređen i da je zauzimanje ovog mesta bilo *sine qua non** za ma kakva uspešna dejstva pozadi linije Gazala. Čim su ga naše glavne oklopne snage obišle, Bir Hakeim je bio u položaju da posluži kao oslonac za napad na naše snabdevačke kolone, što se u stvari vrlo efikasno i činilo. Po mom mišljenju i 90. laka divizija i italijanski oklopni korpus trebalo je da napadnu Bir Hakeim još prvog dana uz jaku podršku nemačkog ratnog vazduhoplovstva.

Postavlja se pitanje da li je Romelov plan bio pogrešan ili suviše smeо. Diskutovano je da je trebalo da on izvrši napad duž Trig el Abda, ili Trig Kapuca, u centar linije Gazala. Međutim, takav bi napad izvodio pravo na 1. i 7. oklopnu diviziju koje su se borile pod zaštitom gustih minskih polja i uz podršku artiljerije iz dobro utvrđenih položaja. Ja sam prilično iznenaden što je tako istaknuti vojnik kao što je maršal Okinlek mogao Ričiju sugerirati (u jednom pismu od 20. maja) da će tom lini-

* Neophodan uslov (lat.). — Prim. red.

jom najverovatnije biti upravljen naš glavni udar, jer po mom mišljenju takav napad niukom slučaju ne bi imao izgleda na uspeh. Romelova jedina nada u pobedu ležala je u pokretnom ratovanju, gde bi mu odlična izvežbanost trupa i starešina omogućila da izmanevruje Britance i koncentriše nadmoćnije snage protiv njihovih izolovanih odreda. Međutim, takođe se može diskutovati o tome da li je trebalo da Romel ograniči svoj obuhvatni manevr na dostizanje linije Naduret el Geseuask — Bir el Harmat, umesto što je svojim oklopnim divizijama naredio da prvog dana dostignu rejon Akroma. Ovaj preterano ambiciozni cilj prouzrokovao je rasparčavanje naših udarnih snaga na širokom prostoru, pružajući Britancima odličnu priliku za protivnapad. Bilo je pogrešno slati 90. laku diviziju i izvidačke jedinice čak do El Adema; istina, one su u britanskim pozadinskim rejonima prouzrokovale veliku zabunu, ali ne samo što su bile suviše slabe da bi mogle postići odlučujuće rezultate već su time naše udarne snage samo rascepke.

8. armija se sastojala iz dva korpusa — 13. pod komandom generala Gota i 30. pod komandom generala Norija. Pod komandom 13. korpusa bile su: 1. južnoafrička i 50. britanska divizija, koje su držale severni sektor linije Gazala, 2. južnoafrička divizija i 9. indijska brigada u Tobruk u utvrđeni rejon El Adem (koji je držao jedan bataljon 9. indijske brigade). 1. i 32. armijska tenkovska brigada takođe su bile pod komandom ovog korpusa, određene za neposrednu podršku severnog odseka linije Gazala.

30. korpus se sastojao od 1. oklopne divizije (2. i 22. oklopne i 201. gardijske brigade), 7. oklopne divizije (4. oklopne i 7. motorizovane brigade), 1. brigade Slobodne Francuske koja je držala Bir Hakeim, 29. indijske brigade koja je držala Bir el Gubi i 3. indijske brigade koja je stigla neposredno pre početka bitke radi organizovanja novog utvrđenog rejona jugoistočno od Bir Hakeima. 201. gardijskoj brigadi bilo je naređeno da posedne utvrđeni rejon Najtsbridž, a 7. motorizovanoj da, pošto uspostavi

izviđački zastor zapadno od Bir Hakeima, organizuje utvrđeni rejon u Retmu.

1. oklopna divizija bila je grupisana s obe strane Trig Kapuca, dok se 7. oklopna nalazila dalje na jugu spremna za udar sa obilaskom Bir Hakeima. Taj je raspored odgovarao osnovnom principu oklopnog rata, naime, nikad ne stavljati oklopne divizije pod komandu pešadijskih formacija koje su posele odbrambene položaje, već im ostaviti slobodu za izvršenje koncentričnog protivnapada. Međutim, na nesreću Britanaca, oni su dozvolili da 201. gardijska brigada bude angažovana za odbranu utvrđenog rejona Najtsbridž, pa u toku bitke nije bila u stanju da podrži 1. oklopnu diviziju, ostavši u statičnoj ulozi. 7. motorizovana brigada bila je nesumnjivo pokretljiva, ali je njena efikasnost svedena na nulu cepanjem na odvojene samostalne kolone koje nikad do tada nisu u borbi sadejstvovale sa oklopnim jedinicama divizije. Motorizovana brigada je integralni deo oklopne divizije, a njeno postojanje samo je onda opravdano ako dejstvuje u tešnom sadejstvu sa oklopnim brigadama.

Okinlek u pismu od 20. maja ukazuje Ričiju da će naš napad verovatno uslediti duž Trig Kapuca ali on ne odbiјa mogućnost obilaska Bir Hakeima. To pismo sadrži nekoliko odličnih saveta. Upozoravajući Ričija da prikupi obe oklopne divizije s obe strane Trig Kapuca, komandanat kaže:⁹⁴⁾

»Sa karte se ne vidi da bi to bilo suviše daleko na severu za presretanje glavnog udara ako on bude nanesen obilaskom južnog boka. . . Smatram da će biti od najveće važnosti da ne rasparčavate organizaciju bilo koje od ovih oklopnih divizija. One su izvezbane da se bore kao divizije i mislim da treba tako i da se bore. Nori mora njima rukovoditi kao komandant korpusa i tako biti u mogućnosti da iskoristi preim秉stvo elastičnosti koje mu pruža činjenica da raspolaže sa dve oklopne formacije.«

Mnogo bi se moglo reći u odbranu Okinlekovog predloga jer bi koncentracija dve oklopne divizije između

⁹⁴⁾ Dispatch (strana 391).

Najtsbridža i Bir el Harmata omogućila 30. korpusu da vrlo efikasno spreči udar duž Trig Kapuca ili obilazni pokret oko Bir Hakeima. Alternativa je bila ta što je 7. oklopna divizija mogla poseti Bir el Gubi, spremna da izvrši udar u bok Afričkog korpusa pri njegovom obilaznom pokretu, dok bi 1. oklopna divizija istočno od Bir el Harmata vodila borbu za dobitak u vremenu. To mogućno rešenje izgleda primamljivo ali sumnjam da bi nivo izvezbanosti britanskih oklopnih divizija odgovarao takvom manevru. U ovakvim uslovima 8. armija bi dobro postupila da je prihvatile potpuno jasno rešenje koje je predložio Okinlek.

Međutim, Riči se nije držao ovog saveta, pa je rezultat toga bio da su 27. maja njegove oklopne brigade uvedene u borbu jedna za drugom, pa ni štab korpusa niti štabovi divizija nisu imali nikakve kontrole nad odvijanjem borbe.

NAPAD

(Sk. 16)

U toku 26. maja naše oklopne snage krenule su u rejon koncentracije istočno od Rotonda Segnali. Moral je bio izvanredan pa su čak i oblaci guste prašine koje je hamsin*) podigao bili dobro došli, jer su nam pomogli da prikrijemo pokrete. Tog popodneva je Kruvelova grupa napala liniju Gazala, a otpočinjanjem žestokog bombardovanja južnoafričkih i britanskih položaja želeteli smo da stvorimo utisak da je na tom odseku počela velika ofanziva.

Padom mraka Romel se stavio na čelo Afričkog korpusa i, koristeći preim秉stvo mesečine, otpočeo je veliki marš. Pokret kolone od nekoliko hiljada vozila pripremljen je do najsitnijih detalja; pravci po busoli, odstojanja i brzine pažljivo su izračunati; blede svetlosti u benzin-

*) Khamsin (arap.) — vruć, suv vetar koji duva iz pustinje.
— Prim. red.

skim limenim kutijama pokazivale su pravac marša, i sa lakoćom kao dobro podmazane mašine odjurili su pukovi Afričkog korpusa do stanice za popunu gorivom južno od Bir Hakeima. U svojim memoarima Romel navodi da je, kada su njegova vozila izašla na put, bio u stanju »velike napetosti«. I stvarno, ceo Afrički korpus bio je željan borbe i ubeđen u pobedu.

U to vreme je komanda Afričkog korpusa mislila da su Britanci potpuno iznenađeni jer nije bilo znakova o prisustvu njihovih izviđačkih jedinica. Međutim, sada znamo da je 4. južnoafrički puk oklopnih kola neprekidno pažljivo osmatrao naše kretanje i da je poslao detaljne izveštaje 7. motorizovanoj brigadi i štabu 7. oklopne divizije. Izgleda da su ovi izveštaji imali slab efekat, jer kada su naše oklopne jedinice u zoru izvršile napad, nisu naišle ni na kakav organizovan otpor.

Na levom boku je divizija »Ariete« savladala 3. indijsku motorizovanu brigadu, dok su na desnom boku 90. laka divizija i izviđačke jedinice projurile preko utvrđenog rejona Retma koji je samo delimično posedala 7. motorizovana brigada. U centru je 15. oklopna divizija iznenadila 4. oklopnu brigadu dok se još razvijala za borbu. Štab 7. oklopne divizije zarobljen je na maršu,⁹⁵⁾ dok su divizijski snabdevački ešeloni uništeni ili rasturenici. Istina, u borbi sa 4. oklopnom brigadom 15. oklopna divizija je pretrpela ozbiljne gubitke i bila je radosna kad je 21. oklopna divizija stigla na njen levi bok; na britanskoj strani je 8. husarski puk uništen kao borbena jedinica, a 3. kraljevski tenkovski puk izgubio je 16 tenkova »grant«. U stvari, mi smo zadali uništavajući udarac čuvenoj 7. oklopnoj diviziji koja se povukla kako je najbolje mogla prema Bir el Gubiju i El Ademu. 90. laka divizija i izviđačke jedinice prešle su u žestoko gonjenje za njom.

Poraz Britanaca bio je prosto i jasno prouzrokovani nesposobnošću njihove komande da koncentriše i koordi-

⁹⁵⁾ Komandant divizije, general Meservi, bio je zarobljen ali je, prikrio svoj identitet i sledećeg dana je pobegao. On je komandovao 1. oklopnom divizijom za vreme januarskog poraza.

nira dejstva oklopnih i motorizovanih brigada. No i 1. oklopna divizija nije radila mnogo bolje. U 8.45 časova je 22. oklopnoj brigadi (tada na položajima 10 milja (16 km) južno od Trig Kapuca) naređeno da krene na jug — a bilo bi bolje da se povukla na sever i spojila sa 2. oklopnom brigadom na Trig Kapucu. 22. oklopnu brigadu iznenadio je Afrički korpus na maršu i nju su koncentrično napale 15. i 21. oklopna divizija. Međutim, zaštitnica je nanela našim tenkovima teške gubitke, pa je postalo jasno da su tenkovi »grant« bili daleko strašnija borbena vozila nego bilo koja što ih je Afrički korpus do tada sreo.

U ovom stadijumu Romel je mislio da je bitka dobijena; čestitao je Neringu, naredivši mu da i dalje vrši pritisak, ali nam je u stvari bilo rezervisano još nekoliko neprijatnih iznenađenja. U podne je Afrički korpus napala 2. oklopna brigada, kada je pokušao da pređe Trig Kapuco istočno od Najtsbridža; 1. armijska oklopna brigada ušla je u borbu zapadno od Najtsbridža i, mada je napad ovih dveju oklopnih brigada bio nekoordiniran, zau stavio je dalje napredovanje Afričkog korpusa i doveo Romela gotovo do poraza. (Vidi sk. 16).

Tenkovi »grant« i »matilda« jurišali su na cilj bezobzirno — naši tenkovi pretrpeli su žestoke udarce, jedan pešadijski bataljon je pretrpeo tako teške gubitke da je morao biti rasformiran, dok su snabdevačke kolone odsećene od oklopnih divizija. Istina je da su naše nišandžije na pt topovima nanele teške gubitke neprijatelju, ali u izvesnim slučajevima britanski tenkovi su se probijali do samih usta cevi topova i uništavali posade. Kada je pala noć, 15. i 21. oklopna divizija organizovale su kružnu odbranu u obliku ježa, između grede Rigel i Bir Lefe; njihov položaj je bio vrlo kritičan, jer je više od jedne trećine njihovih tenkova bilo izbačeno iz stroja, a 15. oklopna divizija je potrošila gotovo svu municiju i gorivo. Divizija »Ariete« nije uspela da zauzme Bir Hakeim, pa se ulogorila blizu Bir el Harmata. Na 90. laku diviziju je po dostizanju raskrsnice puteva kod El Adema izvršila protivna-

pad 4. oklopna brigada pa je divizija bila prinuđena da se rasporedi za kružnu odbranu u vidu ježa južno od El Adema.

Putevi snabdevanja oklopne armije bili su potpuno izloženi britanskim lakim snagama koje su dejstvovalle iz Bir Hakeima i Bir el Gubija i, uprkos početnih neuspeha toga dana, 8. armija se nalazila u položaju da izvojuje uništavajuću pobedu.

28. maja Riči je trebalo da prikupi svoje oklopne jedinice s ciljem da koncentričnim protivudarom uništi Afrički korpus. Dopustimo da su britanske oklopne jedinice u borbi od 27. maja pretrpele teške gubitke, ali 32. armijska tenkovska brigada sa 100 teških pešadijskih tenkova još nije bila angažovana — to je bila situacija u kojoj su sveže i netaknute tenkovske formacije mogle održati odlučujuću ulogu. Međutim, glavna je stvar bila organizovati sadejstvo oklopnih brigada i uputiti ih na zajednički cilj. Po svaku cenu trebalo je da Riči svoje oklopne jedinice drži na našim putevima za snabdevanje.

Operacije 28. maja pružaju očit primer slabog komandovanja na britanskoj strani. 22. oklopna brigada provela je dan »u osmatranju« 15. oklopne divizije na gredi Rigel, dok je 4. oklopna brigada sama sebe ograničila na uznemiravanje 90. lake divizije koja je bila dobro popunjena pt topovima, pa se mogla prepustiti samoj sebi. 1. armijska tenkovska i 2. oklopna brigada dejstvovalle su južno od Najtsbridža i nanele su gubitke diviziji »Ariete«; 32. armijska tenkovska brigada nije uopšte ništa radila, ostavši iza fronta 1. južnoafričke divizije (vidi sk. 16).

Dogadjaji od 27. maja nisu pokolebali Romela pa je 28. naredio Afričkom korpusu da ponovo preduzme napad na sever. 15. oklopna divizija nije imala goriva i nije mogla krenuti, ali je 21. oklopna divizija potukla jednu britansku kolonu severno od grede Rigel i dostigla uzvišicu koja je dominirala nad Via Balbia. U toku dana Romel nije lično bio s Afričkim korpusom. Njegov se štab nalažio u Bir el Harmatu i britanski tenkovi su blokirali put kad je pokušao da prođe ka gredi Rigel. Za vreme njego-

vog odsustva štab oklopne armije razjurili su britanski tenkovi, a snabdevačke kolone su uzaludno pokušavale da preko Trig Kapuca nađu bezopasan put.

U toku ove faze bio sam u Kruvelovom štabu zapadno od Gazale; primili smo hitnu poruku iz štaba oklopne armije da izvršimo proboj linije Gazala i spojimo se sa italijanskim 20. korpusom u blizini Bir el Harmata. Vruć prijem na koji je naš probni napad naišao 27. i 28. maja nije obećavao uspeh; ipak je Kruvel za 29. maj naredio napad većeg obima divizijom »Sabrata« na front Južnoafrikanaca. Italijani su krenuli u toku noći, a u zoru su izvršili odlučan napad na položaje Južnoafrikanaca u blizini Alem Hamze. Naišli su na strašnu vatru, minska polja nisu se mogla probiti, pa je 400 ljudi odsečeno zaprečnom vatrom Južnoafrikanaca i zarobljeno.

29. maja ujutro položaj Afričkog korpusa postao je očajan, ali je situacija spasena Romelovim ličnim rukovođenjem. Uzevši komandu nad snabdevačkim kolonama, on ih je poveo kroz međuprostor koji je uočen prethodne večeri i srećno ih doveo do 15. oklopne divizije na gredi Rigel. Romel je sada uspostavio svoje komandno mesto kod KM Afričkog korpusa i snažno udario na 2. oklopnu brigadu koja se kretala zapadno od Najtsbridža, pokušavajući da zabije klin između divizije »Ariete« južno od Trig Kapuca i dve oklopne divizije severno od tog puta.

Borba koja je usledila bila je jedna od najkritičnijih u celoj bici; britanski izveštaj⁹⁶⁾ to opisuje kao »verovatno najžešću dnevnu borbu od svih«, pa dalje nastavlja: »Tenkovi »grant« gađali su veličanstveno, s vremena na vreme dovodeći zdepaste crne tenkove »mark III« i »mark IV« u stanje mirovanja«. 22. oklopna brigada prispela je u pomoć 2. oklopnoj brigadi no velikom srećom za nas, 4. oklopna brigada je sve do kasno popodne ostala u rezervi korpusa blizu El Adema, kada je izvršila pokret ka Bir

⁹⁶⁾ J. Bright, 9 th Queen's Royal Lancers, 1936—1945. The Story of an Armoured Regiment in Battle (Istorija jednog oklopног puka u borbi — Gale & Polden, 1951), strana 73.

el Harmatu, da bi stupila u izviđačku borbu sa 90. lakovom divizijom. Vruć veter i kovitlanje peščanih oluja povećali su napore tenkovskih posada, pa su padom mraka obe strane bile zadovoljne što su prekinule borbu. Uprkos znatnih gubitaka koje su pretrpele oklopne divizije, dan se završio u našu korist, jer su 90. laka divizija »Ariete« i Afrički korpus bili sada u čvrstom kontaktu. Britanske oklopne jedinice pretrpele su teške gubitke — još jednom njihova komanda nije uspela da organizuje sadejstvo tenkovskih brigada.

Pri svem tom faktor snabdevanje produžio je da dominira situacijom. Mada je Romel 29. ujutro doveo kolone do Afričkog korpusa, postalo je očigledno da su putevi za snabdevanje oko Bir Hakeima suviše dugački i nesigurni. 29. maja uveče Afrički korpus je gotovo ostao bez municije, dok su kod mnogih vozila rezervoari goriva bili prazni, te je bilo nemoguće produžiti prvobitni plan napada na liniju Gazala iz pozadine. Romel je odlučio da se povuče prema Sidi Muftahu, raščisti prolaze u britanskim minskim poljima, uspostavi ponovo neposrednu vezu sa Kruvelovom grupom i obezbedi glavnu liniju za snabdevanje. To ne znači da je on smatrao da je bitka izgubljena. Naprotiv, njegova upornost i hrabrost kao čoveka najbolje su se pokazale u ovakvim situacijama. Bio je spremjan da izvrši ograničeno povlačenje, ali čim snabdevanje bude osigurano, nameravao je da grune napred težeći odlučujućoj pobedi nad 8. armijom.

»KAZAN«

(Sk. 17. i 18)

29. maja Kruvelov avion je oboren dok je ovaj leteo iznad gazalskih položaja u posetu italijanskom 10. korpusu; pošto su ga zarobili Englezi, ostao sam da privremeno komandujem štabom grupe. Na veliku sreću stigao je maršal Keselring — želeo je da vidi kako teče bitka — pa sam ga zamolio da preuzme komandu nad grupom, dok

Romel ne izvrši novo postavljenje. Keselringu je to bilo zabavno, primetivši da on kao maršal teško može primati naređenja od general-pukovnika Romela. Ali sam ja nglasio da se nama ne svida da za komandanta Kruvelove grupe imamo italijanskog generala u ovako kritičnoj situaciji, pa se Keselring složio da za nekoliko dana preuzme komandu.⁹⁷⁾ To je bila jedna od nekoliko prilika u ratu, u kojoj sam došao u bliski kontakt sa ovim velikim nemačkim vojnikom, čije će se rukovođenje kampanjom u Italiji uvek smatrati kao majstorstvo defanzivne strategije.

Mada su napadi Kruvelove grupe na frontu Južnoafrikanaca odbijeni, italijanski 10. korpus je uspeo da stvori prolaze u minskim poljima u rejonu Trig Kapuca. Britanska 50. divizija bila je razvučena na isuviše širokom frontu, pa je između 150. brigade kod Sidi Muftaha i slobodnih Francuza u Bir Hakeimu postojao međuprostor od 15 milja (24 km); na taj način mnogi odseci u britanskim »minskim močvarama« (»mine marshes«) nisu bili zaštićeni vatrom. Pri planiranju linije Gazala britanska komanda je zanemarila osnovni taktički princip da »minsko polje samo po sebi ne znači ništa i da se na njega može računati samo ako je zaštićeno vatrom«. Prolazi koje su napravili Italijani biće od velike koristi Romelu, kada 30. maja bude odstupao u rejon Sidi Muftaha.

30. maja po podne Romel je lično prošao kroz minsko polje da bi konferisao sa Keselringom i Hitlerovim ličnim adutantom, majorom fon Belovom. Situacija oklopne armije još je uvek bila vrlo kritična jer se 150. brigada bila jako ukopala kod Sidi Muftaha i prolaze kroz minsku polja držala pod neprekidnom artiljerijskom vatrom. Romel je verovao da će Britanci preći odmah u napad većih razmara sa oklopnim jedinicama i da ćemo zbog velike oskudice u municiji u Afričkom korpusu teško uspeti da ih odbijemo. 30. maja ujutro general Lamsden,

⁹⁷⁾ O ovom slučaju Keselring govori u svojoj knjizi *Soldat bis zum letzten Tag* (Vojnik do poslednjeg dana), strana 171.

komandant 1. oklopne divizije naredio je 2. i 22. oklopnoj brigadi da izvrše napad, ali posle gubitaka koje su im naneli topovi 88 mm i pt topovi, Britanci su bili obeshrabreni, te nisu više uporno napadali.⁹⁸⁾ 4. oklopna brigada ponovo je u kritičnom momentu bila odsutna, angažujući se uglavnom na očekivanje nekih tenkova i transportnih vozila koja su bila stacionirana u blizini Bir Hakeima. Krajam dana Romel je uspostavio sasvim čvrst front kod uzvišice Aslag i Sidra da bi obrazovao kružni rejon koji je docnije poznat pod nazivom »kazan« (»Cauldron«).*) (Vidi sk. 17).

30. maja Romel je izvršio opkoljavanje uporišta 150. brigade u Sidi Muftahu napavši ga sledećeg dana sa 90. laku, divizijom »Trieste« i jakim odredima Afričkog korpusa. Sa svojih vešto izabranih položaja britanska pešadija pružila je uporan otpor, izdašno podržana teškim tenkovima »matilda« 44. kraljevskog tenkovskog puka. Sam probor spoljne odbrane izvršen je pod ličnim rukovodstvom Romela koji je izašao u prednje linije kada je pešadija 21. oklopne divizije bila zadržana, stavivši se na čelo čelnog voda. Do 1. juna brigada je potrošila raspoloživu municiju pa je njen otpor bio slomljen; zarobili smo 3000 ljudi i 124 topa raznih vrsta. Dok je ova očajnička borba bila u toku, 8. armija, izuzev povremenih napada iz vazduha na prolaze u minskim poljima, uopšte nije intervenisala.

Eliminisanje 150. brigade uveliko je olakšalo Romelov položaj, te je on 2. juna uputio 90. laku i diviziju »Trieste« na jug da izvrše napad na Bir Hakeim. Upozoren nedostacima svog početnog napada, Romel je odlučio da ovom prilikom primeni metodičan plan lomljenja polo-

⁹⁸⁾ Pukovnik R. M. P. Karver (Carver), jedan od najvećih britanskih stručnjaka za oklopni rat, kaže za ovaj napad: »Oklopne jedinice obično nisu imale pravilnu taktiku za napad, zasnovanu na otkrivanju i uništenju neprijatelja. U ovom slučaju celu 1. oklopnu diviziju zadržavale su ceo dan zaštitnice sa pt topovima 88 mm, koji su bili vrlo osjetljivi na dejstvo granata i avionskih bombi.«

*) Cauldron, engleski — kazan. — Prim. red.

žaja 8. armije po delovima. U ovom periodu naređeno mi je da se vratim u Romelov štab i primim dužnost načelnika operativnog odeljenja (Ia) od potpukovnika Vestfala, koji je ranjen u toku borbi za Sidi Muftah.⁹⁹⁾

U vremenu od 2. do 5. juna okružili smo Bir Hakeim, pripremajući se za napad Britanaca, na čiji nam je početak izgledalo da se čeka vrlo dugo. Pre nego što stvarno predem na veliku bitku u »kazanu«, nameravam da razmotrim postupke koje su Britanci mogli primeniti, a izvijenje za ovo što činim predstavlja činjenica da je vojna situacija kod Gazale na početku juna 1942. godine bila jedna od najinteresantnijih u mom vojničkom životu.

2. juna, posle poraza 150. brigade, general Riči je poslao Okinleku poruku navodeći da je ovim događajem »bio mnogo potresen«, ali smatra da je njegov položaj »povoljan« i »da će svakim danom ići nabolje«. U svom odgovoru Okinlek navodi da oseća »izvesnu bojazan« od mogućnosti Romela da izvrši eksploataciju uspeha »stvarajući širok i dubok prodror u centru vaših položaja«. Vrhovni komandant na Bliskom istoku upozoravao je Ričija da gubi inicijativu, urgirajući potrebu napada širokih razmera, na severnom sektoru linije Gazala sa izgledom na proboj fronta koji je držala grupa Kruvel i ovlađivanje Bir Temradom. 8. armija je razmatrala taj plan, smatrajući da bi 5. indijska divizija trebalo da prođe kroz front Južnoafrikanaca i izvrši udar duž obale prema zapadu. Ako bi se ovakvim napadom dostigao Tmimi, to bi ozbiljno omelo komunikacije oklopne armije, što bi moglo prinuditi Romela da se povuče iz »kazana«. Ali, sa britanske tačke gledišta plan je u sebi sadržavao rizik, jer je Romel mogao reagovati probojem iz »kazana« i udarom u pravcu njihovih glavnih snabdevačkih baza u Belhamedu i Gambutu, a s druge strane, on je mogao izvršiti udar prema severu i preko Via Balbia izbiti u pozadinu linije Gazala.

⁹⁹⁾ Tu je ranjen i Gauze, načelnik štaba, koga je zamenio Bajerlajn, načelnik štaba Afričkog korpusa.

U celini, mislim da bi s obzirom na Romelove dominirajuće položaje u »kazanu«, britanska ofanziva većeg razmora u pravcu Tmimija bila suviše rizična. Sličan manevr doveo je do uništenja austro-ruske vojske kod Austerlica. (Vidi sk. 18).

Druga mogućnost je bila u pokušaju duplog obuhvata naših položaja u »kazanu«. Mislim da bi 1. i 7. oklopna sa 5. indijskom divizijom mogle proći južno od Bir Ha-keima i napasti »kazan« iz pozadine, dok bi 13. korpus sa 32. armijskom oklopnom brigadom, kao i sa 2. južnoafričkom i 10. indijskom divizijom (dovedenom iz graničnog rejona), napao sa severa (vidi sk. 17). Sasvim je verovatno da bi Afrički korpus mogao reagovati odlaskom za Tobruk ili Belhamed, ali bi u tom slučaju oklopna armija bila beznadežno podeljena, dok bi 8. armija mogla uništiti Kruvelovu grupu, a zatim se okrenuti natrag da bi uništila Afrički korpus.

Ovo je jedan od onih planova koji na papiru izgledaju vrlo riskantni, zbog čega ih oprezni generali izbegavaju, ali ako bi se on odvažno i odlučno primenio, mislim da bi satro oklopnu armiju. Kao prethodne mere, bilo bi potrebno u rejону 50. divizije prikupiti rezerve u gorivu i municiji, koje bi britanske oklopne divizije mogле koristiti, ukoliko bi Romel, svojim pokretima ka Tobruku ili Belhamedu, presekao njihove komunikacije. Takav plan bih preporučio nekoj nemačkoj armiji da je u junu 1942. godine bila u položaju 8. armije. Međutim, moram priznati da u to vreme 8. armija nije imala elastičnost ili sposobnost da se pregrupiše kako bi takav plan zahtevao.

Treća mogućnost bila je koncentričan napad na »kazan« radi eliminisanja Afričkog korpusa frontalnim napadom. Taj plan su Britanci i usvojili. On bi bio potpuno pravilan da je napad izvršen sa odgovarajućim snagama. No, umesto da u napad baci sve raspoložive tenkove i topove, 8. armija je napala polovinom raspoloživih snaga.

Posle duge diskusije sa komandantima korpusa i divizija, Riči je odlučio da 32. oklopnom brigadom izvrši

napad na naš istaknuti severni bok, a na istočni sa 9. i 10. indijskom i 22. oklopnom brigadom. 10. indijska brigada imala je da izvrši kako napad u toku noći 4/5. juna tako i proboj položaja koje je na gredi Aslag držala divizija »Ariete«. 22. oklopna brigada imala je da prođe kroz raspored sopstvenih jedinica i zauzme Sidi Muftah, dok je 9. indijskoj brigadi naređeno da se kreće pozadi i utvrdi zauzete položaje).¹⁰⁰⁾

Organizacija komandovanja na britanskoj strani bila je prilično čudna — komandant 30. korpusa imao je da komanduje napadom na gredu Aslag, komandant 13. korpusa napadom na gredu Sidra; komandant 5. indijske divizije imao je da rukovodi probojem položaja divizije »Ariete«, komandant 7. oklopne divizije trebalo je da preuzme komandu u toku napredovanja 22. oklopne brigade, dok bi komandant 5. indijske divizije ponova preuzeo komandu kad podje u napad 9. indijska brigada. U tom cilju general Meservi (7. oklopna divizija) i general Brigs (5. indijska divizija) su uspostavili zajednički štab. Taktičke detalje oštro je kritikovao brigadir Flečer, komandant 9. indijske brigade, koji kaže:¹⁰¹⁾

»Bataljoni su imali da krenu do očekujućeg rejona u toku noći, preko zemljišta koje nisu poznavali, dok je centar očekujućeg rejona bio označen bačvom; zatim su imali da izvrše sledeći pokret istočno od trigonometrijske tačke 100, gde je trebalo da se spoje sa pukovskom baterijom koju nisu poznavali (ona je stigla iz Iraka, tri dana ranije) i četom britanskog 4. tenkovskog puka, koja je već učestvovala u noćnim dejstvima.«

Britanci su bili sasvim u pravu što su na otvorenom zemljištu upotrebili u početku pešadiju za pravljenje pro-

¹⁰⁰⁾ Postoji vrlo jasan prikaz bitke »kazan« u službenoj južnoafričkoj publikaciji *Crisis in the Desert* (Kriza u pustinji), maj-jul 1942. od J. A. J. Agar Hamilton and L. C. F. Turner (O. U. P. 1952).

¹⁰¹⁾ A. Brett James, *Ball of Fire: The Fifth Indian Division in the Second World War*, (Peta Indijska divizija u II svetskom ratu, Gale & Polden, 1952), strana 183.

laza za tenkove,¹⁰²⁾ ali je u ovom slučaju za komandanta korpusa bilo osnovno da zadrži čvrstu komandu nad dvema divizijama koje su uzele učešće u bici. Pored toga, bilo je pogrešno odrediti oklopnu formaciju da suviše rano izvrši proboj odbrane, jer se u tom slučaju mešaju oklopne jedinice sa pešadijom, što ima za posledicu konfuziju i gubljenje komande. Tako se i desilo 5. juna.

4. juna je Romel odlučio da Afrički korpus preduzme 5. juna napad da bi spasao neke napuštene tenkove u rejonu Bir el Harmata. U tom cilju je 15. oklopna divizija u noći 4/5. juna napravila prolaze u minskim poljima jugozapadno od Bir el Harmata. To je za nas bila velika sreća, i veoma je uticalo na tok bitke.

Pri usvajanju plana napada na »kazan« general Okinlek je podvukao potrebu tesnog sadejstva između pešadije i tenkova kao i potrebu sistematskog izviđanja. Riči je odgovorio da je bilo »isuviše vremena za izviđanje« pa je noću 4. juna poručio da su starešine koje treba da učestvuju u predviđenom dejstvu »pune energije i sreće«.¹⁰³⁾

U 2.50 časova su četiri artiljerijska puka otpočela vatru podržavajući 10. indijsku brigadu; jačina vatre je bila impresivna pa smo iz štaba oklopne armije mogli videti kako nebo na istoku blešti munjama. To je, dakle, bila ofanziva Britanaca, pa smo sa izvesnom zabrinutošću očekivali prve izveštaje. Nije trebalo da se uznemiravamo. Divizija »Ariete« javila je da britanske granate daleko podbacuju u odnosu na njihove položaje, pa je u stvari artiljerijska priprema bila potpuno usmerena na praznu pustinju. Artiljerijska »uvertira« predstavljala je odgovarajući uvod u događaje toga dana.

U zoru su Britanci uočili svoju pogrešku, izvršivši odlučan napad na pešadiju divizije »Ariete« koja je držala gredu Aslag. Italijani su pobegli, uzvišenje je očišćeno, pa su 9. indijska i 32. oklopna brigada krenule napred

¹⁰²⁾ To se desilo na frontu 30. korpusa. Taj je korpus poslao u napad 32. armijsku tenkovsku brigadu u stvari bez podrške pešadije i artiljerije.

¹⁰³⁾ Crisis in the Desert, May—July 1942, strana 42.

da nas izbace iz »kazana«. Britanski tenkovi su dočekani strašnom vatrom naših pt topova i artiljerije, pa su se posle pretrpljenih teških gubitaka povukli iza Bir et Tamar. Nemački i italijanski tenkovi izvršili su protivnapad, nanevi teške gubitke 2. hajlandskom puku lake pešadije i 2. zapadnojorkširskom puku, kad su pokušali da u »kazanu« uspostave otporne tačke. Britanski tenkovi nisu ni pokušali da podrže svoju pešadiju, što je brigadir Flečer komentarisao: »Izgleda da je postojalo potpuno nerazumevanje između 22. oklopne i 9. indijske pešadijske brigade, o pitanju uzajamnih mogućnosti i zadataka ove dve brigade.«¹⁰⁴⁾

U međuvremenu je 32. armijska tenkovska brigada napala na gredi Sidra 21. oklopnu diviziju. Iz nekih razloga ovaj napad je bio podržan sa samo 12 topova, pa je zaustavljen sa gubitkom 50 tenkova od 70 raspoloživih. Napad na gredu Sidra bi nas ozbiljno ugrozio, da je izvršen u toku noći jakim snagama pešadije uz podršku celokupne artiljerije 13. korpusa. Međutim, britanski tenkovi su u toku dana sa tutnjavom došli napred, pružajući odlične mete za naše pt topove da bi najzad naišli na minská polja gde su bili prosto razbijeni u komade. Sa taktičke tačke gledišta, ovo je bio jedan od najglupljih napada u toku cele kampanje.

U podne je postalo jasno da je britanska ofenziva zadržana i da su trupe u napadu pretrpele teške gubitke. Romel nije bio čovek koji bi bio zadovoljan pasivnom odbranom, pa je u toku popodneva izvršio jedan od najsjajnijih protivudara u svojoj karijeri. Dok je 21. oklopna divizija izvršila udar jugoistočno prema Bir et Tamaru, 15. oklopna se pojavila iza napravljenih prolaza u minskim poljima blizu Bir el Harmata, jurnuvši u bok i pozadinu trupa koje su držale gredu Aslag. Romel je lično pratilo napad na jugu. Njime je uništen jedini bataljon koji su Britanci ostavili kao pobočnicu, a tim je napadom uni-

¹⁰⁴⁾ *Krisis in the Desert*, strana 43.

šten i kombinovani štab generala Meservija i Brigsa.¹⁰⁵⁾ Da bi povećalo zabunu kod neprijatelja, nemačko ratno vazduhoplovstvo je teško bombardovalo rejon zapadno od uporišta Najtsbridž.

Rezultat svega toga bio je taj da smo u noći 5/6. juna obrazovali obruč oko 10. indijske brigade na gredi Aslag, grupe za podršku 22. oklopne brigade severno od nje i četiri artiljerijska puka koji su se sklonili pozadi Indijaca. Jedinu nadu za Britance predstavljao bi snažan protivnapad 2, 4. i 22. oklopnog brigada, koji se nikad nije ostvario. Sudeći po britanskim procenama, njihovi tenkovi proveli su 6. jun u pokretu nazad i napred, saglasno kontradiktornim naređenjima, pa su sigurno bili nesposobni da ometu naše operacije oko grede Aslag. 10. indijska brigada i britanska artiljerija pružale su hrabar otpor, ali je Afrički korpus krajem dana ipak sam zarobio 3100 ljudi i zaplenio 96 poljskih i 37 protivtenkovskih topova. 10. indijska brigada je zbrisana, 9. indijskom se rđavoj komandovalo, pa je izgubljeno više od 100 tenkova. Četiri puka poljske artiljerije jednostavno su ischezla.

Uprkos ovog sjajnog uspeha, Romel je odlučio da pre nego što se probije iz »kazana« oslobodi Bir Hakeim i dovrši poraz 8. armije. 8. juna poslat je jak odred 15. oklopne divizije prema jugu da podrži 90. laku i diviziju »Trieste«, koje su sporo napredovale, suočene sa vrlo ogorenčenim otporom Francuza. 9. juna su teški napadi »štuka« pripremili put uspešnom napadu pešadije 15. oklopne divizije. Ona je zauzela k. 176 koja dominira glavnim francuskim položajem, pa je u toku noći 10/11. juna francuski garnizon bio prinuđen da izvrši proboj. Neki britanski oficiri bili su proneli glas da je moral Francuza opao, ali u toku celog toga pustinjskog rata nikad nismo naišli na hrabriju i žilaviju odbranu.

Put za odlučno napredovanje u rejon Najtsbridž — El Adem sada je bio slobodan.

¹⁰⁵⁾ Britanski levi bok štitio je 1. laki pešadijski puk vojvode od Kornvola, koji nije imao ni artiljerije ni tenkova za svoju podršku.

BITKA KOD NAJTSBRIDŽA

(Sk. 19)

Uprkos ogromnih udara koje je Romel naneo u »kazanu«, odnos snaga je još uvek bio u korist Ričija i, sa britanske tačke gledišta, bitka je bila daleko od toga da je izgubljena. Severno od »kazana« bila je izrađena linija branjenih vatreñih tačaka, zaštićena minskim poljima; 201. gardijska brigada čvrsto je posela uporište Najtsbridž, dok je 29. Indijska brigada držala jak položaj u El Ademu. 11. juna je Riči još uvek raspolagao sa 250 linijskih i 80 pešadijskih tenkova, dok ih je Afrički korpus imao 160, a divizije »Ariete« i »Trieste« oko 70. Naše pešadijske jedinice pretrpele su u borbi teške gubitke, a 90. laka divizija je bila svedena na 1000 ljudi. Još uvek su Britanci mogli da zadrže Romela, a potom da ponova obnove svoje snage. Već su britanske lake jedinice i oklopna kola napadali naše komunikacije zapadno od gazalskih minskih polja, postigavši značajne uspehe protiv naših snabdevačkih kolona.

Romelov plan je bio sledeći: dok je 21. oklopna divizija na severu demonstrirala opkoljavanje britanskih položaja u »kazanu«, 15. oklopna divizija je, sa 90. lakovom divizijom na svom desnom boku i divizijom »Trieste« na levom, imala da skrene na severoistok prema El Ademu. To je u stvari bilo vraćanje na prvobitni plan od 27. maja i on ne bi uspeo da britanska komanda nije napravila ozbiljne greške.

Novo napredovanje otpočelo je 11. juna popodne. Padom mraka je 15. oklopna divizija dostigla rejon Naduret el Geseuask a 90. laka divizija i dva oklopna izviđačka odreda bili su južno od El Adema. Naša radio-izviđačka služba — vrlo važan faktor Romelovih pobeda — izvestila je da je »4. oklopna brigada odustala od napada u pravcu jugoistoka«.¹⁰⁶⁾ Romel je bio ushićen što čuje da su Bri-

¹⁰⁶⁾ General Meservi, komandant 7. oklopne divizije želeo je u stvari da koncentriše svoju diviziju (2. i 4. oklopnu brigadu) kod El Gubija radi dejstva u bok nemačkih jedinica koje su nastupale.

tanci preduzeli takav korak, te je naredio 15. oklopnoj diviziji da 12. juna pređe u odbranu, a 21. oklopnoj da napreduje južno od Najtsbridža i napadne britanske oklopne jedinice iz pozadine. (Vidi sk. 19).

Bitka 12. juna polako se odvijala. 15. oklopna divizija sprečavala je napad Britanaca, dok su njihove 2. i 4. oklopna brigada čekale na definitivne zapovesti.¹⁰⁷⁾ Konačno je general Nering naredio 15. oklopnoj diviziji da izvrši napad, dok su naše nišandžije pt topova, koristeći preim秉stvo peščane magle, otvorile efikasnu vatru za uništavanje britanskih tenkova. U podne je Romel zaključio da je bitka ušla u odlučujuću fazu, naredivši 21. oklopnoj diviziji da napadne otkriven bok 7. oklopne divizije. Taj je pokret doneo neposredan uspeh, pa je uskoro naše radio-izviđanje izvestilo da britanski tenkovi »traže pomoć«.

22. oklopna brigada nastupala je sa severa da bi oslobođila svoje drugove, ali je pretrpela teške gubitke od strane 21. oklopne i divizije »Trieste«. Pod koncentričnim pritiskom dveju oklopnih divizija, 2. i 4. oklopna brigada su se povukle; povlačenje 4. oklopne brigade pretvorilo se u bežanje, pa se pri zalasku sunca strmoglavila niz padinu Raml. 2. i 22. oklopna brigada povukle su se prema uporištu Najtsbridž pod neprekidnim pritiskom naših oklopnih jedinica; u tom rejonu se očajnička borba produžila do mraka. U borbama 12. juna Britanci su izgubili 120 tenkova — bitka kod Gazale bila je odlučena.

13. juna su dve oklopne divizije napale gredu Rigel koju je držala škotska garda, podržana južnoafričkom poljskom i pt artiljerijom. Posle vrlo uporne odbrane, uzvi-

¹⁰⁷⁾ U stvari, nastao je ozbiljan spor između generala Meservija i njegova dva komandanta brigada. Prvi je htio da nastupa ka Bir el Gubiju, druga dvojica su bila protiv toga (vidi *Crisis in the Desert*, str. 64). Meservi je odlučio da se vrati u svoj štab i posavetuje se sa Ričijem, ali umalo što nije zarobljen od 90. lake divizije koja je nastupala severno od uporišta El Adem. On je morao da izvrši dalek zaobilazak i usled toga je prekinuto komandovanje kod Britanaca.

šenje je zauzeto, a slabi napadi britanskih oklopnih jedinica radi olakšanja odbrane su odbijeni. Uporište Najtsbridž je sada bilo izolovano i gardijska brigada se probila iz njega u toku noći 13/14. juna.

14. juna ujutro Riči je shvatio da je bitka izgubljena te je odlučio da napusti liniju Gazala. Čak pre nego što je ustanovio povlačenje, Romel je naredio Afričkom korpusu da se probije prema Via Balbiji i odseče gazalske divizije. U toku dana razvila se žestoka bitka u blizini Eluet et Tamara, gde su južnoafrička i britanska pešadija,¹⁰⁸⁾ podržane ostacima oklopnih jedinica, uspele da zadrže naše napredovanje sve do kasno popodne, kada je 15. oklopna divizija izvršila proboj položaja i zauzela Bu Amaju blizu uzvišice. Ali posle toga pala je noć, pa se povlačenje 1. južnoafričke divizije moglo odvijati u redu.

14. juna je naša izviđačka avijacija izvestila o velikom saobraćaju na Via Balbiji i o mnogim znacima brzog povlačenja tako da je Romel bio potpuno svestan potrebe izlazeњa na obalski put što je moguće brže.¹⁰⁹⁾ On je izdao najhitnije naređenje Afričkom korpusu da u toku noći siđe niz padinu uzvišice i preseče povlačenje Južnoafrikanaca, ali na to naređenje nije obraćena pažnja. Činjenica je da je Afrički korpus posle teških borbi za poslednje tri nedelje bio na ivici svojih snaga zbog iscrpenosti; bilo je nemoguće ljude pokrenuti. 15. juna ujutro je 15. oklopna divizija sišla niz padinu i odsekla južnoafričke zaštitnice, ali je glavnina divizije uspela da se izvuče. Najveći deo britanske 50. divizije uspeo je da se probije kroz front 10. italijanskog korpusa i, prelazeći južno od Bir Hakeima, izbije na granicu.

Gledajući unazad na operacije od 11. do 15. juna, izgleda iznenađujuće što se posle zauzeća Bir Hakeima Romel ponovo vraća na ono što je bilo u osnovi njegovog

¹⁰⁸⁾ 1. vursterski (Worcesters) puk i kombinovani bataljon 1. južnoafričke divizije.

¹⁰⁹⁾ 14. juna je veći deo avijacije za podršku Romela napadao jedan konvoj za Maltu, tako da povlačenje 1. južnoafričke divizije nije iz vazduha uspešno sprečavano.

prvobitnog plana — lepezasto nastupanje desnim krilom prema El Ademu. U oba slučaja on je propustio da postigne cilj — obuhvat jedinica na liniji Gazala jer su mu snage bile razvijene na suviše širokom frontu. 90. laka divizija bila je suviše slaba da zauzme uporište El Adem, a nije bila na raspolaganju radi podrške Afričkog korpusa u odlučujućoj borbi. Posle poraza britanskih oklopnih jedinica 12. juna, Afričkom korpusu je naređeno da izvrši udar na sever i preseče drum Via Balbia, dok su italijanskim 20. korpusu dati nevažni zaštitni zadaci južno od Najtsbridža. Da je svih 5 italijansko-nemačkih oklopnih i motorizovanih divizija upotrebljeno za udar prema Via Balbiji, one bi bile u stanju da spreče glavnim snagama sa linije Gazala da se probiju. Posle tri nedelje krvavih borbi, Afrički korpus sam nije mogao prikupiti potrebnu pokretnu i udarnu snagu.

15. juna ujutro Romel je naredio 21. oklopnoj diviziji da napadne El Adem i podrži 90. laku diviziju u tom rejonu. Bitka kod Gazala bila je dobijena, a glavnina 8. armije nalazila se u punom povlačenju prema granici, ostao je da se zauzme još Tobruk, no izgledalo je da je Riči odlučio da drži tvrđavu. Romel je odlučio da 8. armiji ne da vremena za pregrupaciju; odlučio je da udari na Gambut, izoluje Tobruk, a zatim da zauzme tvrđavu na juriš. Nalazio se uoči najsajnije pobjede u svojoj karijeri.

VIII

OD TOBRUKA DO ALAMEJNA

PAD TOBRUKA

(Sk. 20. i 21)

Za bitku kod Gazale može se reći da je završena oko podne 15. juna. 8. armija se tada nalazila u punom povlačenju prema egipatskoj granici, dok se oklopna armija približavala spoljnim utvrđenjima Tobruka. 15. juna uveče počela je nova bitka koja se najbolje može okarakterisati kao borba za liniju Tobruk — El Adem.

Istraživanja južnoafričkih vojnih istoričara koja su oni podrobno izneli u knjizi *Grisis in the Desert* pokazuju da je general Okinlek bio u potpunosti protiv druge opsade Tobruka, koja bi se izvela na isti način kao i 1941. godine. On je tačno uvideo da su se uslovi potpuno izmenili, da su odbrambena postrojenja tvrđave ozbiljno oštećena i da je oklopna armija u stanju da izvrši mnogo snažniji napad nego što je to bio onaj u aprilu i maju 1941. godine.¹¹⁰⁾ U svakom slučaju kraljevska ratna mornarica jasno je stavila do znanja da neće biti u stanju da snabdeva Tobruk u slučaju nove opsade. Saglasno tome, kada je Okinlek dozvolio Ričiju da 14. juna napusti Gazalu, naredio je da se 8. armija pregrupiše na liniji Tobruk — El Adem, insistirajući naročito na tome da je El Adem od bitne važnosti za uspešnu odbranu Tobruka. Okinlek je urgirao kod Ričija da »u rejonu El Adema upotrebi maksimum

¹¹⁰⁾ Snažniji čak i od napada koji je Romel planirao u novembru 1941. godine. Za napad u novembru nije bila na raspolaganju 21. oklopna divizija, dok su u to vreme odbrambena postrojenja Tobruka bila mnogo jača.

snaga« dodajući značajno: »Uzdam se u Vas da nećete ništa štedeti da to postignete. Mi neprijatelja moramo nadmašiti u brzini mišljenja i akcije i želim da Vi što jače ovo podvučete *svim starešinama*«.¹¹¹⁾ (Vidi sk. 20).

Romelova procena bila je potpuno slična Okinlekovoj. Kada je 15. juna ujutro stajao na uzvišenju iznad Via Balbia i video da se najveći deo 1. južnoafričke divizije izvukao iz njegovih kandži, Romel je odmah uvideo da mora potpuno promeniti pravac glavnog udara, usmeriti ga prema El Ademu i udariti na ono što smo mi nazivali »kamen-temeljac Tobruka«. U ratu oklopnim jedinicama brzina je od odlučujuće važnosti — stvar koju je Okinlek u potpunosti shvatio — pa su operacije u toku sledeća dva dana pokazale koncentraciju nadmoćnijih Romelovih snaga u rejonu El Adema i potpuno predupredile 8. armiju, čiji su spori i glomazni metodi bili potpuno deplasirani u ovakvoj bici. Događaji od 15—17. juna odlučili su sudbinu Tobruka, za koji je Okinlek vrlo dobro znao da se, kao izolovana tvrđava, ne može odupreti punoj snazi oklopne armije.¹¹²⁾ (Vidi sk. 20).

15. juna je 90. laka divizija napala El Adem, koji su tada držala dva bataljona 29. indijske brigade. 21. oklopna divizija stigla je kasno po podne iz rejona Akroma i zauzela utvrđeni rejon kod trig. 650 na uzvišici Batruna, gde je preostali bataljon 29. indijske brigade poseo položaj radi blokiranja osovinskog obilaznog puta.¹¹³⁾ To je bio početak nove bitke koji je mnogo obećavao, pa je Romel u svojoj zapovesti za 16. jun naredio 21. oklopnoj diviziji da krene dalje ka Sidi Rezegu i Belhamedu; 90. laka divi-

¹¹¹⁾ Crisis in the Desert, strana 102.

¹¹²⁾ Napomena izdavača: Čerčil je mislio da može, pa je njegova poruka po ovom pitanju teško omela Okinleka, sprečivši izvršenje njegovog naređenja da se tobručki garnizon probije dok je još bilo vremena. U leto 1942. Tobruk je prestao da bude tvrđava ili pristanište, on je postao IME slično Verdenu iz I svetskog rata, njegovo držanje predstavljalo je više stvar prestiža nego stvar strategije.

¹¹³⁾ Iz 3. bataljona 12. graničnog streljačkog puka zarobljeno je 700 ljudi.

zija je uz podršku naše armijske artiljerije imala da izvrši napad na uporište El Adem, divizija »Ariete« i tri izviđačka odreda imali su da štite južni bok od britanskih snaga koje su dolazile u pomoć, dok je 15. oklopna divizija imala da podiže radi podrške. Na taj način je Romel koncentrisao sve svoje udarne snage u rejon koji je Okinlek označio kao »odlučujuće mesto«.

16. juna Riči je popunio 4. oklopnu brigadu tako da je sada raspolagala sa 100 tenkova i, posle popune u rejonu Gambut, krenula je prema Sidi Rezegu. Ona je naišla na put blokirani protivoklopnim odredom koji je postavila 21. oklopna divizija. Ova je tada napadala utvrđeni rejon Sidi Rezeg koji je branio 1. bataljon 6. radžputanskog pešadijskog puka indijske brigade.¹¹⁴⁾ Sidi Rezeg je pao to veče, dok je El Adem, čiju je odbranu 90. laka divizija okarakterisala kao »izvanredno upornu«, odolevao. Romel nije dozvolio da se tenkovi upotrebe protiv El Adema, ali se posle prilično žučnog objašnjavanja u toku popodneva sa pukovnikom Marksom, odlučnim komandantom 90. luke divizije, složio da prekine napad. U toku dana smo radio-izviđanjem uhvatili razgovor između generala Meservija, komandanta 7. oklopne divizije, i komandanta 29. indijske brigade Rejda; oni su se dogovarali o mogućnosti probroja garnizona iz El Adema. Garnizon se stvarno probio u toku noći 16/17. juna, pa je od tog momenta odbrana Tobruka prestala da bude ozbiljna ratna operacija.¹¹⁵⁾

17. juna je Romel koncentrisao Afrički korpus i diviziju »Ariete« s namerom da razbije 4. oklopnu brigadu i otvoriti put za Gambut. U toku popodneva razvila se oklopna bitka jugoistočno od Sidi Rezega; premoć nad Britancima bila je tako velika da se uprkos velike hrabrosti 9. ulanskog puka, borba uskoro pretvorila u odstu-

¹¹⁴⁾ Tada smeštena u rejonu Belhameda.

¹¹⁵⁾ Napomena izdavača: U odbranu Meservija i Rida treba napomenuti da je odobrenje za probor dao Riči, koji je generala Klopera (komandanta tvrđave u Tobruku) uveravao toga jutra da će se El Adem čvrsto držati.

panje i gonjenje. 4. oklopna brigada je prepolovljena i otevana daleko na jug; sledećeg dana ona je prešla u Egipat. Pošto je pala noć, Romel se lično stavio na čelo Afričkog korpusa, pa je uskoro posle ponoći 17/18. juna, 21. oklopna divizija presekla drum Via Balbia u blizini Gambuta. Sve britanske trupe u ovom rejonu bile su u punom bekstvu prema istoku; učinjeni su izvesni naporci da se razore skladišta za snabdevanje, ali smo ipak zaplenili ogromne količine benzina i hrane kao i veliki deo transportnih sredstava.¹¹⁶⁾

20. indijska brigada još uvek se nalazila u Belhamedu, pa bi joj u takvim okolnostima hladnokrvan strateg naredio da se mirno povuče u Tobruk, gde bi bila dobrodošlo pojačanje za 11. indijsku brigadu koja je držala jugoistočni sektor. Umesto toga, Riči je 20. indijskoj brigadi naredio da se probije u pravcu granice. 18. juna ujutro brigada je u blizini Gambuta upala u raspored Afričkog korpusa i »nestala iz borbenog sastava 8. armije«.

18. juna uveče Tobruk je potpuno okružen. Italijanski 21. korpus nalazio se na zapadu, 10. korpus na jugu, a divizija »Trieste« i nemački izviđački odredi na jugoistoku i istoku. Afrički korpus i divizija »Ariete« nalazili su se u rejonu Gambuta, pa je Romel odlučio da ih privuče tek u toku noći uoči napada. Naša operativna zapovest izdata je 18. juna i izražavala je relativno prost plan. Bombardovanje »štukama« i artiljerijom imalo je da otpočne u 5.20 na sektoru 11. indijske brigade, dok je Menijeva grupa¹¹⁷⁾ trebalo da izvrši upad kroz prolaze u minskim poljima koje su prethodne noći napravili inžinjeri, a potom da na uskom frontu izvrši proboj linije lakih i teških bunkera iza protivtenkovskog rova.¹¹⁸⁾ Inžinjeri bi tada preko ovog rova podigli most, pa bi tenkovi mogli

¹¹⁶⁾ Ratni kominike oklopne armije za 18. jun navodi da su »ogromna skladišta goriva, municije i hrane zaplenjena u rejonu Gambuta i njih smo odmah iskoristili za sopstvene potrebe«.

¹¹⁷⁾ Pešadijske jedinice pod komandom pukovnika Menija (Menny).

¹¹⁸⁾ U stvari na sektor koji je držao 2/5. mahratski bataljon.

da kroz stvorenu brešu nagrnu u tvrđavu. Plan je bio vrlo elastičan — kao što takvi planovi i treba da budu — nisu strogo određivani objekti za napad i linije razgraničenja. Izvršene su pripreme za što tešnju podršku avijacije, a Keselring je obećao da će staviti na raspolaganje i avijaciju iz Evrope. Celokupna artiljerija oklopne armije zauzela je položaje na uzvišicama istočno od El Adema, a bili smo začuđeni otkrićem da su Britanci bili tako ljubazni da nam ostave skladišta artiljerijske municije, koju smo tu postavili u novemburu za ovu istu svrhu.¹¹⁹

19. juna je 90. laka divizija izvršila pokret na istok, i našla da je neprijatelj napustio Bardiju. Naše izviđačke jedinice patrolirale su u širokoj zoni između Bardije i Bir El Gubija; pri tom su naišle samo na lake britanske snage pa je postalo jasno da Riči neće ozbiljnije pokušati da omete naš napad na Tobruk. To veče je Afrički korpus otpočeo pokret od Gambuta ka svom rejonu prikupljanja jugoistočno od tvrđave. Pokret je bio brižljivo pripremljen i izведен bez zastoja. U 3.30 časova, 20. juna, 21. oklopna divizija izvestila je da je »potpuno spremna za napad na Tobruk«.

U 5.00 stajao sam sa Romelom na uzvišici jugoistočno od El Adema; ovde je uspostavljeno KM i kad je svanulo, imali smo odličan pregled sve do prednjeg kraja odbrane Tobruka. Tačno u 5.20 nadletele su »štuke«. Keselring je održao reč, poslavši stotine bombardera u gustim formacijama; oni su se obrušavali na prednji kraj kružne odbrane i izvršili najveličanstveniji napad koji sam ikad video. Iznad sektora napada dizali su se gusti oblaci prasine i dima i, dok su naše bombe padale na odbrambena

¹¹⁹⁾ Tobruk je branila 2. južnoafrička divizija (4. i 6. pešadijska brigada), 11. indijska brigada, 201. gardijska brigada (u rezervi na uzvišici Pilastrino) i 32. armijska tenkovska brigada (52 tenka »matilda« i »velentajn«). Tenkovi su se uglavnom nalazili u rejonima Kingz Kros i Pilastrino, spremni za brz protivnapad. Postojala su još tri puka poljske i dva puka srednje artiljerije i oko 70 pt topova raspoređenih u razne jedinice. General-major H. B. Kloper, komandant 2. južnoafričke divizije, bio je i komandant tvrđave.

postrojenja, pridružila im se celokupna italijanska i ne-mačka artiljerija sa strahovitom i dobro upravljenom vatrom. Zajednički udar artiljerije i avijacije bio je užasan i, kao što smo uskoro uočili, imao je ubistven efekat na moral mahratskog bataljona na tom sektoru. »Štuke« su ga napadale ceo dan, odlazeći nazad na aerodrome u Gazalu i El Adem radi popune bombama, a potom vraćajući se ponovo u borbu. Bombardovanjem vazduhoplovstva rukovodilo je operativno odeljenje štaba armije sa vrlo plodnim rezultatima.

Posle izvesnog vremena inžinjериjske jurišne grupe pustile su narandžasti dim, kao znak za prenos vatre u dubinu, a u 6.35 časova stigao je izveštaj da je ispred otporne tačke 69 isečena žičana prepreka. Manijeva grupa i pešadija Afričkog korpusa sada su izvršile napad na prednju liniju bunkera, napredujući brzo protiv slabog otpora. U 7.03 Manijeva grupa je izvestila da je zarobljena cela četa Indijaca, pa je do 7.45 časova napravljena široka breša i zauzeto oko 10 otpornih tačaka. Preko protivtenkovskog rova postavljeni su mostovi, pa je otvoren put za prolazak kroz prednji kraj kružne odbrane (vidi sk. 21).

Slab otpor branilaca objašnjava se u prvom redu bombardovanjem i, ma kako to zvučalo paradoksalno, izvanrednim betonskim skloništima koja su izgradili Italijani. Pod uništavajućim udarima bombi i artiljerijskih granata, Indijci su se zavukli pod zemlju gde su bili relativno sigurni, ali nisu mogli otvoriti bilo kakvu vatru na naše trupe u napadu koje su isle neposredno iza vatre nog vala.¹²⁰⁾ Drugi važan faktor bila je slaba vatrica braniočeve artiljerije. Izgleda da uopšte nije bilo sadejstva između različitih baterija; nekoliko južnoafričkih topova gađalo je u toku probaja, dok 25. puk britanske poljske artiljerije, koji je neposredno podržavao 11. indijsku brigadu, očigledno nije dejstvovao sve do 7.45 časova. Topovi ovog puka bili su određeni za pt ulogu i izgleda

¹²⁰⁾ Kao što se često dešavalo u ratu 1914—1918. kada su se trupe sklonile u skloništa.

da su se pouzdali da će srednja artiljerija gađati stvorenju brešu u odbrambenoj liniji (perimeter) i nemačke jedinice koje su se prikupljale pozadi nje. No srednja artiljerija se nije čula sve do 8.45 časova kada je Afrički korpus izvestio da se vatrica neprijatelja »pojačava sve više« naročito ona »teških kalibara«. Dobro se sećam kako smo se čudili kada smo tog jutra osmatrali tok borbe, što je jačina vatrica artiljerije iz Tobruka tako slaba. U međuvremenu je Romel otišao napred da neposredno rukovodi probojem.

Protiv »pojasne tvrđave« (*ring fortress*) kao što je bio Tobruk, sa obimom od 35 milja (56 km), bilo je neizbežno da odlučan napad doveđe do proboja odbrambenih postrojenja.¹²¹⁾ Neprijateljeve pripreme za protivnapad bile bi stvarni ispit i ostalo je da se vidi šta će on učiniti. U aprilu 1941. godine neki naši tenkovi izvršili su dubok prodror i našli se neposredno na dometu topova snaga kod važne raskrsnice puteva Kingz Kros. Na njih su tada britanski tenkovi i prateća artiljerija izvršili sjajan protivnapad te su odbačeni od prednjeg kraja odbrane uz teške gubitke. Tako nešto nije se desilo u junu 1942. jer smo raspolagali sa preko 200 tenkova, od kojih su 125 bili nemački. Naše oklopne jedinice su upotrebljene u masi, dok su se vazduhoplovni i artiljerijski oficiri za vezu kretali sa čelnim tenkovima da bi osigurali najtešnju podršku. I pored svega toga, dobro koordinirani protivnapad mogao je prouzrokovati znatne teškoće, mada ne smatram da bi posada tvrđave mogla produžiti odbranu, pošto su unutrašnja minska polja počela da propadaju — ili su već bila razminirana i nisu više predstavljala ozbiljniju prepreku. Stvarno, protivnapad se nije ni preuzeo jer su se britanske snage uvodile po delovima i bez jedinstvene komande. Plan za protivnapad trebalo je sačiniti pre našeg

¹²¹⁾ U načelu, oklopne jedinice ne treba upotrebljavati u napadu na tvrđavu, ali »pojasna tvrđava« kao što je Tobruk predstavlja izuzetak. Čim oklopne jedinice prođu kroz stvorenju brešu i odbiju protivnapade, mogu izazvati pustoš u dubini odbrane.

napada i za njegovo izvršenje zadužiti jednog starijeg komandanta.¹²²⁾

U 9.30 časova su nemački tenkovi prešli pt rov, raširivši se lepezasto u dubinu odbrane. General Nering, komandant Afričkog korpusa krenuo je sa 15. oklopnom divizijom,¹²³⁾ dok se general fon Bizmark, energični komandant 21. oklopne divizije, vozio u prikolici motocikla sa čelnim tenkovima. On je lično izvideo unutrašnja min-ska polja i pokazao tenkovima put. Romel je takođe lično bio odmah iza čelnih jedinica, spremam da u kritičnom momentu preuzme komandu. Podvlačim elemenat ličnog vođenja jedinica, jer britanski i južnoafrički izvori pokazuju da ni jedan stariji oficir 2. južnoafričke divizije, 32. armijske tenkovske brigade ili 201. gardijske brigade nije nikad došao blizu Kingz Krosa — trupe u odbrani su se borile vrlo dobro, ali bez »vođstva ili komandovanja«.

U 11 časova je 15. oklopna divizija objavila da je uništeno 15 tenkova i zarobljeno 150 ljudi. U podne su obe divizije dostigle liniju unutrašnjih minskih polja, na- išavši na odlučan otpor izvesnog broja britanskih tenkova i raznih artiljerijskih baterija.¹²⁴⁾ Razvila se žestoka bitka u kojoj su naši tenkovi uništili posluge topova vatrom iz mitraljeza, prešavši potom preko njihovih položaja. Do 14 časova je Afrički korpus stigao na uzvišicu severno od Kingz Krosa. Romel se tamo lično odvezao u svom veli-

¹²²⁾ Napomena izdavača: U 7 časova 20. juna general Kloper je naredio da bataljon tenkova i dve čete koldstrimske garde izvrše protivnapad. Zbog raznih razloga 4. tenkovski bataljon je stigao tek u 9.30 časova do Kingz Krosa, gde je baćen u borbu ne čekajući na gardijske čete i njihove pt topove 57 mm. Dočnije je pristigla četa 7. tenkovskog puka, a zatim još jedna četa tog istog puka. Za tenkove se ne može reći da su izvršili protivnapad; oni su dostigli liniju minskih polja, gde su savladani napadom Afričkog korpusa. Gardijske čete nikad nisu ni napustile rejon Kingz Krosa.

¹²³⁾ Njen raniji komandant general fon Ferst bio je ranjen u bici kod Gazale a pukovnik Krazeman je preuzeo komandu.

¹²⁴⁾ 25. kraljevski artiljerijski puk, ojačan D vodom 5. južnoafričke poljske baterije.

kom komandnom vozilu da bi rukovodio sledećim udarom.¹²⁵⁾

Praktično je bitka kod Tobruka sada bila završena i ostalo je samo da se pobeda iskoristi i očiste razni sektori tvrđave. U toku popodneva je 21. oklopna divizija sišla niz padinu napredujući prema tobručkom pristaništu. Glavni otpor pružila je jedna britanska teška protivavionska baterija koju je na kraju zarobila neka od naših pav jedinica, pod ličnim rukovodstvom Romela. Baterija je uništila nekoliko tenkova, pokazujući šta su Britanci mogli postići da su svoju pav artiljeriju 93,9 mm upotrebili kao mi svoju od 88 mm. Pošto je pao mrak, 21. oklopna divizija probila se u sam grad Tobruk i skrivena u dimu zapaljenih skladišta, otvorila vatru s keja na britanske pomorske snage koje su pokušale da se probiju na otvoreno more. Nekoliko brodova je potopljeno ili zapaljeno.

15. oklopna divizija napadala je gardijsku brigadu na uzvišici Pilastrino; ona je uništila 1. puk šervudskih šumara (Scherwood Foresters) i veći deo 3. koldstrimskog gardijskog puka (Goldstream Guards*), a takođe zarobila štab brigade. Pošto je zarobila veliki broj ljudi, divizija se povukla na prenoćište oko Kingz Krosa — za taj dan smo dosta postigli. Padom mraka je bilo očevidno da se Tobruk nalazi u samrtnom ropcu pa je Romel bio u mogućnosti da u Berlin pošalje trijumfalni izveštaj. Naši gubici u toku dana bili su vrlo mali, van svake srazmere sa neprijateljskim.

Jedini mogućan put koji se pred posadom Tobruka otvarao noću 20/21. juna bio je proboj iz tvrđave koja je postala smrtonosna klopka. Dopustimo da smo zaplenili ili uništili veliki deo transportnih sredstava, ali ih je još

¹²⁵⁾ Slučajno je divizija »Ariete« još uvek bila zadržana kod protivtenkovskog rova koji je branio 2. kameronski hajlanderski puk (Cammeron Highlanders).

*) Coldstream, varoš u jugoistočnoj Škotskoj, na granici Engleske, Koldstrimsku gardu je prvi organizovao general Mank 1659-60. godine. — Prim. red.

uvek ostalo dosta za omogućavanje mnogim jedinicama da se izvuku. General Kloper je očevidno želeo da se probije, ali iz štaba 8. armije nije mogao dobiti jasne direktive, a pored toga naišao je kod nekih potčinjenih na veliku opoziciju.¹²⁶⁾ Ništa nije učinjeno, pa je u zoru 21. juna zapadni sektor Tobruka bio u haotičnom stanju; situacija se još više komplikovala usled prisustva velikog broja dezorganizovanih pozadinskih jedinica koje su pret-hodnog dana pobegle iz istočnog sektora. Odmah posle svanjivanja 21. juna iznad štaba generala Klopera uzdigla se bela zastava i u naše ruke palo je odjednom 33 000 vojnika.¹²⁷⁾ Uprkos uništenju, mnogobrojna skloništa puna hrane, benzina, odeće i municije nađena su netaknuta, dok je mnoštvo topova, vozila i tenkova povećalo plen oklopne armije.

21. juna uveče Romel je preko radija čuo da je pro-izveden za maršala — zaslužena nagrada, jer po rečima službenih južnoafričkih izvora, »zauzeće Tobruka krunisalo je seriju možda najsajnijih pobjeda koje su ikad izvojevane nad britanskom vojskom.¹²⁸⁾

INVAZIJA EGIPTA

(Sk. 22)

U 9.45 časova 21. juna Romel je uputio poruku svim jedinicama oklopne armije: »Tvrđava Tobruk je kapitulirala. Sve jedinice prikupiti i pripremiti za dalje nastupanje«. Tog popodneva je 21. oklopna divizija jurila duž puta za Gambut. To je bio prvi korak ka invaziji Egipta.

Ozbiljna odluka imala je sada da se doneše. U prvo-bitnom planu sa kojim su se Hitler i Musolini saglasili

¹²⁶⁾ Kloper i nekoliko članova njegovog štaba prešli su 20. juna uveče u štab 6. južnoafričke brigade.

¹²⁷⁾ 2. kameronski puk produžio je da daje otpor do mraka 21. juna, a predao se jedino zato što je to učinio i ostatak tvrđave. Samo je nekoliko stotina ljudi uspelo da pobegne iz Tobruka.

¹²⁸⁾ Crisis in Desert, strana 222.

krajem aprila, bilo je predviđeno da, pošto Romel zauzme Tobruk, oklopna armija na egipatskoj granici pređe u odbranu, a da se sva raspoloživa avijacija i ratni brodovi upotrebe za napad na Maltu. Padom ostrva bi naše saobraćajne linije bile osigurane pa bi se moglo produžiti nastupanje ka Nilu. 21. juna je maršal Keselring doletoeo u Afriku i bio sam prisutan njegovoj konferenciji u našem komandnom vozilu. Romel je insistirao na tome da proširi svoju pobedu, ne čekajući napad na Maltu, dok je Keselring ukazivao da nastupanje u Egiptu ne može potpuno uspeti bez pune podrške ratnog vazduhoplovstva. Ako bi se ova pružila, ratno vazduhoplovstvo ne bi bilo na raspolaganju za operacije protiv Malte i, ukoliko bi se ostrvo oporavilo od udara, Romelove komunikacijske linije bile bi ozbiljno ugrožene. Keselring je ostao na tome da je jedino pravilan kurs držati se prvobitnog plana i odložiti invaziju Egipta sve dok ne bude pala Malta.

Romel se energično suprotstavljaо, pa je diskusija postala preterano žučna. On je priznavao da je oklopna armija u borbama kod Gazale pretrpela teške gubitke, ali je tvrdio da je 8. armija u mnogo gorem stanju i da sada imamo jedinstvenu priliku za udar na Suecki kanal. Zastoj čak i od nekoliko nedelja dao bi neprijatelju vremena da prikupi snage i spreči svako naše dalje napredovanje. Dva komandanta nisu uspela da postignu sporazum, a Keselring, pre nego što je napustio Afriku, nije krio nameru da svoje vazduhoplovne jedinice povuče na Siciliju.

Romel je neopozivo ostao pri svojoj odluci. Prethodnica Afričkog korpusa već je bila na putu prema granici. 21. juna uveče Romel je uputio Hitleru svog ličnog oficira za vezu, da bi mu izneo svoje gledište. Takođe je poslao poruku u Rim, u kojoj je Dučea uveravao da »stanje i moral jedinica, momentalna situacija u pogledu snabdevanja zbog plenjenja neprijateljskih skladišta i postojeća slabost neprijatelja dozvoljavaju nam gonjenje u dubinu Egipta«. Romel je odneo pobedu kod Hitlera, uprkos razumnim i snažnim argumentima italijanskog Generalštaba, nemačkog Admiralštaba, maršala Keselringa kao

i generala fon Rintelena, nemačkog vojnog atašea u Rimu. Hitler je poručio Musoliniju da se »u toku celog života boginja pobjede samo jedanput nasmeši«; doneta je sudbonosna odluka da se napad na Maltu odgodi do septembra i da se sve snage usmere na Romelovu invaziju Egipta.

Da li je odluka bila ispravna? Na ovakvo pitanje ne može se dati apsolutan odgovor. Mi smo bez sumnje bili vrlo blizu osvajanja Delte i remećenja celokupnog položaja Britanaca na Srednjem istoku, jer smo dobili uništavajuću bitku kod Mersa Matruha, a sa malo sreće mogli smo lako proterati 8. armiju sa položaja kod Alamejna. Međutim, ostaje činjenica da je pokušaj propao, a proistekle posledice bile su katastrofalne. Gledajući unazad, izgleda razumljivo što je Romel kao vojskovođa želeo da ostane za petama neprijatelja koji beži. Trebalo je da Vrhovna komanda, ili bolje rečeno Hitler, proceni strategijsku važnost Malte i njen odlučujući značaj na Sredozemnom moru. Baš ta Vrhovna komanda je trebalo da se zašloži za strategijska pitanja i ne dozvoli nastupanje prema Sueckom kanalu, sve dok Malta ne bude zauzeta. Ovako smo izgubili odličnu priliku da zauzmemo ostrvo koje je nemačko ratno vazduhoplovstvo toliko oslabilo da su šanse za uspeh bile vrlo verovatne.

23. juna uveče prethodnica Afričkog korpusa prešla je egipatsku granicu. Romelov cilj je bio da zaobiđe velika minska polja i utvrđene rejone koje su Britanci bili izgradili u graničnom rejonu, ali je Riči u stvari već bio odlučio da se povuče ka Matruhu. U toku sledeća 24 časa naša prethodnica je izvršila senzacionalno napredovanje od preko 100 milja (160 km), izašavši na obalski put između Matruha i Sidi Baranija. Moral jedinica je bio visok, a pobjede iz prošlog meseca daleko su prevagnule nad naporom i iscrpenošću neprekidnih borbi u jeku pustinjskog leta. Međutim, snaga u tenkovima bila je ugrožavajuće niska, jer ih je mnogo ispalо iz stroja u toku maršа od Tobruka, pa je Afrički korpus ušao u Egitap sa samo 44 tenka.

Naše napredovanje u toku 24/25. juna neznatno su ometale britanske kopnene snage, ali smo bili izloženi teškim i odlučnim napadima Pustinjskih vazduhoplovnih snaga; brzim napredovanjem prevazišli smo mogućnosti zaštite od strane naših lovaca i zato smo pretrpeli teške gubitke. U stvari, od momenta kada smo ušli u Egipat, što se tiče avijacijske podrške, ona je predstavljala sudbinsku opomenu. Romel više nikad nije uživao preim秉stvo nadmoćnosti u vazduhu, dok su neprijateljske vazduhoplovne snage rasle užasnom brzinom. To je bio početak procesa koji će izmeniti celokupni odnos rata i koji će dostići kulminaciju u uništavajućim bitkama kod Mortena i Faleza (vidi sk. 22).

25. juna uveče naše izviđačke jedinice stigle su na spoljna odbrambena postrojenja Mersa Matruha. Romel je izjavio da namerava da sledećeg dana izvrši napad. Nije bilo vremena za neko ozbiljnije izviđanje, pa smo u bitku ušli sa vrlo nejasnim pojmovima o rasporedu Britanaca.

Zapadni prilazi Mersa Matruhu bili su zaštićeni gustim minskim poljima udaljenim 15 milja (24 km) od mora. Pretpostavljali smo da 8. armija ima u ovom rejonu 4 divizije (50. britansku, 2. novozelandsku i 5. i 10. indijsku diviziju) i da je njihov levi bok zaštićen 1. oklopnom divizijom koja se nalazila na položajima između glavnih minskih polja i uzvišenja Sidi Hamza. Romelov cilj je bio da okruži pešadijske divizije oko Matruha, pa je sledstveno tome njegov prvi cilj bio da odbije 1. oklopnu diviziju. Taj je zadatak poveren Afričkom korpusu; 21. oklopna divizija imala je da napada između uzvišenja i glavnog minskog polja, dok je 15. oklopna imala da izvrši pokret južno od uzvišenja. 90. laka divizija imala je da napada na levom boku 21. oklopne i preseće obalski put istočno od Mersa Matruha; italijanski 10. i 20. korpus imali su da blokiraju tvrđavu Mersa Matruh sa zapada, dok je njihov oklopni korpus, koji još nije bio stigao, imao da izvrši pokret južno od uzvišenja i podrži 15. oklopnu diviziju.

No stvarni raspored Britanaca bio je mnogo drukčiji nego što je to Romel predviđao. U rejonu Matruha nalazio se 10. korpus sa 80. britanskom i 10. indijskom divizijom u svom sastavu. 13. korpus je bio grupisan na južnoj strani uzvišenja Sidi Hamza; on se sastojao od 2. novozelandske divizije koja je upravo stigla iz Sirije i 1. oklopne divizije čija je jačina sada iznosila 159 tenkova, od kojih 60 tipa »grant«.¹²⁹⁾ Međuprostor od 10 milja (16 km) između uzvišenja Sidi Hamza i glavnih minskih polja kod Matruha bio je zaštićen plitkim minskim poljem i sa dve slabe kolone »Gli« (Gleecol) i »Lezer« (Leathercol).¹³⁰⁾ Ukratko, 8. armija je imala dva vrlo jaka krila i slab centar.

Neko će pomisliti da je raspored 8. armije predstavljao pripremljenu zamku za Romela, a u stvari je bilo daleko od toga. Izgleda da general Okinlek, koji je primio komandu od Ričija, nije mogao odlučiti da li da pruži uporan otpor u Mersu Matruhu ili ne, pa je njegov raspored bio namenjen pre da zaštitи armiju od opkoljavanja nego što bi predstavljaо sredstvo za uništenje neprijatelja. Istina je da je Okinlek rekao generalu Gotu, komandantu 13. korpusa, i generalu Holmsu, komandantu 10. korpusa, da će se pružiti »što je moguće jači otpor« i da ukoliko bi »jedan korpus ili njegov deo morao da odstupi, drugi ima odmah... da to iskoristi napadajući brzo i smelo u bok neprijatelja«. Ovo je bila divna ideja, no na nesreću Britanaca, oba komandanta korpusa ostala su pod utiskom da pre toga treba da se povuku a ne da rizikuju da budu obuhvaćeni. Borba se nije mogla voditi na ovaj način. Ako se Okinlek nije osećao dovoljno jakim da se bori kod Matruha, trebalo je da se povuče do Alamejna. Ako je želeo da se kod Matruha bori — a njihove su snage

X ¹²⁹⁾ Afrički korpus ušao je u bitku sa 60 tenkova.

¹³⁰⁾ Svaka kolona imala je po dva voda pešadije i po bateriju poljske i pt artiljerije. One su bile deo 29. indijske brigade koja je bila podeljena na kolone i »borbene grupe«. Jedan južnoafrički oficir cinično je opisao borbenu grupu kao »brigadnu grupu koju su dvaput pregazili tenkovi«.

bile dovoljne za uspešnu odbranu — nije trebalo sugerisati potčinjenima ideju da će to biti samo borba za dobitak u vremenu. Rezultat Okinlekovog oklevanja je bio taj da su Britanci ne samo ispušteli priliku da unište oklopnu armiju već su pretrpeli ozbiljan poraz koji se lako mogao pretvoriti u nepopravljivu katastrofu. Podvlačim ovu stvar, jer za one koji izučavaju ratnu veštinu postoji malo bitki koje su tako poučne kao ova kod Mersa Matruha.

Naše napredovanje počelo je u podne 26. juna, pa smo potpuno slučajno udarili na najslabiju tačku Britanaca — plitko minsko polje između uzvišenja i glavnih minskih polja kod Matruha. 90. laka divizija probila je s lakoćom minsko polje i uništila kolonu »Lezer«, dok je 21. oklopna divizija do nogu potukla kolonu »Gli«. Jednim udarom britanski centar je probijen, pa je otvoren put za dubok proboj sledećeg dana.

U zoru 27. juna 90. laka divizija uništila je 9. durhemski laki pešadijski puk, kome je iz izvesnih razloga bilo naređeno da posedne položaje 16 milja (26 km) južno od Matruha.¹³¹⁾ 90. laka divizija izvestila je o zarobljavanju 300 ljudi, ali je bila prikovanata za zemlju artiljerijskom vatrom i nesposobna da produži napredovanje sve dok Afrički korpus ne pristigne s juga. 27. juna izjutra, 21. oklopna divizija prešla je front 2. novozelandske divizije kod Minka Kaima i pod zaštitom artiljerijskog duela izmanevrovala Novozelandane, napavši njihov istočni bok. U svakom slučaju ovo bi bio rizičan manevar, koji izgleda još opasniji kad se ima u vidu da je 21. oklopna divizija imala svega 23 tenka i oko 600 premorenih pešaka. Romel je lično pratilo ovu diviziju. On nije shvatio da Britanci imaju oko Minka Kaima ceo korpus, misleći da ima posla samo sa 1. oklopnom divizijom. Na sreću, britanske oklopne jedinice nisu organizovale tesno sadejstvo sa Novozelandanima, pa su najveći deo dana bili potpuno zadovoljni što su zadržali napredovanje 15. oklopne divizije i užno od uzvišenja.

¹³¹⁾ Tipičan primer nastojanja 8. armije da rasparčava snage.

27. juna uveče 21. oklopna divizija bila je u najopasnijem položaju. U napadu na Novozelandjane ona nije mogla da postigne nikakav uspeh (mada je rasturila veliki deo njihovog transportnog parka) i bila je u opasnosti da bude prosećena na dva dela. Jedan britanski oklopni puč kraljičine garde (the Bays) ugrožavao je 21. oklopnu diviziju sa istoka, dok je druga jedinica — 3. oklopni dobrovoljački puč londonske grofovije — napadala sa zapada. Štaviše, 21. divizija je beznadežno bila odvojena od 15. oklopne (čije je napredovanje na istok zaustavila 22. oklopna brigada) dok su joj municija i gorivo bili pri kraju.¹³²⁾

27. juna popodne Romel je otišao kod 90. laka divizije, pa je ona pod njegovom komandom zaobišla južni bok 10. korpusa i po padu mraka presekla obalski put, oko 20 milja (32 km) istočno od Mersa Matruha. Sve je ovo bez sumnje bilo za britansku komandu vrlo uznemiravajuće, no da su sačuvali hladnokrvnost, uvideli bi da je oklopna armija u stvari bila u velikoj opasnosti da bude uništена. 90. laka divizija, sa samo oko 1600 ljudi, nalazila se na obalskom putu oko 15 milja (24 km) udaljena od najbližih jedinica Afričkog korpusa i teško da je bila sposobna da se uhvati u koštač sa britanskim 10. korpušom koji je ona tako drsko »odsekla«. 21. oklopna divizija stajala je istočno od Minka Kaima izolovana i ostavljena na milost 2. novozelandske i 1. oklopne divizije. 15. oklopna divizija i italijanski oklopni korpus bili su suviše slabi da se probiju i spasu 21. oklopnu diviziju, dok su italijanski 10. i 21. korpus bili razbacani na velikom prostranstvu južno i zapadno od Mersa Matruha. Pretpostavljam da je Romel bio krajnje uveren u pobedu, jer je u 17.22 časa izdao 21. oklopnoj diviziji naređenje »da bude u gotovosti da pozno uveče otpočne gonjenje neprijatelja u pravcu Fuke«. Sve ovo pokazuje da je Romel potpuno ignorisao neprijatelja, ne pomišljajući na opasnost svoga položaja.

¹³²⁾ Napomena izdavača: General Lamsden rekao je posle toga, 27. juna, »mi bi smo potrošili sve što imamo«.

Maršal Foš je jednom prilikom primetio: »Ako neko misli da je izgubio bitku, ona je stvarno već izgubljena«, pa se ove reči mogu potpuno primeniti na situaciju u regionu Marsa Matruha 27. juna. Tog popodneva je general Got zaključio da se zbog »pokreta neprijatelja u pravcu juga protiv istočnog boka Novozelandžana ne oseća sigurnim da ostane u regionu Sidi Hamza — Minka Kaim«, pa je u vezi s tim naredio 2. novozelandskoj i 1. oklopnoj diviziji da se povuku na liniju Fuka. Got je bez sumnje bio pod utiskom Okinlekovog insistiranja da ni jedan deo 8. armije ne sme biti odsečen i da u regionu Matruha ne treba voditi cdsudnu bitku. Na nesreću Britanaca, u njihovim su vezama nastali ozbiljni prekidi tako da sve do 4.30 časova 28. juna 10. korpus u Matruhu nije znao da se 13. korpus nalazi u punom povlačenju prema Fuki.¹³³⁾

U toku noći 27/28. juna 1. oklopna divizija se povukla južno od 21. oklopne, dok su se Novozelandžani lako probili kroz ovu diviziju koja je bila u teškom položaju, najveći vrlo ozbiljne gubitke našoj pešadiji u žestokoj borbi prsa u prsa.¹³⁴⁾ Tu smo srećno prošli ako se uzme u obzir da su koncentrični napadi daleko nadmoćnijih britanskih snaga mogli okončati opstanak oklopne armije »Afrika«.

28. juna su 90. laka divizija i italijanske divizije okružile Mersa Matruh i pripremale se za juriš na tvrđavu, dok je Afrički korpus produžio napredovanje na istok prema Fuki. 28. juna uveče je 21. oklopna divizija dostigla uzvišenje koje dominira Fukom, uništivši ostatke 29. indijske brigade, pored toga što je zarobila dve transportne kolone sa bombama i mnogo drugih transportnih sredstava.

U toku noći 28/29. juna 10. korpus se probio iz Matruha. Poduhvat je doveo do žestokog noćnog sukoba

¹³³⁾ Napomena izdavača: O ovome feldmaršal Vilson docnije primeće: »13. korpus je prosto iščezao, ostavivši 10. korpus na cedilu«.

¹³⁴⁾ Operativni dnevnik Afričkog korpusa navodi: »U toku ovih operacija dogodilo se kršenje međunarodnog prava, kao što je klanje ranjenika itd.«. Vidi primedbe brigadira Kliftona u *The Happy Hunted* (Srećno ulovljen), Cassel 1952, strana 224.

između britanskih kolona i naših opsadnih trupa i, mada je neprijatelj pretrpeo teške gubitke, nismo bili u stanju da sprečimo probijanje glavnine njegovih trupa. Jedna britanska kolona bila je toliko drska da je pošla baš preko komandnog mesta oklopne armije. Te se stvari dešavaju u pustinjskom ratu i zbog toga smo formirali specijalnu jedinicu za zaštitu štaba armije (*Kampfstaffel*). No borba je bila tako žestoka da su se morali umešati i štabni oficiri i dobro se sećam kako sam u toku tog okršaja gadao iz automata. Romel ne preteruje kad kaže da se »konfuzija koja je te noći vladala teško može zamsiliti«.¹³⁵⁾

29. juna ujutro 90. laka divizija ušla je u Mersa Matruh, dok je 21. oklopna zaustavila nekoliko britanskih kolona u blizini Fuke i zarobila daljih 1600 ljudi. U borbi kod Mersa Matruha zarobili smo 8000 vojnika i zaplenili mnogo topova, vozila i veliku količinu ratnog materijala. 50. i 10. indijska divizija bile su tako dezorganizovane da su u prvim kratkim borbama kod Alamejna mogle igrati samo nezнатну ulogu, dok je novozelandska divizija takođe bila teško oslabljena. Romel je mogao biti srećan jer je Mersa Matruh stvarno bio velika nemačka pobeda, što nam je davalo velike nade za izbacivanje 8. armije sa položaja kod Alamejna.

NEUSPEH KOD ALAMEJNA

(Sk. 23)

Štabni oficiri mogu korisno razmotriti da li je Romel bio u pravu što je udario na Alamejn odmah posle pobeđe kod Mersa Matruha. U principu, pravilno je držati se uvek za petama neprijatelja koji odstupa, pa je za diskusiju da li bi Romel prošao bolje da se zaustavio za nekoliko dana. Trupe su očajnički osećale potrebu za odmorom i spavanjem, pa bi se mnogo osvezile i kraćim odmorom;

¹³⁵⁾ *Krieg ohne Hass*, strana 171. Romel govori o proboru Novozelandana kroz njegov štab, ali to je greška. U 10. korpusu nije bilo Novozelandana.

naše vazduhoplovstvo bi imalo prilike da se izjednači sa neprijateljskim, dok bismo postali jači u tenkovima i bolje stajali s municijom. Trebalo je imati u vidu da smo u El Alamejnu imali da se sretnemo s jedinicama koje su imale dovoljno vremena za odmor i sređivanje. 1. južnoafrička divizija nalazila se na alamejnskim položajima oko nedelju dana, dok 6. novozelandska i 18. indijska brigada nisu ni učestvovale do tada u borbi. Afrički korpus i 90. laka divizija, sada slabi i krajnje iscrpeni, bili su prinudeni da se uhvate u koštač sa utvrđenjima koja su izradile odlučne trupe, sa dobrom fizičkom kondicijom.¹³⁶⁾

Popodne 29. juna 90. laka divizija krenula je obalskim putem od Matruha za El Dabu, praćena italijanskim 21. korpusom i divizijom »Litorio« onako kako su te jedinice najbolje mogle. Padom mraka 90. laka divizija probila se kroz El Dabu i, vozeći kroz sredinu zapaljenih skladišta, zaustavila se radi prenoćišta, oko 15 milja (24 km) zapadno od uporišta El Alamejn. Bilo bi dobro da je i Afrički korpus pošao relativno lakim pravcem duž obalskog puta, ali se Romel nadao da će odseći neke od britanskih snaga koje su se povlačile od Mersa Matruha te je uputio Afrički korpus prema El Ksejru.¹³⁷⁾ 29. juna uveče taj se korpus u stvari sudario sa 1. oklopnom divizijom koja je sada žurila prema El Alamejnu, ali se nije razvila ozbiljnija borba (verovatno zato što su obe strane bile vrlo iscrpene). Ovaj marš preko vrlo nepogodnog pustinjskog zemljišta prouzrokovao je dalje trošenje i hanbanje tenkova i utrošak dragocenog benzina (sk. 23).

30. juna ujutro Romel je oformio plan za probor linije kod Alamejna.¹³⁸⁾ Odlučio je da Afrički korpus izvrši

¹³⁶⁾ Jedan napis u operativnom dnevniku 90. lake divizije izražava razočaranje posle pada Matruha, kada je diviziji Romel lično naredio da odmah produži napredovanje na El Dabu i da zbog toga nije bila u stanju »da se okupa u moru i odspava posle teških borbi za Mersa Matruh i svih teškoća prethodnih dana«.

¹³⁷⁾ Tačka u pustinji oko 17 milja (27 km) južno od El Dabe.

¹³⁸⁾ Striktno govoreći, nije postojala neka »Alamejn linija«, mada je međuprostor između depresije Katara i mora bio ispunjen mnogobrojnim bunkerima.

demonstrativni pokret u pravcu depresije Katara, ali da u toku noći 30. juna posedne položaj oko 10 milja (16 km) jugoistočno od železničke stanice El Alamejn. Računali smo da britanski 10. korpus sa 50. divizijom i 10. indijskom brigadom drži uporište Alamejn i položaje jugoistočno od njega kod Deir el Abjada. Mislili smo da 13. korpus (1. oklopna, 2. novozelandska i 5. indijska divizija) drži južni odsek linije, između uporišta Karet el Abd i depresije Katara. Romel je odlučio da ponovi taktiku koja mu je tako dobro poslužila kod Matruha; pod zaštitom mraka, Afrički korpus imao je da se probije između uporišta El Alamejn i Deir el Abjad i izbije u pozadinu 13. korpusa. 90. laka divizija imala je da skrene južno od uporišta El Alamejn i preseče obalski put istočno od njega — potpuno ista zapovest kao i kod Mersa Matruha. Romel je bio ubeđen da će njihova obrana propasti ako uspemo da naše trupe ubacimo u pozadinu Britanaca.

Sa gledišta našeg iskustva kod Mersa Matruha, mislim da je ovaj plan dozvoljavao nadu u uspeh. Nemačke snage bile su suviše slabe za bilo kakve teške borbe, ali su još uvek bile sposobne za manevar. Potpuno je bilo moguće da, ukoliko bi Romel proveo svoje divizije kroz pozadinu Britanaca, da bi ovi još jednom bili naterani u naglo bekstvo.

Na nesreću, Romelova teorija nije se nikad ostvarila. Ja sam podvukao da je pravac udara Afričkog korpusa vodio između uporišta El Alamejna i Dier el Abjada. Afrički korpus je zakasnio. Njegov noćni marš od El Kuseira do očekujućeg rejona u blizini Tel el Akakira bio je usporen ispresecanim zemljишtem i kada je 1. jula izjutra otpočeo napredovanje, otkrio je da kod Deir el Abjuda nema neprijatelja, već da on drži odbrambeni rejon 3 milje (5 km) dalje na istok, kod Deir el Šejna.¹³⁹⁾

¹³⁹⁾ Držala ga je 18. indijska, a ne 10. indijska brigada. Uporište Alamejn držala je 3. južnoafrička brigada, dok su 1. i 2. držale položaje van uporišta i istočno od Deir el Šejna. 1. oklopna divizija nije bila sa 13. korpusom na jugu, već pozadi 30. korpusa (ne 10. korpus) istočno od uzvišenja Ruvejsat.

Bilo je mogućno da Afrički korpus obide uporište Deir el Šejn i produži pokret u pozadinu 13. korpusa, ali u tom slučaju drugi neprijateljski položaj koji je stvarno držala 1. južnoafrička brigada severno od uzvišenja Ruvejsat -- trebalo je da bude eliminisan. General Nering je odlučio da napadne Deir el Šejn i kad je tog jutra stigao, Romel se složio s tom odlukom.

Popodne 1. jula Afrički korpus se probio u uporište Deir el Šejn i posle vrlo ogorčene borbe uništio 18. indijsku brigadu. No mi smo izgubili 18 tenkova od 55, pa je udarna oštrica Afričkog korpusa sada konačno otupljena. U toku popodneva je 90. laka divizija produžila napredovanje i, pokušavajući da obide uporište El Alamejn, upala u vatreni džak 1, 2. i 3. južnoafričke brigade i njihove artiljerije za podršku, te je nastala takva zbrka da je malo trebalo pa da se pretvori u paniku. Romel je lično otišao kod ove divizije da je pokuša pokrenuti napred, ali je neprijateljska vatra bila tako jaka da je čak i on bio prikovan za zemlju.

Gledajući danas na bitku, izgleda da su naši izgledi na pobedu beznadežno okrnjeni 1. jula. Naša jedina šansa bila je da izmanevrujemo neprijatelja, dok smo stvarno bili uvučeni u bitku za iscrpljenje. 1. oklopna divizija dobila je poseban dan za sređivanje i kada je Afrički korpus 2. jula napao, naišao je na oklopne jedinice koje su čvrsto posele položaje na uzvišici Ruvejsat, potpuno sposobne da odbiju svaki napad koji bismo mogli izvesti. Položaji Južnoafrikanaca bili su takođe jaki i 90. laka divizija nije imala nikakve mogućnosti da se kroz njih probije. Pustinjske vazdušne snage (the Desert Air Force) gospodarile su bojištem.

3. jula Romel je napustio nadu da se probije u pozadinu 13. korpusa, pokušavajući da upotrebi Afrički korpus, 90. laku i diviziju »Litorio« za koncentričan udar opkoljavanjem alamejnskog uporišta. Tog jutra smo pretrpeli ozbiljan neuspeh, kada su Novozelandžani krenuli iz svog uporišta Karet el Abd, napali diviziju »Ariete« i zaplenili celokupnu njenu artiljeriju. I pored svega toga,

Romel je naredio da se glavni napad nastavi popodne 3. jula i pod zaštitom snažne artiljerijske vatre Afrički korpus je pokušao da izvede odlučan napad. Na uzvišenju Ruvejsat osvojili smo nešto zemljišta, ali je sa samo 26 tenkova bilo nemoguće izvršiti probor. Kada je pao mrak, Romel je obema oklopnim divizijama naredio da se ukopaju na dostignutoj liniji; svi su uviđali da je ofanzivi koja je počela 26. maja i u kojoj su postignuti tako značajni uspesi najzad došao kraj.

Iste noći Romel je izvestio Keselringa da je bio prisiljen da za »izvesno vreme« zaustavi napad. Taj je zastoj predstavljao tim veće razočaranje, jer je naša izviđačka avijacija izvestila da je britanska flota napustila Aleksandriju i da postoji živ saobraćaj *en route* (na liniji) od Egipta ka Palestini; štaviše, vođe egipatskog oslobođilačkog pokreta stigle su avionom i uspostavile kontakt s Romelom. Upravo smo bili klonuli.

IX

ZBOGOM, AFRIKO!

ZASTOJ KOD ALAMEJNA

(Sk. 24)

4. jula ujutro je položaj oklopne armije »Afrika« bio opasan. Afrički korpus je imao 36 ispravnih tenkova i nekoliko stotina krajnje iscrpenih vojnika. Artiljerija je bila vrlo jaka, jer smo raspolagali velikim brojem zaplenjenih britanskih baterija, dok su nemačka oruđa gotovo ostala bez municije (15. oklopna divizija imala je po dve granate na top). Na sreću, u Deir el Šejnu našli smo 1500 granata 87,6 mm, a i Italijani su imali izvesne rezerve u municiji.

Međutim, nema sumnje da nismo mogli izdržati odlučan napad 8. armije. Sada znamo da je Okinlek izdao 4. jula naređenja za takav napad ali, kao što se to tako često dešavalo u pustinji, on svoje komandante korpusa nije mogao pokrenuti u akciju. Na depresiji El Mirejr, između 5. novozelandske brigade i divizije »Brešija« bilo je samo čarki, dok je neznatno napredovanje britanskih tenkova na uzvišenju Ruvejsat pretilo da preseče 15. oklopnu diviziju na dva dela. Ali u udarima Britanaca nije bilo ni jačine ni energije, pa je nekoliko hitaca iz topova 88 mm obično bilo dovoljno da njihove tenkove odvratiti od bilo kakvog ozbiljnijeg napada. 4. jula nismo imali ozbiljnih gubitaka, samo smo se dosta nervirali.

5. jula je naš položaj bio malo bolji; Novozelandđani su pokazali izvesnu aktivnost na južnom boku, ali su njihovu 4. pešadijsku brigadu bombardovali u toku pokreta

teško i dosta uspešno avioni za oborušavanje koji su nas uništenjem štaba te brigade izgleda spasli od udara neprijatelja u pravcu El Mirejra. Na uzvišenju Ruvejsat je 15. oklopna divizija imala na raspolažanju oko 15 tenkova za suprotstavljanje 1. oklopnoj diviziji koja ih je imala 100, ali napad nije otpočeo. Naročito je za osudu britanska neaktivnost 5. jula, jer je Okinlek urgirao kod svojih potčinjenih da nam zadaju odlučan udarac, a sem toga je na uzvišenje Ruvejsat stigla potpuno sveža jedinica, 24. australijska brigada.

6. jula je Romel produžio sa pregrupisavanjem snaga i ojačavanjem fronta; postigne su rezerve u minama i došla su izvesna ojačanja za 90. laku i oklopne divizije. Broj tenkova u Afričkom korpusu popeo se na 44, pa smo počeli sa formiranjem pokretne rezerve. Velika prilika za Britance je prošla; Okinlek je još uvek mogao da nas potuče, ali su se svakim danom njegove teškoće povećavale.

9. jula ujutro Romel je saznao da su Britanci napustili uporište Karet el Abd, pa je odmah naredio 21. oklopnoj diviziji i diviziji »Litorio« da ga posednu, prebacivši 90. laku diviziju radi nastupanja na njihovom južnom boku. Bilo nam je dosta zagonetno zašto su Britanci napustili taj dominirajući položaj, pa se čak i sada čudim što je Okinlek doneo tu odluku. Istina je da je, čineći ovo, potisnuo neke naše snage na jug i tako povećao šanse za uspeh u napadu koji je spremao kod Tel el Ejse, ali je napuštanje dobro utvrđenog položaja, kakav je bio Kart el Abd, bilo suviše visoka cena.

U ranim časovima 10. jula neprijatelj je otpočeo teško bombardovanje divizije »Sabrata«, koja je bila raspoređena nasuprot zapadne strane uporišta El Alamejn, pa je uskoro usledio snažan napad 9. australijske divizije duž obalskog puta u pravcu Tel el Ejsa. Štab oklopne armije se nalazio na obali samo nekoliko milja iza fronta, pa sam rano ujutro sa zaprepašćenjem video stotine Italijana kako u poslednjem stadiju panike beže pored štaba. Romel je proveo noć daleko na jugu u uporištu Karet el Abd i

sâm sam morao da odlučim šta da se radi. Kad je štab ugrožen, prvo što treba uraditi jeste da se izvrši pokret i spase njegova nenadoknadiva oprema i dokumenti. Za mene je, međutim, bilo jasno da je sa divizijom »Sabrata« bilo svršeno — njena artiljerija je već bila »u džaku«, pa se moralo nešto odmah učiniti da bi se zatvorio put ka zapadu. Pozvao sam osoblje štaba da zauzme na brzinu položaj koji sam ojačao pav topovima i sa nešto pešadije koja se tu zadesila, te smo tako uspeli da zadržimo Australijance koji su bili zauzeli groblje Tel el Ejsa i pokušavali da se probiju duž obalskog puta. Na nesreću, poručnik Zebom, sjajan komandir našeg odeljenja za radio-izviđanje, poginuo je u ovoj borbi, dok je veći deo njegove jedinice uništen.¹⁴⁰⁾

U toku 10. jula pristigla je glavnina 382. pešadijskog puka, koji je sačinjavao deo 164. pešadijske divizije, našeg prvog solidnog ojačanja iz Evrope. Britanci su zadocnili sa svojim napadom jedan dan, jer bi bez ovog ojačanja severni bok oklopne armije mogao biti probijen. U podne je s juga pristigao Romel sa svojom jedinicom za zaštitu štaba i na brzinu organizovanom borbenom grupom iz 15. oklopne divizije. Pokušao je da napadom s juga odseče izbočinu koju su obrazovali Australijanci kod Tel el Ejsa, ali je artiljerijska vatra iz alamejnske tvrđave bila suviše jaka.

11. jula su Australijanci obnovili napade južno od obalskog puta, nanevši diviziji »Trieste« ozbiljne gubitke, a izdržani su jedino blagodareći koncentričnoj vatri naše armijske artiljerije. Najznačajnija karakteristika nove bitke bila je ta da italijanske trupe nisu bile u stanju da duže zadrže svoje položaje.

12. jula su Australijanci prekinuli napade, pa je izgledalo da utvrđuju zauzeto zemljište. Romel je prebacio 21. oklopnu diviziju na severni odsek; odlučio je da izvrši

¹⁴⁰⁾ U svojim memoarima Romel kaže: »Na prvom mestu imamo da zahvalimo štabu oklopne armije, u to vreme na čelu sa potpukovnikom fon Melentinom, za zaustavljanje britanskog napada«. *Rommel Papers*, strana 253.

direktan napad na uporište Alamejn, 13. jula, zauzme ovaj važan položaj i odseče Australijance kod Tel el Ejse.¹⁴¹⁾ To bi bila stvarno pobeda koja bi mogla otvoriti put ka Nilu. Kao što Romel kaže, »napad je trebalo podržati svim topovima i svim avionima koje smo mogli prikupiti.¹⁴²⁾

21. oklopna divizija je izvršila napad na uporište Alamejn u podne 13. jula, uz jaku podršku »štuka« i pod zaštitom vatre celokupne armijske artiljerije. Na nesreću, pešadija 21. divizije razvila se za napad suviše daleko u pozadinu, a rezultat toga je bio da je izgubljen neposredan efekat vazduhoplovog bombardovanja, dok su trupe u napadu zadržane artiljerijskom i mitraljeskom vatrom branioca pre nego što su uspele da upadnu u spoljni pojas žičanih prepreka. Vazduhoplovstvu je naređeno da ponovi napade, sasređujući ih ovog puta na VP neprijateljske artiljerije, dok su tenkovi krenuli napred otvarajući vatu na betonske objekte uporišta. Ali su svi napadi propali zbog uporne odbrane 3. južnoafričke brigade.¹⁴³⁾

14. jula Romel je pomerio 21. oklopnu diviziju dalje na zapad; naredio joj je da ponovo izvrši napad, ali da pravac glavnog udara usmeri na položaje Australijanaca jugoistočno od Tel el Ejse i izvrši probor ka moru. Uveče, dok je sunce zalazilo iza njenih leđa, 21. oklopna divizija izvršila je napad pod zaštitom snažnog bombardovanja iz vazduha. Ali ponovo je napadačeva pešadija krenula kasno, tako da je otpao parališući efekat bombardovanja. I pored svega toga, dostigli smo obalsku železničku prugu i možda bi se postiglo više, da nije bilo ubistvene bočne vatre iz uporišta Alamejn. Borbe su se produžile dugo po

¹⁴¹⁾ Na izbočini kod Tel el Ejse bila je 26. australijanska brigada, dok su 20. i 24. bile u rezervi istočno od Alamejna, koji je držala 3. južnoafrička brigada.

¹⁴²⁾ *The Rommels Papers*, strana 254.

¹⁴³⁾ Mi smo u to vreme verovali da uporište Alamejn drži 9. australijska divizija — ovo tvrđenje Romel više puta ponavlja u svojim memoarima. Ali zasluga za ovaj važan odbrambeni uspeh pripada 3. južnoafričkoj brigadi, a naročito 1. durbanskom lakovom pešadijskom puku koji je držao napadnuti odsek, kao i 1. južnoafričkom artiljerijskom puku koji ga je podržavao.

padu mraka i australijska pešadija je pokazala da je onaj isti strašan protivnik na koga smo naišli i kod prve opsade Tobruka (vidi sk. 24).

Romel je nameravao da napad ponovi 15. jula, ali su te noći 2. novozelandska divizija i 5. indijska brigada napale diviziju »Bresija« na uzvišenju Ruvejsat i lako se probile. Neprijatelj je izvršio dubok i preteći prođor dostigavši predgrađe Deir el Šejna i pretio je da probije celu našu liniju. No neprijatelj je propustio da iskoristi svoj uspeh pa, su 15. jula uveče 15. oklopna divizija i 3. i 33. izviđački odredi izvršili vrlo uspešan protivnapad, zadbivši više od 1200 vojnika. Međutim, Italijani su izgubili 2000 ljudi u zarobljenima a Novozelandani zaplenili 12 dragocenih topova 88 mm.¹⁴⁴⁾ Štaviše, neprijatelj je zadobio važno uporište na uzvišenju Ruvejsat.

16. jula su Australijanci ponovili napade sa izbočine kod Tel el Ejse i uništili ostatke divizije »Sabrata«, ali su ih zaustavili 372. pešadijski puk i vatra celokupne rapspoložive artiljerije. Rano ujutro 17. jula Australijanci su ponovo izvršili napad uz jaku podršku tenkova u pravcu uzvišenja Mitejrija. Oni su probili front divizija »Trieste« i »Trento«, pa su zaustavljeni samo zahvaljujući nemačkim jedinicama koje su prebačene sa centralnog odseka. U toku popodneva izvedeni su jaki protivnapadi uz podršku nemačkog ratnog vazduhoplovstva; Australijanci su odbačeni nazad izgubivši nekoliko stotina ljudi u zarobljenim.

Bitka se razvila u borbu za iscrpljavanje i, uprkos teškim gubitakima koje je nanela 8. armiji, oklopna armija je prolazila kroz opasnu krizu. Bili smo u stanju da držimo

¹⁴⁴⁾ General-major Kipenberger, tada komandant 5. novozelandske brigade, opisao je ovu akciju kao »krajnje razočaravajuću bitku« pripisujući poraz 15. jula uveče nedostatku sadejstva između pešadije i tenkova (bilo je predviđeno da 1. oklopna divizija podrži Novozelandane). On znalački primećuje da je »u to vreme vladalo u celoj 8. armiji, a ne samo u novozelandskoj diviziji, vrlo veliko nepoverenje, gotovo mržnja prema našim oklopnim jedinicama« »Infantry Brigadier« (Oksford, 1949), strana 180.

front jedino bacajući u borbu i poslednje rezerve; italijanske jedinice izgleda da su se potpuno raspale, pa je celokupan teret bitke pao na krajnje premorene nemačke divizije. Bili smo prinuđeni da u italijanske divizijske odseke uvedemo nemačke jedinice, da bi oni dobili odgovarajuću jačinu, a i na sve moguće načine smo gledali da pojačamo minsko polje i odbrambena postrojenja. Britanski zvanični krugovi kritikovali su Okinleka zbog njegovih istražnih napada u julu 1942. no on je nekoliko puta bio na pragu odlučnog uspeha.

Između 18. i 21. jula 8. armija se ograničila na patrolnu aktivnost i puškaranje, a mi smo iskoristili taj predah za ojačavanje fronta. 17. jula posetili su nas Keselring i Kavalero i Romel im je podvukao da se nalazimo blizu sloma i da položaje nećemo moći održati ukoliko se nešto ne preduzme u pogledu snabdevanja.¹⁴⁵⁾

Okinlek se pripremao za konačan napad: nameravao je da obnovi udar na uzvišenje Ruvejsat zajedno sa napadima 9. australijske divizije iz Tel el Ejse i 1. južnoafričke divizije u pravcu uzvišenja Mitejrija. Noću 21/22. jula su 161. indijska brigada i 6. novozelandska divizija napale uzvišenje Ruvejsat i prema El Mirejru. Ovaj napad je pokazao brze uspehe, pa su Novozelandani posle teških borbi 22. jula ujutro zauzeli depresiju El Mirejr. Britanski tenkovi su bili određeni za podršku 6. novozelandske brigade, ali nisu stigli na vreme; 15. oklopna divizija je izvršila protivnapad, zarobivši nekoliko stotina ljudi. Britanska 23. oklopna brigada, koja je upravo stigla iz Engleske, krenula je tada napred u, kao što je docnije opisano, »pravi balaklavski juriš«.*.) Ona je potpala pod strašnu pt vatru, naišla na minsko polje i savladana je protivnapadom 21. oklopne divizije. Na taj način je napad na centar naših položaja predstavljao nesreću za Britance;

¹⁴⁵⁾ U prilog Keselringa pravično je napomenuti da je ovo bila tačno onakva situacija koju je on predvideo, kada se protivio Romelovoju odluci da posle pada Tobruka izvrši invaziju Egipta.

*) Čuveni juriš engleske lake brigade u krimskom ratu. — Prim. red.

zbog potpunog nedostatka sadejstva i komandovanja oni su izgubili više od 100 tenkova, a 1400 ljudi je zarobljeno.

Na severnom odseku su Australijanci i Južnoafrikanci zadobili nešto zemljišta, ali nisu uspeli da ostvare ikakav važan proboj. Mada su naši gubici bili teški, naročito u nemačkoj pešadiji, borba 22. jula bila je za nas vrlo povoljna, jer nas je ohrabrla u nadi da ćemo se kod Alamejna zadržati.

U vremenu od 23. do 26. jula usledilo je novo zatišje na frontu, ali su u noći 26/27. jula Australijanci izvršili snažan napad iz Tel el Ejse i zauzeli Sanjet el Mitejriju. Plan je bio da Južnoafrikanci uklone mine južno od ove tačke da bi stvorili prolaz za 69. britansku pešadijsku brigadu i 1. oklopnu diviziju. 69. brigada uklonila se duboko u naše položaje, ali je na našu sreću komandant 1. oklopne divizije¹⁴⁶⁾ izjavio da su prolazi u minskim poljima koje su otvorili Južnoafrikanci nezadovoljavajući, odbivši da njegovi tenkovi prođu kroz njih sve dok ne budu poboljšani. Zbog toga je 69. brigada ostala bez podrške, pretrpevši ogromne gubitke u protivnapadu koji je izvršila borbena grupa Afričkog korpusa, podržana 200. pešadijskim pukom. Na Australijance je takođe izvršen protivnapad, pa su uz ozbiljne gubitke odbačeni na prvo bitne položaje.

Borbe na alamejnskom frontu su tada prestale; obe strane su bile iscrpene i ni jedna se nije mogla nadati u uspeh bez ozbiljnijih ojačanja. Oklopnoj armiji nije pošlo za rukom da dođe do Nila, ali smo 15, 22. i 27. jula zadbili važne pobjede u obrani, pa je odnos pretrpljenih gubitaka bio za nas kud i kamo povoljniji.

BITKA KOD ALAM HALFE (Sk. 25)

Avgusta 1942. godine je nemačko-italijanska oklopna armija stajala na prekretnici; trebalo je doneti odluku za

¹⁴⁶⁾ U to vreme brigadir Fišer. General Lamsden bio je ranjen.

ovaj ili onaj način daljeg dejstva. Kao što je Romel zgodno primetio, »velika letnja kampanja završila se opasnim zatišjem«.¹⁴⁷⁾ Naše prisustvo kod Alamejna proizvelo je ogromnu reakciju kod angloameričke ratne maštine; konvoj za konvojem je išao kroz Crveno more i Suecki kanal, pa je bilo jasno da naši neprijatelji zadobijaju odlučujuće preimrućstvo u trci za snabdevanjem. Štaviše, ovi konvoji su bili samo početak ogromne reke trupa i ratnog materijala koja je tekla na Srednji istok, pa je sredinom septembra 8. armija bila u stanju da izvrši napad nadmoćnim snagama.

Stanje našeg vlastitog snabdevanja prouzrokovalo je veliku zabrinutost; mi smo sada plaćali kaznu zbog propusta da zauzmemos Maltu, a ostrvo se pojavilo na pozornici znatno oporavljen... Uznemiravajući znak bilo je povećanje radiusa dejstva i udarne moći britanskih bombardera za daljnja bombardovanja, koji su napadali brodove u pristaništima Kirenajke, ometajući obalski saobraćaj prema Bardiji i Mersa Matruhu. 8. avgusta je Tobruk tako bombardovan da su pristanišna postrojenja pretrpela trajnu štetu; Bengazi, pa čak i Tobruk, bili su vrlo daleko od fronta, a dug prevoz od snabdevačkih pristaništa do Alamejna iziskivao je neizdržljiv napor od našeg drumskog transporta. Zbog nedostatka lokomotiva bili smo jedino u stanju da koristimo vojnu železničku liniju između Tobruka i El Dabe i to u ograničenom obimu, te su i ovde britanski bombarderi takođe pronalazili privlačne ciljeve. Na sreću zarobili smo ogromna snabdevačka skladišta u Kirenajci i Egiptu, ali nas ona nisu mogla duže snabdevati gorivom i municijom. Svi ovi faktori, kombinovani sa nesposobnošću ili zlonamernošću italijanskih odgovornih lica koja su rukovodila kopnenim i morskim transportom, davali su jasno do znanja da kod Alamejna ne možemo više stajati u neodređenom položaju.

Štab oklopne armije brižljivo je prostudirao ceo problem, pripremivši detaljne referate. Jedino mogućno

¹⁴⁷⁾ The Rommel Papers, strana 262.

rešenje bilo je povlačenje svih nemotorizovanih formacija u Libiju, ostavljajući u prednjim linijama samo oklopne i motorizovane divizije. Britanci su imali preimrućstvo u pozicionom ratovanju, dok se u pokretnim operacijama Romel pokazao majstorom bojišta. Sve dok nismo bili vezani za određeno mesto, mogli smo se nadati da ćemo dugo zadržati britansku invaziju u Kirenajku. No Hitler nije nikad prihvatio rešenje koje bi iziskivalo napuštanje osvojenog zemljišta, pa je zbog toga jedina alternativa bila pokušati i ići napred do Nila, pošto smo još imali snage da tako nešto pokušamo. (Vidi napomenu na strani 182). (Vidi sk. 25).

Takva je bila situacija pred bitku kod Alam Halfe — prekretnice pustinjskog rata i prvog iz duge serije poraza na svim frontovima, koji je nagoveštavao propast Nemačke. Moram podvući da, što se tiče trezvene vojne procene, štab oklopne armije nije verovao da se možemo probiti ka Nilu i pre nego što je napad otpočeo ukazali smo Romelu na činjenicu da u oklopnim jedinicama Britanci imaju nadmoćnost 3:1, a u vazduhoplovstvu 5:1. Docniji podaci pokazuju da smo preuveličali britansku nadmoćnost u oklopnim jedinicama. Oklopna armija imala je 229 nemačkih i 233 italijanska tenka, prema oko 700 britanskih — ali nije bilo sumnje u britansku nadmoćnost u vazduhu, pa se naši argumenti da nemamo dovoljno benzina za glavnu bitku nisu mogli pobiti. U artiljeriji smo stajali znatno slabije, a front 8. armije bio je sada zaštićen dobro postavljenim minskim poljima. To znači da se ne možemo nadati da ćemo Britance poraziti napadajući ih u njihovim fortifikacijskim objektima, dok će nedostatak goriva predstavljati teškoću ma kako mi pokušali da obuhvatimo s boka i izmanevrujemo 8. armiju.¹⁴⁸⁾

¹⁴⁸⁾ Iznenaden sam što je jedan tako istaknut vojni kritičar kao što je Čester Vilmot mogao tvrditi da se »Romelov najznačajniji poraz desio kod Alam Halfe, 7 nedelja pre glavne bitke kod Alamejna, u vreme kada su Montgomerijeve snage bile slabije u vatrenoj moći i oklopnim jedinicama«. (*The Struggle for Europe*, (Bitka za Evropu), Callins, 1952, str. 191). 8. armija je bila kod Alam

Na Romela su uticali argumenti njegovog štaba, pa je ozbiljno nameravao da napusti ofanzivu. Ali je na kraju prihvatio uveravanje Keselringa da on može prebacivati vazdušnim putem 90 000 galona benzina dnevno, a pored toga računali smo na veliki tanker koji je trebalo da dođe u Tobruk krajem avgusta. Keselring je u stvari ispunio svoje obećanje, ali je najveći deo benzina bio utrošen u toku dugog puta ka frontu, dok nas je potapanje dragocenog tankera podmornicom, 31. avgusta u pristaništu Tobruka, lišilo svake nade u pobedonosni svršetak bitke. Bili smo prisiljeni da napad otpočnemo u toku noći 30/31. avgusta da bismo iskoristili prednosti punog meseca. Svako dalje čekanje značilo bi odlaganje za tri nedelje, o čemu u ovakvim uslovima nije moglo biti ni govora.

U toku avgusta saznali smo za važne promene u britanskoj komandi. Generala Okinleka zamenio je general Aleksander, dok je general Montgomeri preuzeo komandu nad 8. armijom. Nema sumnje da se borbena sposobnost Britanaca u velikoj meri podigla pod novim rukovodstvom, a 8. armija je prvi put imala komandanta koji je svoju volju stvarno preneo na celokupne svoje snage. Okinlek je bio odličan strateg, sa mnogim kvalitetima velikog komandanta, ali izgleda da nije vladao taktičkim pojedinostima, ili možda sposobnostima da natera svoje potčinjene da izvršavaju ono što on želi. On je 8. armiju spasao u bici »krusejder«, kao i početkom jula; međutim, njegova napadna dejstva docnije, tog istog meseca, skupo su stajala britansku vojsku; nisu imala uspeha, a sa taktičke tačke gledišta bila su krajnje smušena. Nisam u stanju da sagledam koliko je to bila krivica Okinleka ili njegovih komandanata korpusa, Ramsdena i Gota. Ali u svetlosti događaja iz juliske bitke mislim da je Čerčil pametno postupio vršeći ovu izmenu.¹⁴⁹⁾

Halfe vešto vođena ali, otvoreno govoreći, bitka je samo još jedan primer koji potvrđuje Napoleonovu izreku: »Bog se bori na strani velikih bataljona.«

¹⁴⁹⁾ Istina je da je Čerčil želeo da za komandanta 8. armije postavi Gota ali je on poginuo pre nego što je mogao primiti tu

Montgomeri je bez sumnje veliki taktičar — u planiranju smotren i temeljan, a krajnje odlučan u sproveđenju u život svogih planova. On je u 8. armiju uneo nov duh, pokazujući još jedanput od kolike je važnosti lično rukovođenje u ratu.

Pošto nismo mogli probiti front 8. armije, morali smo da tražimo način kako da izvršimo obuhvat boka i Romel je usvojio plan potpuno sličan onome za bitku kod Gazele. Italijanska pešadija, ojačana 164. pešadijskom divizijom i drugim nemačkim jedinicama, imala je da drži front od mora do tačke 10 milja (16 km) južno od uzvišenja Ruvejsat; udarna grupa koju su sačinjavali 90. laka divizija (na unutrašnjem luku kruga), italijanski oklopni i Afrički korpus, imala je da izvrši obuhvat levog boka Britanaca i napreduje prema uzvišenju Alam Halfa. To je bio ključni položaj u pozadini 8. armije, čije bi zauzimanje odlučilo sudbinu bitke. U slučaju uspeha, 21. oklopna divizija bi imala da napreduje ka Aleksandriji, a 15. oklopna i 90. laka prema Kairu.¹⁵⁰⁾

Napad je otpočeo noću 30/31. avgusta; Vestfal se bio vratio sa bolovanja i preuzeo je ponova dužnost načelnika operativnog odeljenja (Ia). Romel ga je poveo na svoje komandno mesto, dok sam ja ostao u drugom delu štaba u blizini Sidi Abd el Ruhmana, zbog čega o ovome mogu govoriti samo na osnovu poznavanja toka bitke preko raznih izvora.

Da bi se front 8. armije obuhvatio južno od Karet el Abda, potrebno je bilo probiti dubok pojedinačni minske polja koja su Britanci postavili gotovo sve do depresije Katara. Upravo od samog početka napad je naišao na teškoće, jer su minske polja bila daleko razvijenija nego što smo za-

dužnost. Got je bio istaknuta ličnost i vojskovođa, ali docniji podaci bacaju ozbiljnu sumnju na njegovu taktičku sposobnost.

¹⁵⁰⁾ U *The Rommel Papers*, strana 272—5, Romel, pri objašnjavanju svog plana, ništa ne govori o uzvišenju Alam Halfa, već dosta neodređeno govori o udaru u pravcu istoka i narednom napredovanju ka obali. No ceo njegov plan zavisio je od zauzimanja Alam Halfe, što je još pre početka ofanzive bilo potpuno shvaćeno.

mišljali, a britanske zaštitničke snage su nanele našim grupama za razminiranje teške gubitke. To je poremetilo ceo naš plan i Montgomeriju stvorilo potrebno vreme da grupiše svoje snage. Britansko vazduhoplovstvo (RAF) vršilo je napade na stvorene prolaze u minskim poljima; komandant Afričkog korpusa general Nering ranjen je u jednom vazdušnom napadu, dok je general Bizmark, sjajni komandant 21. oklopne divizije, poginuo od mine iz minobacača. Zora 31. avgusta zatekla je Afrički korpus još uvek zapetljan u minskim poljima, u vreme kada se Romel nadao da će već izvršiti skretanje na sever i juriti u pravcu uzvišenja Alam Halfe.

Romel je bio gotovo sklon da prekine napad, no kada je Afrički korpus pod energetičnim vođstvom Bajerlajna prošao kroz minska polja i produžio energično napredovanje na istok, odlučio je da ga produži. U toku dana počela je da duva snažna peščana oluja koja je, mada je povećala teškoće na maršu, ipak pružila znatnu zaštitu od britanskih bombardera. *En route* (na putu) za Alam Halfu, Afrički korpus je upao u vrlo mekan pesak koji je prouzrokovao dalji zastoj i veliki utrošak goriva. U svojoj knjizi *Operation victory* (str. 148) general de Gengan (Guingand) priča kako nam je na »ničijoj zemlji« britanska obaveštajna služba podmetnula lažnu kartu terena. Mogu da potvrdim da je ta karta prihvaćena kao autentična i poslužila je svom cilju — odvođenju Afričkog korpusa pogrešnim putem.¹⁵¹⁾

Sve do mraka 31. avgusta Afrički korpus nije mogao da otpočne napad na Alam Halfu. Uzvišenje su branile 44. pešadijska divizija i 22. oklopna brigada, čiji su teški tenkovi »grant« bili ukopani i obilno podržani artiljerijom. Afrički korpus je izvršio odlučan napad uz podršku »štuka«, sa specijalnim tenkovima »mark IV« u prvom

¹⁵¹⁾ Napomena izdavača: Naknadna istraživanja pokazuju da je praktičan efekat ove karte bio na pokrete Nemaca neznatan. Treba imati na umu da deo zasluga za britansku pobedu kod Alam Halfe pripada generalu Horoksu koji je neposredno pred bitku preuzeo na južnom boku komandu nad 13. korpusom.

ešelonu. Njihovi topovi 75 mm sa velikom početnom brzinom naneli su britanskim tenkovima znatne gubitke, ali je odbrana bila suviše jaka, pa je napad propao.

Snabdevački delovi su pri prolazu kroz minska polja bili s juga i jugoistoka izloženi efikasnim napadima 7. oklopne divizije, dok je Afrički korpus na prenoćištu u toku noći 31. avgusta / 1. septembra bio izložen teškim napadima iz vazduha. 1. septembra ujutro Romelove rezerve u gorivu bile su takve da se napad na Alam Halfu morao ograničiti samo na 15. oklopnu diviziju. Bilo je jasno da frontalni napad ima malo izgleda na uspeh; u drugim okolnostima Romel bi sigurno izvršio zaokret na istok i pokušao da izmanevruje britanske položaje. Međutim, nedostatak goriva sprečio je svaki pokušaj manevrovanja.

Montomeri je kod Alam Halfe prikupio 10. oklopnu diviziju te je u tom važnom rejonu imao gotovo 400 tenkova. Napad 15. oklopne divizije nije uspeo, britanska artiljerija tukla je neprestano Afrički korpus, a neprekidno bombardovanje iz vazduha nam je pričinilo vrlo ozbiljne gubitke. Rezerve u gorivu bile su gotovo iscrpene, a oklopna divizija bez goriva jedva da vredi nešto više od gomile starog gvožđa. Nije se više postavljalo pitanje zauzimanja Alam Halfe i proboga ka obali, već je u opasnosti bio opstanak celokupnog Afričkog korpusa.

U toku 1. septembra tenkovi su stajali nepokretni, nespособни ni da krenu u napad niti da se povuku, i pod stalnim bombardovanjem artiljerije i avijacije.

2. septembra ujutro Romel je odlučio da se povuče, ali je nedostatak goriva sprečavao bilo kakvo povlačenje većih razmera u toku dana, pa je Afrički korpus morao da ostane тамо где се затекао, под neprekidним bombardovanjem iz vazduha i vatrom artiljerije. Prilika за противнапад Britanaca била је изванредно pogodна, но Montomeri nije учинио никакав покрет, изузев dejstava за узнемирavanje 7. oklopnom divizijom severno i zapadno od Karet el Himejmata.

3. septembra su se Romelove udarne snage nalazile u punom povlačenju ka zapadu; na bojištu smo ostavili 50 tenkova, 50 poljskih i pt topova i oko 400 oštećenih vozila. U toku ove noći novozelandska divizija je izvršila napad u pravcu juga prema Deir el Munasibu, ali je napad zaustavljen posle teških borbi. 6. septembra je bitka završena; jedina uspešna stvar za nas je bila ta što smo se zadržali na domaku važnih britanskih minskih polja na njihovom južnom boku.

8. armija je imala sve razloge da bude zadovoljna ovom pobedom koja je uništila našu poslednju nadu da izbijemo na Nil i pokazala veliko poboljšanje taktičkih metoda Britanaca. Montgomerijevo rukovođenje bitkom može se smatrati kao vrlo sposobno, mada oprezno, delovanje, po najboljim tradicijama britanske vojne veštine, i mnogo podseća na neke od Velingtonovih pobeda. Nema sumnje da on namerno nije iskoristio izvanrednu priliku za odsecanje i uništavanje Afričkog korpusa, kada je 1. i 2. septembra stajao nepokretan. Montgomeri se pravda pozivajući se na strategijsku situaciju i potrebu pripremanja glavne ofanzive pa kaže: »Stanje uvežbanosti jedinica 8. armije bilo je tako da nisam bio spremam da ih nesmotreno uputim na neprijatelja«.¹⁵²⁾ Bez sumnje, ovo su ubedljivi razlozi, ali oseća se da Romelova reputacija i njegovo dobro poznato majstorstvo u izvođenju protivnapada imaju u mnogo čemu da zahvale Montgomerijevoj opreznosti.

PUSTINJSKI RAT

Mesecima sam patio od teške forme amebične dizenterije. Početkom septembra nisam više bio neophodan u Romelovom štabu, pa je naš sanitetski oficir ozbiljno preporučio da me treba prebaciti avionom u Nemačku. Vestfal, koga sam od juna 1942. zamenjivao na dužnosti načelnika operativnog odeljenja (Ia), sada se vratio, a

¹⁵²⁾ Lord Mongomery of Alamein, *El Alamein to the River Sangro* (Hutchinson, 1948).

imali smo i novog načelnika obaveštajnog odeljenja (Ic), majora Colinga, koji je nekoliko meseci već bio na toj dužnosti.

I pored svega toga, bilo mi je teško da kažem zbogom Severnoj Africi i svojim drugovima, sa kojima sam u toku žestokih i različitih bitki u pustinji bio tako usko povezan, tim više jer sam uvideo da je situacija italijansko-nemačke oklopne armije posle našeg poslednjeg napora krajem avgusta bila beznadežna.

9. septembra, kad sam se odjavio kod Romela, on mi je pružio jednu predstavku za OKH (Vrhovna komanda kopnene vojske) koju je trebalo da predam lično načelniku Generalštaba. Ta predstavka je ukazivala na katastrofalno stanje snabdevanja oklopne armije i hitno je tražena pomoć. Dokumenat se završava sledećim rečima:

»Ako se krajnje nužno snabdevanje ne bude moglo dopremiti oklopnoj armiji, ona neće biti u stanju da odoli ujedinjenim snagama Sjedinjenih Američkih Država i Britanske Imperije, tj. dve svetske sile. Uprkos svoje hrabrosti, oklopna armija će pre ili kasnije doživeti sudbinu garnizona Halfaja.«

U stvari, jedini izlaz iz situacije u ovoj etapi bio je da se primeni sistem zadržavajuće odbrane i povuče glavnina naših snaga u Libiju. Odbijanje da se ovakva mogućnost razmotri osudilo je oklopnu armiju »Afrika«, kao što je potpuno isti postupak udario pečat sodbini Paulusove 6. armije kod Staljingrada.¹⁵³⁾

Nekorisno je nagađati šta bi se desilo da je Romel bio u oktobru prisutan u Africi, kad je otpočeo Montgomerijev napad. Romel je bio na bolovanju, odmah je odleteo nazad u Afriku, ali kad je stigao, naišao je na vrlo opasno stanje, dok su rezerve bile delimično utrošene. Imajući u vidu Montgomerijevu veliku nadmoćnost u snazi i njegovu čvrstu rešenost da pobedi bez obzira na

¹⁵³⁾ General Varlimont, Kajtelov zamenik u Vrhovnoj komandi oružanih snaga (OKW), posetio nas je u julu i podvukao važnost našeg ostajanja kod Alamejna, u vezi sa nameravanom Klajstovom invazijom Persije preko Kavkaza.

žrtve, ne mogu da vidim na koji bi se način naš poraz mogao izbeći.

U zaključku želeo bih da dam nekoliko zapažanja o prirodi pustinjskog rata.

Prvo, što se tiče naših italijanskih saveznika, ne slažem se sa onima koji se o italijanskom vojniku potcenjivački izražavaju, bez pokušaja da razmotre pod kakvim su nepovoljnim okolnostima oni radili. Oružje italijanske armije bilo je daleko ispod savremenih zahteva; tenkovi su im bili suviše laki i sa tehničke tačke gledišta vrlo nesigurni. Najveći deo italijanskih topova nije imao domet veći od 5 milja (8 km), dok su britanske baterije imale efikasan domet od 5 do 15 milja (8—24 km). Italijanske radio-stanice bile su sasvim nepodesne za pokretno ratovanje i nisu funkcionalne u toku pokreta. Sledovanje hrane nije bilo dovoljno, nije bilo poljskih kuhinja, a između oficira i vojnika u ovom pogledu postojala je oštra razlika. Obučenost i efikasnost mlađih oficira bila je na vrlo niskom nivou i oni nisu imali bližeg kontakta sa svojim vojnicima. Više starešine i štabni oficiri bili su prilično obučeni i pokazivali su odgovarajuću sposobnost.

U toku kampanje u Severnoj Africi italijanske trupe su pružile mnogo dokaza čvrstine i hrabrosti; ovo se naročito odnosi na one koji su poticali iz starih konjičkih puškova kao i na vazduhoplovne jedinice. Ali, mada su mogle biti podstaknute da napadaju sa velikim poletom, nedostajala im je hladnokrvnost i mirnoća, potrebna u kritičnim situacijama, pa se, načelno govoreći borbeni kvaliteti italijanskih jedinica ne mogu uporediti sa odgovarajućim kvalitetima 8. armije.

Divizije 8. armije, bilo britanske, indijske, novozelandske južnoafričke ili australijske, bile su sasvim drukčijeg kova; to su bile žilave jedinice i njihov borbeni moral je bio visok. Naročito je bila dobra Grupa za daljna dejstva u pustinji (The Long Range Desert Group). U toku službe u Africi imao sam široke mogućnosti da posmatram nepokolebljivu staloženost Britanaca pod svim uslovima rata.

Ne nameravam da govorim o pitanjima britanskog rukovođenja operacijama. Pa ipak, njihovi komandanti su počinili mnogo velikih grešaka zbog čega su pretrpeli izvesne nepotrebne i krvave poraze. Čak i najbolji od njihovih generala nisu bili tako smeli ili elastični kao Romel te ne smatram da su Britanci ikad savladali problem ratovanja u otvorenoj pustinji. Uopšte, britanski metod ratovanja je spor, krut i metodičan; oni se oslanjaju na svoju pomorsku moć i ogromne izvore imperije i dominiona. Vrlo je verovatno da su viši komandanti britanskog vazduhoplovstva mnogo inicijativniji i preduzimljiviji nego njihove kolege u kopnenoj vojsci, a uzgred budi rečeno mislim da je njihova sredozemna flota dala nekoliko sjajnih oficira.

Borbe u Severnoj Africi bile su za obe strane teške, ali su bile fer. Sa ratnim zarobljenicima se postupalo dobro i sa osećanjem međusobnog poštovanja koje se razvilo među borcima. Ovo osećanje sjedinjuje sve veterane pustinjskog rata, bez obzira na kojoj su se strani borili; često sam imao priliku da se u ovo uverim kad sam razgovarao u Južnoafričkoj Uniji sa našim bivšim neprijateljima.

Jedan od najboljih primera viteškog duha koji se razvio u bitkama u Zapadnoj pustinji prikazan je u govoru Vinstona Čerčila, koji je održao pred Parlamentom 27. januara 1942, gde o Romelu kaže: »Mi imamo protiv sebe vrlo smelog i veštog protivnika i, ako bih mogao reći bez obzira na ratni haos, velikog vojskovođu«. U svojim memoarima on dodaje:¹⁵⁴⁾

»U tom momentu moje spominjanje Romela prošlo je sasvim dobro. Kasnije sam čuo da su izvesni ljudi bili uvređeni. Oni ne mogu da shvate da i neprijatelju treba priznati neku vrlinu. Ovo predubeđenje je dobro poznata crta ljudske prirode, ali suprotna duhu u kome je dobijen rat ili duhu uspostavljanja trajnog mira.«

¹⁵⁴⁾ Winston S. Churchill, *The Second World War*, tom. IV, »The Hinge of Fate« (Drugi svetski rat, sv. IV, Prekretnica sudbine), Casell, 1951, strana 59.

TREČI DEO

R u s i j a

X

UPOZNAVANJE SA RUSIJOM

INTERLUDIJUM

U oktobru, a delom i u novembru 1942. godine bio sam u bolnici u Garmišu u Bavarskim Alpima, gde sam nastojao da se otarasim amebične dizenterije koju sam dobio u Africi. To je sigurno najneprijatnija pustinjska bolest, lako se može završiti smrću, jer te male amebe imaju rđavu sklonost da se nastanjuju u jetri svojih žrtava kojom se hrane; ako to učine, kraj je obično blizu, ukoliko se ne povede protiv njih energičan rat. Srećom, nemački Institut za tropске bolesti imao je nekoliko izvanrednih načina za borbu sa ovim odvratnim malim stvorenjima. Radikalno lečenje i moj »oporavak« u ruskoj zimi 1942/43. godine (sa obilnim i lekovitim dozama votke), uskoro su mi popravili zdravlje i za kratko vreme postao sam čio i sposoban za rad.

Gotovo 15 meseci nalazio sam se u severnoafričkoj pustinji, te su nedelje koje sam proveo u Bavarskim Alpima ličile na raj. Čak nas ni britansko vazduhoplovstvo nije ovde uznemiravalo pa smo uskoro zaboravili sve o »nemačkom pogledu«, naime, — dok smo na afričkom frontu i u njegovoj blizini zbog neprijateljske avijacije morali uvek biti na oprezi i spremni da se bacimo na zemlju radi prikrivanja; to zurenje u nebo nazvali su vojnici »Der deutsche Blick« (»nemački pogled«), kao parodija na »Deutsche Gruss« (nemački pozdrav).*)

*) Nacistički pozdrav ispruženom napred i podignutom naviše rukom. — Prim. red.

Za vreme mirnih nedelja u bolnici vodio sam duge razgovore sa ljudima koji su proveli grozne zimske mesece 1941/42. u Rusiji. Nemačka armija bila je iznenadena ovom izuzetnom zimom. Vrhovna komanda je računala na pobedonosan završetak rata s Rusijom krajem jeseni, tako da nisu preduzete nikakve specijalne mere za zaštitu jedinica u teškim uslovima ruske zime, a kamoli za tako žestoku zimu kao što je bila 1941/42. godine. Takođe sam razgovarao sa jednim oficirom koji je pre nekoliko nedelja ranjen na Kavkazu. Nemačka ofanziva u pravcu naftosnih polja izgledalo je da teče dobro, ali je zaustavljena u planinama. Radio je donosio vesti o strašnim borbama u blizini Staljingrada, ali ni tu nije postignut nikakav napredak.

Staljingrad i El Alamejn. Ta dva mesta pokazuju koliku su ogromnu teritoriju osvojile nemačke armije za tri godine rata. Pre nekoliko nedelja posmatrao sam Romela kako studira karte koje su pokazivale mesta za nameravane prelaze preko Nila i Sueckog kanala. Bile su planirane odlučujuće operacije za zauzimanje Srednjeg istoka — fon Klajstove armije su nastupale na Kavkazu odakle su imale da napreduju u Persiju. Sada smo zadržani kod Alamejna; naš poslednji napad početkom septembra potpuno je propao. Hladnokrvna procena situacije u severnoj Africi pokazivala je porast snage i moći britanske 8. armije, a taj razvoj je pokazivao da ćemo, pre ili kasnije, izgubiti severnu Afriku. Slušajući radio, misli su mi uvek bile sa drugovima u pustinji koje sam bio prinuđen da pre nekoliko nedelja napustim, a Montgomerijevu ofanzivu pratio sam teška srca. 3. novembra on je izvršio probor naših položaja kod El Alamejna, a 8. novembra su se britanske i američke snage iskrcale u Maroku i Alžиру. Katastrofa se pomaljala na horizontu; nemačko-italijanske snage u severnoj Africi bile su osuđene na propast.

Zatim, krajem novembra stiže poražavajuća vest da su se ruske armije severno i južno od Staljingrada probile kroz nemačko-rumunski front. To je značilo da je nemačka

6. armija okružena u rejonu Staljingrada, da je velika ofanziva 1942. godine zaustavljena i da je naš celokupni front u južnoj Rusiji u najvećoj opasnosti.

OKLOPNI RAT NA ISTOKU

(Sk. 26. i 27)

U poglavljima koja slede izneću neke od najtragičnijih dogadaja u istoriji nemačke vojske — strašne i krvave bitke za iscrpljenje, očajničke protivnapade, duga i mučna povlačenja. Ove operacije zасlužuju brižljivo proučavanje ne samo zbog njihovog istorijskog interesa već i zbog toga što otkrivaju znatne kvalitete ruskog vojnika i jačinu i slabost njihove vojne maštine. Ali pre nego što budem govorio o mračnim i sumornim bitkama od 1943. do 1945. godine, smatram da će biti bolje ako se osvrnem na nemačke oklopne jedinice u napadu u danima kada je naša ofanzivna moć bila još jaka i relativno neokrnjena.

Reći će nešto o borbama 1941. godine — one su potpuno obrađene u Guderijanovoj knjizi *Panzer Leader*.* Uopšteno govoreći, naše ofanzive iz 1941. potvrđuju mudrost Žominijevog komentara koji se odnosi na Napoleonovu invaziju, da je »Rusija zemlja u koju je lako ući, ali je vrlo teško iz nje izaći«. U prvim nedeljama invazije izgledalo je kao da nemački munjeviti rat (*Blitzkrieg*) nosi sve pred sobom. Vazduhoplovstvo Crvene armije — tehnički mnogo slabije — bilo je u početku rata savladano nemačkim ratnim vazduhoplovstvom, pa su se oklopne divizije probile daleko i duboko u rusku teritoriju. Ostaje otvoreno pitanje da li bi nam drukčija Hitlerova strategija delimično omogućila da u kritičnoj 1941. godini iznudimo rešenje. Pokret na Moskvu, čiji je prijestolica bio Guderian, a koji je privremeno napušten u

*) Pod ovim nazivom izdata je 1952. godine u Londonu knjiga H. Guderijana *Errinnerungen eines Soldaten* (Heidelberg, 1951); u izdanju VIZ »Vojno delo« pod nazivom Guderian, *Vojni memoari*. — Prim. red.

avgustu u korist zauzimanja Ukrajine možda bi doneo odlučujuće rezultate da se sprovodio bezobzirno kao glavni udar (»Weh«) cele invazije. Rusija je mogla biti paralizovana udarom u srce Staljinove moći, jer su uslovi 1941. godine bili potpuno različiti od onih iz 1812. godine. Moskva nije više bila varvarska prestonica u središtu primitivne i bezoblične države, već čvor Staljinove administrativne mašine, veliki industrijski rejon i, što je možda najvažnije, centar železničkih veza evropske Rusije.

Međutim, ne treba izgubiti iz vida da, mada su nemačke snage bile u pogledu kvaliteta veoma nadmoćne i uživale nadmoćnu podršku iz vazduha, one su bile još uvek izložene velikim teškoćama. Najozbiljnija smetnja našoj invaziji bila je primitivna mreža ruskih puteva i, s te tačke gledišta, Lidel Hart čini izvesne vrlo značajne primedbe:¹⁵⁵⁾

»Da je sovjetski režim pružio njoj (Rusiji) onaku mrežu puteva kakva je u zemljama Zapada, ta bi zemlja verovatno za kratko vreme bila pregažena. Nemačke oklopne snage zadržali su rđavi ruski putevi.

Ali ovaj zaključak ima i drugu stranu. Nemačka je izgubila šansu za pobedu jer je svoju pokretljivost bazirala na točkovima, umesto na gusenicama. Na tim blatnjavim putevima transport na točkovima se zaglibio, dok su tenkovi mogli da se kreću.

Oklopne snage sa *guseničnim* transportom mogle su zauzeti vitalne centre Rusije mnogo pre jeseni i pored rđavih puteva.«

Drugi faktor bio je vrlo visok kvalitet ruskih tenkova. U 1941. nismo imali ništa što bi se moglo uporediti sa tenkom T-34 i njegovim maksimalnim oklopom od 50 mm, topom 76 mm velike početne brzine sa relativno velikom brzinom kretanja i sa sjajnom performansom za kretanje po terenu. Ti se tenkovi nisu u većem broju upotrebljavali u borbama sve dok se naši čelni klinovi nisu približili Moskvi; tada su oni odigrali veliku ulogu u spasavanju ruskog glavnog grada. Guderian opisuje kako je njegov

¹⁵⁵⁾ B. U. Liddell Hart, *The Other Side of the Hill* (Druga strana brda), Cassell, izdanje 1948. godine, strana 174.

24. oklopni korpus bio snažno napadnut severoistočno od Orela 11. oktobra 1941. i primećuje: »U borbu su stupili mnogobrojni ruski tenkovi T-34 nanoseći nemačkim tenkovima teške gubitke. Sve do sada smo uživali nadmoćnost u tenkovima, ali se od sada situacija preokrenula«.¹⁵³⁾ Rezultat Guderijanovih zaključaka bio je taj da su preduzete mere da se ubrza proizvodnja nemačkih tenkova »mark III specijal« i »mark IV specijal«, a i da se pojača postojeći oklop naših tenkova »mark III« i »mark IV«.¹⁵⁷⁾ (Vidi sk. 26).

Prelazeći na našu letnju ofanzivu 1942. godine, namejavam da opišem nemački prodor do linije na r. Don, pošto on vrlo jasno pokazuje principe po kojima smo vodili oklopni rat i razloge zbog kojih smo postigli tako značajne taktičke uspehe. Nemačka ofanziva u južnoj Rusiji u junu i julu 1942. godine još jednom je potvrdila veliku važnost manevra u ratu i podvukla pravilnost Guderijanovog zaključka da »motor tenka nije ništa manje ubojno oružje nego što je to njegov top«.

U toku napredovanja su naše oklopne jedinice bile podržane nadmoćnim vazduhoplovnim snagama, ali je na istočnom ratištu to bilo od manjeg značaja nego u Francuskoj ili Africi. U kampanjama na zapadu 1940. i 1944/45. vazdušne snage imale su veliki efekat na oklopnu bitku, dok su u огромним ravnicama Rusije tenkovske armije bile glavno sredstvo pobjede. Vazdušna podrška mogla se postići samo lokalno i u ograničenim periodima vremena,

¹⁵⁶⁾ *Panzer Leader*, strana 237.

¹⁵⁷⁾ Posle rata s Francuskom Hitler je uvideo potrebu poboljšanja vatrene moći naših tenkova, naredivši da se top 37 mm na tenku »mark III« zameni topom 50 mm velike početne brzine sa dugom cevi (L. 60). Guderijan opisuje (op. cit. str. 138) kako je Hitlerove instrukcije izmenila Uprava za naoružanje pa je top 37 mm zamjenjen topom 50 mm male početne brzine sa kratkom cevi (L-42), bez traženja firerovog odobrenja. Guderijan kaže da se »Hitler strašno naljutio i nije nikad oprostio rukovodiocima Uprave za naoružanje taj samovoljni postupak«. Hitlerova razdraženost je opravdana, jer je ta neposlušnost dosta uticala da izgubimo rat.

ne dostigavši nikad stepen efikasnosti koji su Nemci postigli na zapadu 1940. i Anglo-Amerikanci 1944/45.

Ne želim da sugeriram činjenicu da vazdušna podrška nije u Rusiji preko poželjna, već samo konstatujem da su ogromni frontovi iz 1941/42. i relativna slabost angažovanih vazdušnih snaga ograničili efekat vazdušne moći. U stvari, kampanje u Rusiji pokazuju da ukoliko se više tenkovskih snaga može podržati i snabdeti iz vazduha, utoliko će veća biti pokretljivost njihovih oklopnih jedinica i bolji njihovi izgledi na uspeh.

Sk. 26 pokazuje front u južnoj Rusiji sredinom juna 1942. godine i pravce nemačkih udara. U toku leta 1942. našim južnim armijama dodeljen je zadatak da razbiju grupu armija maršala Timošenka i likvidiraju neprijatelja u luku Dona između Rostova i Voronježa, pripremajući na taj način odskočnu dasku za kasnije napredovanje ka Staljingradu i naftnosnim poljima na Kavkazu. Operativnim planiranjem određen je pokret na Staljingrad i Kavkaz za kasniji period, možda ne pre 1943. godine.

Težište dejstva ove operacije bilo je u početku na Vajksovoj grupi armija, koja se sastojala od tri armije, uključujući i oklopnu. Vajksovou grupu armija je bilo naređeno da probije ruski front na odseku Kurska. Zatim bi 4. oklopna armija, sa dva oklopna korpusa, imala da se probije kroz stvorenu brešu i izbije na Don kod Voronježa. Odavde je imala da skrene desno i, primivši komandu nad oklopnim jedinicama 6. armije na svom boku, produži napredovanje u pravcu juga, duž Dona. Nadali smo se da će mnoge ruske divizije biti uhvaćene u velikom luku reke, između Rostova i Voronježa.¹⁵⁸⁾

Pešadijske armije imale su da napadaju jednovremeno i zaštite bokove i pozadinu oklopnih jedinica, naročito severni bok koji bi bio izložen i vrlo osetljiv. Vajksova grupa armija imala je da napreduje preko zemljišta idealnog za upotrebu tenkova — otvorene talasaste do-

¹⁵⁸⁾ Za tu važnu operaciju 4. oklopna armija imala je 800 tenkova i samohodnih oruđa, jaku ali nikako i nadmoćniju snagu.

line na kojoj su naše oklopne jedinice mogle potpuno slobodno manevrovati.

Grupa armija maršala Timošenka bila je oslabljena jednim neuspelim napadom u maju, južno od Harkova; sem toga, ruska Vrhovna komanda prepostavljala je da ćemo napasti rejon Moskve, pa je saglasno tome rasporedila i svoje strategijske rezerve. Nemački napad između Kurska i Harkova otpočeo je 28. juna proizvevši zapanjujuće iznenađenje. Postignut je potpun proboj, pa se i 4. oklopna armija provukla kroz stvorenu brešu, hitajući prema Donu.

Generalu Hotu, komandantu 4. oklopne armije, bilo je naređeno da izbije na Don kod Voronježa a zatim da skrene na desno u pravcu juga. On je postigao taj cilj za 10 dana, prevalivši 120 milja (oko 200 km), vodeći neprekidne borbe u pokretu. Svrha ove studije nije da opiše operacije u detalje, zbog čega će se ograničiti da ukažem na glavne činioce Hotovog uspeha. One mogu biti sumirane u sledećem:

1) Naređenje izdato od strane više komande, tj. Vajksove i Južne grupe armija, bilo je potpuno jasno i sažeto i nikad nije menjano, ispravljanu ili na drugi način modifisirano. Ruske rezerve, pripremljene na brzinu, bile su prvo pregažene od nemačkih oklopnih jedinica, a zatim su ih savladale pešadijske divizije koje su ih pratile. Smelo je bio prihvaćen najveći rizik. Generalu Hotu nije nikako zatrebalo da skrene sa svog pravog cilja — da izbije na obalu Dona kod Voronježa.

2) Nemačko ratno vazduhoplovstvo podržavalo je jedino pokret oklopnih jedinica, dok ni jedna druga formacija nije dobila podršku iz vazduha.

3) Vazduhoplovne izviđačke jedinice bile su stavljenе pod neposrednu komandu 4. oklopne armije, omogućivši na taj način divizijama i korpusima pravovremeno upozorenje o pojavi ruskih oklopnih rezervi u bitačnom rejonu. U tenkovskoj bici kod Goričića, na pola puta između Kurska i Voronježa, čelne ruske tenkovske formacije naišle su na pt artiljeriju oklopnog korpusa i potom bile uništene napadom nemačkih tenkova na bokove i pozadinu. Pošto su naše starešine bile u mogućnosti da u pravo vreme pogledaju »na drugu stranu brega«, mogle su postaviti zasede Rusima koji su se približavali i razbiti njihove protivnapade jedan za drugim. Slično Francuzima 1940. godine, ruska komanda je izgu-

bila glavu, bacajući u borbu rezerve po delovima. To je išlo na ruku 4. oklopnoj armiji.

4) Svi stariji oficiri, uključujući komandante korpusa, koji su komandovali sa nekoliko oklopnih divizija, kretali su se u napadu sa najistaknutijim jedinicama. Čak je i general Hot bio češće sa čelnim tenkovskim jedinicama nego sa svojim štabom, mada je štab armije bio uvek nelagodno blizu fronta. Komandanti divizija kretali su se sa najistaknutijim tenkovima, praćeni oklopnim odeljenjem za vezu, koje im je omogućavalo da upravljuju komplikovanim pokretima trupa. Oni su dobijali iz prve ruke uvid u razvoj bitke, pa su bili u mogućnosti da odmah iskoriste svaku povoljnu priliku. Mnogi oficiri 4. oklopne armije služili su u konjici, zadržavši mnogo duha i elana koji je bio svojstven hladnom oružju (*arme blanche*). (Vidi sk. 27).

U toku napredovanja 4. oklopne armije do Dona, pešadija nemačke 2. armije držala je duboko ešeloniranu odbranu između Voronježa i Orela, koju su ruske oklopne jedinice uzalud pokušavale da probiju. Dostizanjem Voronježa oklopne jedinice su se razvile južno od njega. Ovaj »zaokret udesno« podudario se sa naročito snažnim napadima na 2. armiju, pa je bilo upornih pokušaja da se oklopne jedinice zadrže za podršku pešadije. Jedan ruski oklopni korpus za drugim bacan je na severni bok, koji je još uvek bio slab i nedovoljno zaštićen. Ali je put ka jugu bio otvoren, pa su nemačke grupe armija odbile da se odvrate od svog prvobitnog cilja. Vajksova i Južna grupa armija brzo su napredovale, ostavljajući po strani strepnje 2. armije, a izdata su i striktna naređenja da svi raspoloživi tenkovi izvrše napad prema jugu. Zahvaljujući odlučnosti i čvrstoj volji maršala fon Vajksa i njegovog kolege maršala Lista zadobijena je sjajna pobeda. Timošenkove armije su nabačene sa severa ka jugu, dok su Hotove oklopne jedinice jurile duž ogolelih ravnica između Donjeca i Dona. Vrućina i prašina iznurile su jedinice, ali ništa nije prekinulo napredovanje; Rostov je pao 23. jula, a naša Vrhovna komanda je objavila zadobijanje 240 000 zarobljenika.

Dubina bitačne prostorije bila je ograničena rekom Don koja je sprečavala nemačkim jedinicama da se bace u neograničeni prostor. U stvari, prethodnica 4. oklopne

armije stvarno je prešla Don i ušla u Voronjež 3. jula, sasvim suprotno prvobitnom planu. Uostalom, za Vrhovnu komandu nije lako da obustavi vanredno smelo napredovanje odlučnih starešina koje su brzo mislile i jurile prema neprijatelju u čelnim tenkovima. U ovom slučaju, jedan komandir tenkovske čete, zanet nagonom munjevitog gonjenja, jurnuo je sa svojih 15—20 tenkova pravo u Voronjež, pošto se već dočepao neoštećenog mosta, i povukao za sobom bataljon, puk i konačno celu diviziju.

Napredovanje do Dona, i zatim eksploracija uspeha prema Rostovu i okuci Dona, pokazuju ofanzivnu moć nemačkih oklopnih jedinica, kada se s njima pravilno komanduje i upravlja. Taktička nadmoćnost naših oklopnih divizija došla je potpuno do izražaja, ali su za vođenje oklopnog rata na ogromnim prostranstvima potrebni i generali — majstori strategije. Mi smo raspolagali generalima takvog kova, ali smo imali i Adolfa Hitlera.

Stvarno, velike pobede u junu i julu 1942. nisu dale odgovarajuće rezultate zbog toga što je nemačkoj Vrhovnoj komandi nedostajala strategijska pronicljivost da se iskoristi postignuti uspeh i što se zapetljala u trenutku kada su odlučujuće pobede bile gotovo dobijene. Rusi su pretrpeli poražavajuće gubitke i njihovo je komandovanje bilo potpuno smeteno i osnovno je bilo ne dati im prilike da se srede. Maršal fon Klajst, komandant 1. oklopne armije govoreći Lidel Hartu¹⁵⁹⁾ tvrdio je da se Staljinograd mogao zauzeti jula 1942.

»4. oklopna armija napredovala je... levo od mene. Krajem jula ona je mogla da zauzme Staljingrad bez borbe, ali je bila skrenula na jug da mi pomogne u forsiranju Dona. Meni njena pomoć nije bila potrebna, već mi je jedino zakrčila puteve koje sam koristio. Kada se ponovo okrenula na sever, 14 dana docnije, Rusi su kod Staljngrada privukli sasvim dovoljno snaga da ga zaštite.«

¹⁵⁹⁾ *The Other Side of the Hill*, str. 214.

Ovde je usledila jedna od najvećih nesreća u nemačkoj vojnoj istoriji — rasparčavanje naših napora između Staljingrada i Kavkaza. Klajstovo mišljenje je bilo da je mogao postići cilj i zauzeti važna naftonasna polja na Kavkazu, da njegove snage nisu bile po delovima odvlačene kako bi pomogle 6. armiji kod Staljingrada. A pošto Staljingrad nije zauzet u prvom naletu, bilo bi bolje da se samo poseo položaj radi osiguranja, jer je usmeravanjem napada na veliki grad i prelaskom na posadno ratovanje Hitler išao na ruku ruskoj komandi. U uličnim borbama Nemci su izgubili sva preimstva u pokretnoj taktici, dok je nedovoljno obučena, ali daleko *upornija*, ruska pešadija bila sposobna da naplati visoku cenu.

U jesen 1942. godine Hitler je učinio najstariju i najprostiju grešku u ratovodstvu — zanemario je načelo koncentracije. Podela snaga između Kavkaza i Staljingrada upropastila je celu našu kampanju.

OKRUŽENJE STALJINGRADA (Sk. 28)

Postoji vrlo malo raspoloživog autentičnog materijala o staljingradskoj bici — Plivijeva knjiga¹⁶⁰⁾ sadrži izvesne strašne i upečatljive slike, ali to je u osnovi tvojrevina mašte pisana bez neposrednog poznavanja događaja koje opisuje. Srećom, imao sam pomoći i savet višeg oficira koji je bio u staljingradskoj armiji, sve do nekoliko dana pred njenu propast. To je pukovnik H. R. Dingler iz nemačkog Generalštaba; on je bio načelnik operativnog odeljenja 3. motorizovane divizije i stavio mi je na raspolaganje detaljan prikaz operacija.

Dingler navodi da su dostizanjem Staljingrada, nemačke jedinice bile na izmaku snaga. Njihova ofanzivna moć je bila nedovoljna da privede kraju pobedu, niti su

¹⁶⁰⁾ *Stalingrad. The Death of an Army* (»Smrt jedne armije« — Athenaeum, 1952).

se mogli popuniti pretrpljeni gubici. Te su činjenice bile dovoljne ne samo da opravdaju odstupanje već i da prisile na povlačenje. Međutim, nemačka Vrhovna komanda je odbila da prihvati ideju o odstupanju, ne obazirući se na pouke iz istorije i iskustva ranijih ratova. Rezultat toga bio je Staljingrad i potpuno uništenje jedne armije.

S tim u vezi Dingler citira Klauzevica:

»Uslovi u kojima se napadačke snage mogu naći dostigavši svoje ciljeve mogu biti takvi da čak i pobeda može iziskivati povlačenje, jer napadač može da ne raspolaže sa dovoljno ofanzivne moći koja bi omogućila jedinicama da iskoriste svoju pobedu, ili zbog toga što nije u stanju da popuni gubitke.«

Ovo tvrđenje izgleda da podseća na Napoleonov komentar bitke kod Borodina 1812. godine. »Da sam svoju pobedu doveo do kraja, ne bih imao trupa za dalje pobeđe.«. Takvo stanje stvari može se lako desiti u operacijama protiv Rusije, sa njenim ogromnim prostranstvima, surovom klimom i ogromnim izvorima.

Dingler priča da su 21. avgusta 1942. godine, 16. oklopna i 3. motorizovana divizija 14. oklopног korpusa napredovale sa mostobranom na Donu kod Peskovatke prema Volgi, severno od Staljingrada. 14. oklopni korpus je dobio zadatak da štiti severni bok glavnih nemačkih snaga koje su između Volge i Dona napredovale prema Staljingradu; rastojanje između dve reke iznosilo je oko 45 milja (oko 70 km). 16. oklopna divizija je imala da posedne položaje frontom prema severu, sa desnim krilom naslonjenim na zapadnu obalu Volge. 3. motorizovana divizija je trebalo da se nasloni na levo krilo 15. oklopne; zonu između 3. motorizovane divizije i Dona imale su da posednu pešadijske divizije.

Zemljište između Dona i Volge je stepsko sa pustinjskim karakteristikama. Nadmorska visina varira između 225 i 500 stopa (70—150 m). Nemačko napredovanje je bilo usporeno mnogobrojnim balkama (to su suha rečna korita sa strmim i okomitim obalama koja se uglavnom protežu u pravcu sever-jug). Otpor koji su Rusi pružili između

Dona i Volge bio je srazmerno slab. Centre otpora obično su pokretne trupe obilazile i njih je docnije savlađivala pešadija koja je išla pozadi. 14. oklopni korpus je relativno lako poseo dodeljene položaje frontom prema severu. Ali je na odseku 3. motorizovane divizije postojalo jedno brdo i jedna balka, koji nisu popustili pa su nam nedeljama zadavali velike muke.

Dingler podvlači da početni otpor Rusa na ovom brdu nije tretiran ozbiljno, jer se prepostavljalio da će ono pasti čim pristigne cela divizija. On kaže »da smo samo znali da će nam ovo brdo u sledećim mesecima prouzrokovati toliko teškoća i gubitaka, mi bismo napad izveli mnogo energičnije«. Dingler izvlači sledeći zaključak:

»Taj događaj nam je pružio važnu lekciju. Kad nismo bili u stanju da izbacimo Ruse sa njihovih položaja ili da izvršimo proboj ili opkoljavanje u vremenu kada smo još brzo napredovali, sledeći pokušaji obično su nas koštali teških gubitaka ili zahtevali mnogo jače snage za savlađivanje otpora. Rusi su bili majstori u ukopavanju i izradi objekata poljske fortifikacije. Oni su bili nepogrešivi u određivanju položaja koji su od bitnog značaja za buduća dejstva, kao što je ovo brdo, gde su mogli zasesti i osmatrati daleko u našu pozadinu.«

Balka koju su Rusi držali nalazila se u pozadini 3. motorizovane divizije. Ona je bila dugačka, uska i vrlo duboka, i držala se nedelju za nedeljom. Dinglerov prikaz operacija otkriva upornost ruskog vojnika kada se bori u odbrani:

»Svi naši pokušaji da poboljšamo položaj kod balke koju je neprijatelj držao, bili su uzaludni. Pokušali smo napad »štukama« i artiljerijom. Slali smo i jurišne trupe koje su napadale balku; one nisu ništa postigle, već su pretrpele teške gubitke. Rusi su se ukopali vrlo dobro. Po manje-više tačnoj proceni prepostavljali smo da je neprijatelj jačine oko 400 ljudi. U normalnim okolnostima snage ove veličine trebalo bi da budu uništene posle dve nedelje. Pored svega toga Rusi su bili potpuno odsečeni od spoljnjeg sveta. Nije postojala nikakva mogućnost snabdevanja iz vazduha, pošto smo u to vreme imali nesumnjivu nadmoćnost u vazduhu. Noću, s vremena na vreme, mali otvoreni jednosedi avioni okušavali su sreću i bacali neznatnu količinu materijalnih

potreba okruženim Rusima. Ne sme se zaboraviti da Rusi nisu kao drugi vojnici, kojima je normalno snabdevanje važno. U mnogo slučajeva smo se uverili koliko im je malo potrebno«.

Ta balka nam je bila trn u oku, ali nismo mogli računati da čemo glađu naterati posadu na predaju. Nešto se moralo učiniti.

Pošto smo iscrpli sva lukavstva i veština čemu su nas kao štabne oficire učili, smatrali smo da će biti dobro ako pružimo šansu stvarno borbenim ljudima. Zbog toga smo prikupili potporučnike. Trojicu smo uputili da prouče stvar i da smisle nešto korisno. Posle tri dana oni su se vratili i podneli svoj plan. Preporučili su podelu balke na nekoliko odseka i postavljanje tenkova i pt topova prema zaklonima Rusa na nagibima ispod njih. Zatim su jurišne jedinice imale da se probiju u zaklone i isteraju Ruse dimom.

Sve je išlo po planu — Rusi čak nisu ni čekali da budu izvučeni iz zaklona, već je nekoliko ručnih bombi i topovskih pogodaka bio dovoljan poziv. Bili smo vrlo iznenadeni kada smo prebrojali zarobljenike i našli da smo umesto 400 ljudi zarobili oko hiljadu. Gotovo četiri nedelje ova hiljada ljudi izdržala je na travi i lišću, sa minimumom vode koju su dobijali iz iskopane duboke rupe u zemlji. Štaviše, oni ne samo što su živeli od toga već su se čvrsto borili do kraja«.

U međuvremenu se produžavao glavni nemački napad na Staljingrad. Otpor Rusa je bio vrlo jak i odlučan, pa su jurišne jedinice bile prisiljene da krče sebi put borbom za svaku ulicu, blok, pojedinu kuću. Pretrpljeni gubici bili su strašni, a borbena moć trupa preteći se smanjivala.

Staljingrad se nalazi na zapadnoj obali Volge koja je na ovom mestu široka više od dve milje (3 km), a sama varoš proteže se od severa na jug više od 20 milja (30 km). Centar grada se sastojao od modernih fabrika, dok se u predgradima nalaze, ili bolje rečeno nalazile su se, male drvene kuće za stanovanje. Strma obala reke nudi branioncu izvanredne mogućnosti i mala gnezda otpora držala su se tu sve dok Staljingrad nije ponovo prešao u ruske ruke. Fabrične zgrade imale su takođe veliku odbrambenu vrednost, pa su nas naporci da likvidiramo te položaje koštali nesrazmerno velikih gubitaka. Po Hitlerovom ličnom naređenju doletelo je u Staljingrad 5 inžinerijskih bataljona, ali je njihova snaga posle nekoliko dana gotovo potpuno nestala. Taktički, ta gnezda otpora nisu

uticala na opštu situaciju u rejonu Staljingrada, ali je Hitler smatrao da je likvidiranje neprijatelja u gradu stvar političkog prestiža. Na taj način su žrtvovane mnoge od najboljih nemačkih formacija i pretrpljeni su nena-doknadiivi gubici.

U toku ovih borbi 14. oklopni korpus nalazio se na odbrambenim položajima na severnom boku staljingrad-skog odseka. Zemljište je bilo ravno i otvoreno, uzdizalo se neznatno prema severu i, što se tiče 3. motorizovane divizije, bilo je vrlo teško pronaći položaje koje nisu Rusi osmatrali — oni su još uvek držali navedeno dominirajuće brdo. Štab divizije iskopao je rovove u vrlo plitkoj balki, pa Dingler kaže: »Ovde smo probavili dva meseca i proživeli mnoge neprijatne trenutke«. Dalje dodaje: »Naša plitka balka imala je samo jedno preim秉stvo: nijedan viši starešina nije nikad reskirao da nas poseti«.

Početkom septembra Rusi su počeli napad na 14. oklopni korpus da bi olakšali položaj braniocima Staljin-grada. Ti su napadi stalno podržavani jakim oklopnim snagama. Dan za danom se više od 100 tenkova sa tipičnim ruskim masiranjem pešadije bacalo na oklopni korpus. Napad je prilagođen usvojenom ruskom principu — čim »Ivan« uvrati u glavu da treba otpočeti napad i zauzme izvesne ciljeve, on masovno ubacuje trupe i produžava da to čini sve dok ne osigura postignute ciljeve ili ne utroši rezerve. Obaziranje na gubitke ne igra nikakvu ulogu i uopšte ne utiče na rusku odluku. Napadi na severni odsek produžili su se gotovo do kraja oktobra, pa Dingler o tome daje sledeći komentar:

»Ne preterujem kad kažem da je u toku ovih napada naš položaj izgledao beznadežan više nego i u jednoj prilici. Pojačanja u ljudstvu i materijalu koja smo primili iz domovine bila su krajnje nedovoljna. Ljudi koji nisu imali borbenog iskustva bili su potpuno neupotrebljivi za ove teške borbe. Gubici koje su oni od prvog dana pretrpeli u borbenoj liniji bili su zapanjujući. Mi nismo mogli da te ljudi postepeno »aklimatizujemo« na borbene uslove pridajući ih mirnim odsecima, jer u to vreme takvih odseka nije bilo, niti je bilo moguće povući s fronta veterane i pružiti tim sirovim regrutima sistematsku obuku.

Artiljerijska vatra Rusa bila je stvarno vrlo jaka. Ne samo što su Rusi tukli naše prve linije već su njihovi dalekometni topovi tukli daleko u našu pozadinu. Možda će biti korisno da dam nekoliko zapažanja u pogledu naših iskustava u toku ovih nedelja punih zebnje. Tada je naša artiljerija postala jedan od najvažnijih faktora našeg odbrambenog sistema. Pošto su se gubici povećali a borbena moć pešadije smanjila, glavni teret odbijanja ruskih napada imao je da padne na artiljeriju. Bez naše artiljerije, tako dobro obučene i efikasne, bilo bi nemoguće izdržati tako dugo kao što smo mi izdržali, protiv masovnih napada koji su se neprekidno ponavljali. U načelu, mi smo upotrebljavali samo koncentracije artiljerijske vatre, pokušavajući da gađamo ruske rejone prikupljanja, pre nego što su imali vremena da se razviju za napad. Interesantno je naglasiti da su Rusi bili osetljiviji na artiljerijsku vatru nego na išta drugo.

Naučili smo da ne treba koristiti položaje na prednjem nagnisu, pošto oni ne mogu biti zaštićeni od napada oklopnih jedinica. Ne sme se zaboraviti da je naša glavna protivtenkovska odbrana ležala na našim oklopnim jedinicama, te smo koncentrisali sve tenkove u dolinama, neposredno pozadi glavne linije otpora. S tih položaja oni su bili u stanju da odbace ruske tenkove čim su se dohvatali gornje ivice grebena. U isto vreme, tenkovi su bili u stanju da zaštite našu pešadiju na zadnjem nagnisu od napada ruskih oklopnih jedinica.

Da je naša taktika bila sasvim efikasna, pokazuje činjenica da smo za vreme od dva meseca izbrojali više od 200 ruskih tenkova koji su uništeni na frontu naše divizije».

Komandant 14. korpusa, general fon Vittershajm, uočio je da se situacija brzo pogoršava jer je njegov korpus postajao iz dana u dan sve slabiji, dok su ruski napadi bivali sve žešći i izvodili se sa nečuvenim žrtvama u ljudstvu i materijalu i bez obzira na najkrvaviji pokolj. Uskoro će nastupiti momenat kada on neće više biti u stanju da obezbedi severni bok snaga koje napadaju u regionu Staljingrada. General Vittershajm je poslao izveštaj u vezi sa tim zbivanjima, predlažući da se, ukoliko se ne bude raspolagalo ojačanjima, jedinice koje dejstvuju u Staljingradu povuku na zapadnu obalu Dona. Da je njegov predlog bio prihvaćen, ne bi bilo staljingradske katastrofe. Ali on nije prihvaćen niti su poslata pojačanja; jedini rezultat Vittershajmovog izveštaja bilo je njegovo smenjivanje sa položaja, jer je imao mišljenje koje su oni gore

smatrali kao suviše pesimističko.¹⁶¹⁾ U toku oktobra ruski napadi na 14. oklopni korpus su oslabili; neprijatelj je izvršio pregrupisanje snaga, spremivši se za veliku protivofanzivu.

Štabovi divizija, pa čak i štabovi korpusa u staljinogradskom rejonu, znali su neverovatno malo o opštoj situaciji, jer Hitlerova naređenja nisu dozvoljavala nikome da zna više nego što mu je za izvršenje neposrednog zadatka apsolutno potrebno. Usled toga su među vojnicima kružile fantastične glasine. Ali, potpuno nezavisno od glasina, strategijska situacija je bila vrlo ozbiljna. Na 6 milja (oko 10 km) južno od Staljingrada Rusi su još uvek držali jak mostobran kod Bektovke, kao i mostobrane na zapadnoj obali Dona. Saznalo se da mađarske, italijanske i rumunske trupe drže položaje na Donu od Voronježa prema jugu; ovo sigurno nije moglo doprineti ohrabrenju nemačkih trupa — borbena vrednost naših saveznika nikad nije precenjena niti je njihova slaba oprema uticala na povišenje njihove reputacije. Niko nije mogao shvatiti zašto su rumunske trupe napustile deo ogromnog luka Dona pod izgovorom da su hteli sačuvati jedinice za druge zadatke, a stvarno su napustile rejon koji bi se mogao lako braniti, i tako predale Rusima u ruke vrlo važan mostobran.

U novembru je u luku Dona stigao novi oklopni korpus koji se sastojao od jedne nemačke i jedne rumunske oklopne divizije. To je bio 48. oklopni korpus, a krajem novembra sam određen za njegovog načelnika štaba. Ali je u međuvremenu otpočela ruska ofanziva, sa strašnom brojnom nadmoćnošću i svim preimcućtvima iznenađenja.

19. novembra napala je tenkovska armija generala Rokosovskog nadmoćnim snagama iz svog mostobrana kod Kremenske u luku Dona; udar je izveden povezano s napadom iz mostobrana Beketovka, južno od Staljingrada. Oba su udara vodila na Rumune — njihova 3. armija držala je luk Dona, a 4. armija je bila južno od

¹⁶¹⁾ Zamenio ga je general Hube.

Staljingrada. Preći će čutke preko scena panike i zabune koje su nastale usled nove ruske ofanzive;¹⁶²⁾ ova dva udara brzo su napredovala, a bila su upravljena prema Kalaču na Donu.

Pukovnik Dingler ovako opisuje kako su u 3. motorizovanoj diviziji primljene vesti o ovim događajima:

»20. novembra počeo je razvoj događaja kod Staljingrada. Naš desni sused, 16. oklopna divizija, primio je naređenje da odmah napusti sadašnje položaje i krene na zapadnu obalu Dona, putem za Kalač. Mora da se dogodilo nešto vrlo ozbiljno. (Vidi sk. 28).

21. novembra saznali smo od naših snabdevačkih jedinica, stacioniranih na istočnoj obali Dona i južno od Kalača, da se ruski tenkovi približavaju gradu s juga. Druge snabdevačke jedinice, stacionirane u rejonu zapadno od Dona, obavestile su nas radjom da se Rusi približavaju Kalaču sa severa. Bilo je očevidno da će okruženje Staljingrada uskoro postati stvarnost. Shvatili smo kako će teško biti probiti obruč snagama kojima raspolažemo — njihova slabost je bila suviše očevidna.

Ako su Rusi odlučili da sa moćnim snagama pređu u nastupanje u rejonu zapadno od Dona, njihova linija okruženja predstavljaće za probijanje tvrd orah. I pored svih ovih opasnosti, svaki je na našem odseku ostao miran. Nije bilo ni najmanjih znakova panike. Najzad, većina od nas imala je iskustvo iz jednog ili dva okruženja, pa se ni u ovom slučaju nije moglo desiti ništa mnogo gore i u velikoj trci sve će se dobro svršiti.

Na našem severnom frontu vladalo je zatišje. 24. novembra postalo je, van svake sumnje, jasno da smo okruženi jakim ruskim snagama. U ovoj ofanzivi velikih razmera, neprijatelj je, dolazeći sa severa, prodro u luk Dona i, pošto se za kratko vreme

¹⁶²⁾ U svojoj knjizi »*Stuka pilot*« (Euphorion, 1952), str. 63, o proboru u luku Dona 19. novembra, Hans Rudel kaže: »Jednog jutra, po prijemu hitnog izveštaja, naša eskadrila je krenula u pravcu mostobrana Kletska. Vreme je bilo ružno. Spustili su se niski oblaci, pomalo je padaо sneg; temperatura verovatno 20 stepeni ispod nule; letimo nisko. Kakve su ono trupe što idu prema nama? Nismo prešli više od polovine puta. Mase u tamnim uniformama — da li su to Rusi? Ne, Rumuni. Neki od njih su čak pobacali puške da bi bili sposobniji da brže trče; poražavajući prizor, spremni su na najgore. Letimo duž kolone koja se kreće prema severu, sad smo stigli do artiljerijskih položaja naših saveznika. Topovi su napušteni, nisu uništeni. Municipia leži pored njih. Preleteli smo još izvesno odstojanje iza njih pre nego što smo ugledali prve sovjetske trupe.«

zaustavio na južnoj ivici okuke, pojavio se u Kalaču sa огромnim tenkovskim snagama. Bilo je još više za žaljenje to što je, koristeći momenat iznenadenja i opštu zabunu koja je na nemačkoj strani preovladala, uspeo da zauzme most na Donu pre nego što je porušen.

Istovremeno su ruske snage, debušujući sa svoga mostobrana kod Beketovke, napredovale s juga kroz stepu, ne nailazeći ni na kakav ozbiljniji otpor, jer u tom rejonu nije bilo nikakvih nemačkih borbenih trupa; tu su bile samo jedinice za snabdevanje.

Boreći se na zapadnoj obali Dona, naše jedinice su potisnute na istok i, prešavši rěku preko još neoštećenih mostova kod Vertjačija, spojile su se sa opkoljenim nemačkim snagama kod Staljingrada. Štab 6. armije nalazio se na obali Dona direktno na pravcu napredovanja ruskih jedinica, pa se povukao na vreme u rejon reke Čir zapadno od Dona. Međutim, nekoliko dana docnije štab armije se avionom premestio u rejon Staljingrada i smestio se u blizini Gumraka.

6. armija je sada morala da izvrši pregrupisanje. 14. oklopni korpus imao je da zalomi levo krilo koje je sve do tada bilo na položajima na Donu. 3. motorizovana divizija dobila je naređenje da se probije prema Kalaču i Donu. Ali je neprijatelj bio daleko nadmoćniji, pa je divizija zadržana zapadno od Marinovke.

Krajem novembra je general-pukovnik fon Paulus, komandant 6. armije, odlučio da izvrši napad u pravcu zapada, probije liniju okruženja i spoji se sa nemačkim i rumunskim jedinicama koje su se borile zapadno od Dona. Međutim, Hitler je poslao naređenje: »Ostati na dosadašnjem mestu. Pomoć će stići spolja«.

Paulus je poverovao u ovo obećanje i u njega je verovao suviše dugo.

XI

»TIHI DON«

VRHOVNA KOMANDA

Kad sam se 1. septembra vratio iz Afrike, javio sam se general-pukovniku Halderu, načelniku Generalštaba kopnene vojske, i predao mu Romelovo pismo, u kome on podvlači ozbiljnost situacije kod Alamejna. Halder me je primio sa uobičajenom ljubaznošću, postavljajući mi razna pitanja na svoj akademski i gotovo profesorski način. Intervju se odvijao u firerovom štabu u Rastenburgu u Istočnoj Pruskoj i, mada se Halder interesovao za situaciju u pustinji, bilo mi je potpuno jasno da su njegove misli i u stvari cele OKW¹⁶³⁾ bile koncentrisane na vojne operacije u Rusiji.

Sada znamo da je Halder u septembru 1942. godine imao oštре prepirke sa Hitlerom povodom celishodnosti produženja ofanzive na Staljingrad, obraćajući mu pažnju na opasnost izlaganja razvučenog boka, koji su posele drugorazredne trupe, celokupnoj snazi ruske protivofanzive. Halder je predviđao katastrofu koja se nazirala između Volge i Dona, ali je njegovo nastojanje da je otkloni dovelo jedino do njegovog uklanjanja. 25. septembra zamenio ga je general Cajcler (Zeitzler). Hitler je ovaj postupak pravdao: »Ja sam smenio generała Haldera zato što nije mogao da razume duh mojih planova.«

1. novembra sam otpušten iz bolnice, pa sam posle kratkog oporavka saznao da ću dobiti »lakši posao« negde

¹⁶³⁾ Vrhovna komanda oružanih snaga, ili Vrhovni štab (Oberkommando der Wehrmacht). Такође сам се јавио и Команди kopnene vojske (OKH — Oberkommando des Herres).

na obali Lamanša. Ali to se nije desilo, dobio sam naređenje da se javim generalu Cajcleru u Istočnoj Pruskoj, pa sam 27. novembra stajao u istoj onoj sobi gde sam pre nekoliko nedelja razgovarao sa generalom Halderom. Cajclerovo ponašanje razlikovalo se od njegovog prethodnika; on je bio oistar i nagao; bio je nesumnjivo vrlo sposoban štabni oficir, majstor za ulaženje u suštinu stvari.¹⁶⁴⁾ On me je obavestio da sam određen za načelnika štaba 48. oklopног korpusa, uputivši me u situaciju kod Staljin-grada. Moje je mišljenje bilo da Cajcler smatra nemogućim pružiti pomoć 6. armiji i da je jedina šansa Paulusova da izvrši proboj iz okruženja. Sada znamo da je ovakav savet dao i Hitleru, ali ga je vođa jednostavno odbacio, prihvativši Geringovo uveravanje da će moći snabdevati 6. armiju vazdušnim putem.¹⁶⁵⁾

Napustivši Cajclera, saznao sam u operativnoj sali detaljnije podatke. 19. novembra Rusi su se iz mostobrana kod Kremenske probili sa tri oklopna, dva konjička korpusa i 21. pešadijskom divizijom; oni su probili rumunske položaje, stvorivši brešu široku 20 milja (32 km) 48. oklopni korpus, u rezervi pozadi 3. rumunske armije, ojačan 13. oklopnom divizijom i rumunskim tenkovima, izvršio je protivnapad, ali je masama ruskih snaga odbačen. Komandant korpusa, general Hajm, i njegov načelnik štaba, pukovnik Frib, smenjeni su s dužnosti jer su se pokazali nesposobnim da izvojuju rešenje. Nekoliko dana docnije čuo sam od pukovnika fon Opelna iz 13. oklopne divizije da je napredovanje njegovog oklopног puka bilo stvarno zadržano, zbog toga što su električne provodnike za osvetljenje na tenkovima izgrizli miševi. Međutim, bilo

¹⁶⁴⁾ Cajclerov uspon bio je vrlo brz. U početku rata bio je samo komandant puka; bio je načelnik štaba Klajstove oklopne armije u Francuskoj 1940. i u Rusiji 1941. godine, a 1942. bio je određen za načelnika štaba fon Rundšteta u Francuskoj.

¹⁶⁵⁾ Na konferenciji od 12. decembra 1942. Hitler je dokazivao nemogućnost povlaчења iz Staljingrada, jer bi to lišilo smisla kampanji u celini. *Hitler Direkts his War* (Hitler upravlja svojim ratom), izdao F. Gilbert (O. U. P., 1951), str. 9.

ovo tačno ili ne, štab korpusa je smatran odgovornim za zadržavanje, te sam zbog toga određen na tu dužnost.

Sa mostobrana kod Beketovke na Volgi Rusi su napredovali sa dva oklopna korpusa i 9 pešadijskih divizija, pa su se 22. novembra spojili sa svojim drugovima kod Kalača, zatvarajući na taj način obruč oko 6. armije. Između Volge i Dona je 6 ruskih oklopnih brigada vršilo jak pritisak na severni bok 6. armije.

Veliku radnu kartu u operativnoj sali nije bilo prijatno gledati. Pokušao sam s teškom mukom da nađem položaj 48. korpusa, ali je bilo toliko mnogo strelica koje su pokazivale probobe i okruživanja, da to nije bilo nimalo lako. U stvari, 27. novembra je okružen u takozvanom »malom kotlu« severoistočno od Kalača i sam 48. oklopni korpus.

Takvi su bili utisci 27. novembra u firerovom štabu; 28. novembra ujutro oputovao sam avionom u Rostov, gde sam imao da se javim novoformiranom štabu grupe armija »Don«. Izgledalo je da za stari dobri JU-52 nema kraja letu iz Istočne Pruske; preleteli smo preko razrušene Varšave, zatim preko besputnih Pripjetskih močvara i snegom pokrivenih ravnica Ukrajine. U Poltavi smo sleteli za kratko vreme sa zloslutnim uspomenama koje ovo mesto vezuje za invaziju Karla XII, u Rostov smo stigli kasno popodne. Prešavši 1500 milja (2400 km) stekao sam jasan utisak o beskrajnom ruskom prostranstvu i ogromnim rastojanjima u njemu.

Isto veče javio sam se maršalu fon Manštajnu i njegovom načelniku štaba, generalu Veleru. Od vremena kada je posetio našu diviziju u Poljskoj 1940. pa do sada, Manštajn je dosta ostario, ali je za ove tri godine njegova reputacija porasla; njegovi podvizi u početnom periodu nastupanja u Rusiji, a potom zauzimanje Krima, povećali su njegovu slavu više nego i jednog komandanta na istočnom frontu. Kao stručnjak za opsadno ratovanje bio je poslat na lenjingradski odsek da planira zauzimanje stare ruske prestonice, odakle je hitno povučen da popravi situaciju na Donu i otvori put za Staljingrad. Manštajn,

koji je bio tačno opisan kao »osećajan čovek koji skriva svoja osećanja pod maskom leđene spoljašnosti«,¹⁶⁶⁾ poslao me svom načelniku operativnog odeljenja (Ia), pukovniku Buseu.

Od Busea sam dobio nove podatke kojima je dopunjeno ono što sam saznao u operativnoj sali Vrhovne komande. Po njegovom izlaganju, 6. armija, od 20 divizija, bila je okružena od približno 60 ruskih divizija. 4. rumunska armija, između Eliste i Staljingrada, bila je smrvljena ruskim napadom s Volge i više se nije mogla smatrati borbenom snagom. Ali je na liniji koja se proteže od Eliste ka Kateljnikovu postojao tanak zastor jedinica 4. oklopne armije pod general-pukovnikom Hotom. Taj je zastor imao zadatak da zaštiti komunikacije u pozadini grupe armija »A« pod komandom maršala fon Klajsta. Ta se grupa armija borila na Kavkazu, pa su njene pozadinske komunikacije prolazile kroz Rostov. Prva ojačanja za 4. oklopnu armiju bila su već *en route* sa kavkaskog fronta.

Izgleda da se glavnina neprijateljskih snaga istočno od Dona još uvek nalazila prema 6. armiji. To je pružilo mogućnost jedinicama nemačkog ratnog vazduhoplovstva i ljudstvu pozadinskih jedinica i službi da izgrade odbrambene položaje zapadno od okuke Dona, mada je ta linija bila slabo posednuta. 3. rumunska armija brzo se povlačila prema zapadu, ali zahvaljujući energičnim koracima pukovnika Venka koji je Rumunima bio dodeljen za načelnika štaba armije, povlačenje je zaustavljeno, pa je u rejonu Oblivske uspostavljena izvesna linija otpora koja se dalje protezala na sever do Vešenske na Donu (vidi sk. 28). Tu su se Rumuni naslonili na istočno krilo italijanske 8. armije koja je tek imala da bude napadnuta (još i to zadovoljstvo da dođe). 48. oklopni korpus sa svojom 13. oklopnom divizijom a da ne govorimo o preostaloj polovini njegove rumunske oklopne divizije, izvukao se iz

¹⁶⁶⁾ R. T. Paget, *Manstein: His Campaigns and His Trial* (Njegove kampanje i njegovo suđenje) Collins, 1951, str. 2.

okruženja i povukao; korpus je poseo položaje na reci Čir, zapadno od Petrovke.

Grupa armija »Don« prikupila je snage s obe strane Koteljmikova. Ta su pojačanja dolazila uglavnom sa kavkaskog fronta; imala su da pojačaju Hotovu 4. oklopnu armiju da bi mogao da osloboди Staljingrad. Kada situacija bude dozvolila, 48. korpus je imao da izvrši pokret južno od Dona i podrži 4. oklopnu armiju u njenom sudobnosnom protivudaru.

U zoru 29. novembra odletoe sam na komandno mesto 48. oklopnog korpusa. Leteli smo na avionu »roda«, pa smo pilot i ja brižljivo gledali da se ne spustimo na pogrešnu stranu fronta. Leteći u visini vrhova drveća, dobio sam pravi utisak o »majci Rusiji«. Zemljište s obe strane Dona predstavlja ogromnu stepu, povremeno ispresecanu dubokim dolinama, u kojima su se skrivala sela. Pejzaž je podsećao na severnoafričku pustinju, ali sa snegom umesto peska. Čim smo sleteli na mali aerodrom u blizini fronta, shvatio sam da sam ušao u novu, vrlo tešku fazu svoje vojničke karijere.

SA 48. OKLOPNIM KORPUSOM

(Sk. 29)

Dolaskom u štab 48. oklopnog korpusa naišao sam na situaciju koja nije davala povoda za radovanje. Posle bezuspešnog protivnapada, komandant korpusa i njegov načelnik štaba su smenjeni s položaja. Njihovo smenjivanje bilo je tako brzo da im nije dato vreme čak ni da predaju komandu svojim naslednicima. Jasno je da to nije način na koji treba svršavati stvari. Ali to je bio Hitlerov metod. Jedini čovek kome sam se mogao obratiti u ovakvoj mučnoj situaciji bio je major fon Olen, načelnik operativnog odeljenja, generalštabac i moj stari prijatelj. On i ja smo bili zajedno u mnogim konjičkim preponskim trkama — nekada u srećnjim danima.

Da bih imao pravu sliku o situaciji, produžio sam do tenkovskog puka 13. oklopne divizije koja se spremala da izvrši protivnapad i povrati zemljište izgubljeno u toku prethodne noći. Taj je protivnapad bio uspešan, te su ponovo zauzeta dva ruska sela, a Rusi su zahvaćeni panikom doslovno bežali. Uspeh je postignut zahvaljujući savršenom sadejstvu artiljerije, oklopne pešadije i tenkova. U ovoj akciji, kao i u mnogim drugima koje sam docnije video, apsolutna nadmoćnost nemačkih oklopnih jedinica nad ruskim bila je potpuno očevidna. Ali su nemačke oklopne jedinice ličile na usamljene stene u ogromnom okeanu ruskih masa koje su srljale s desna, leva i daleko u pozadinu. Obišao sam takođe rumunske formacije pod našom komandom. U toku te inspekcije postalo je bolno jasno da Rumuni verovatno ne mogu izdržati stršnu ofanzivu kao što je ova sada. Rumunska artiljerija nije imala moderne topove u poređenju sa nemačkom i, na nesreću, ruskom artiljerijom. Njihova oprema za vezu bila je nedovoljna da bi se obezbedile brze i gipke koncentracije vatre, što je za odbrambena dejstva neophodno. Njihovo pt naoružanje bilo je žalosno nedovoljno, dok su im tenkovi bili zastareli modeli kupljeni od Francuza. Ponovo su se moje misli vraćale na Afriku i na naše i italijanske jedinice tamo. Rđavo obučene trupe takve vrste i sa staromodnim naoružanjem moraju pretrpeti poraz u teškoj situaciji.

30. novembra je general Kramer preuzeo privremenu komandu nad 48. oklopnim korpusom. Kramer su docnije zarobili Britanci, kada je bio na dužnosti komandanta Afričkog korpusa u Tunisu. On je bio veteran pustinje i istakao se u borbama kod Sidi Rezega. Ali nije bilo vremena da se bavimo uspomenama; situacija na frontu bila je suviše kritična i zahtevala je neposredno delovanje. Mada je rumunska 3. armija, u kojoj je 48. oklopni korpus bio najefikasnija formacija, uspela da obrazuje odbranu duž reke Čir, ja sam još uvek uveliko sumnjaо da će ona moći da izdrži odlučan napad. Rezerve su bile vrlo slabe, dok je odbrambena linija uspostavljena očajničkim izvla-

čenjem ljudi iz službi za snabdevanje i formiranjem jedinica od begunaca. U to vreme smo još uvek držali mali mostobran na levoj obali Dona, kod Nižnje Čirske, samo 25 milja (40 km) udaljen od najbližih jedinica 6. armije u Marinovki. Ali su Rusi bili potpuno svesni potrebe da nas odbace na zapad, pa je početkom decembra njihova 5. tenkovska armija otpočela teške napade, prešavši reku Čir na nekoliko mesta. (Vidi sk. 29).

Kada su ovi napadi otpočeli, štab 48. oklopog korpusa napustio je Petrovku i 4. decembra krenuo za Nižnju Čirsku, gde Čir utiče u Don (13. oklopna divizija i rumunski tenkovi ostavljeni su pozadi, da podrže odbranu rumunske 3. armije). Bilo je predviđeno da 48. oklopni korpus preuzme komandu nad 11. oklopnom, 336. pešadijskom i jednom pešadijskom divizijom iz sastava ratnog vazduhoplovstva, koje su 4. decembra bile još u pokretu ka frontu.¹⁶⁷⁾ Kada Hotova armija kreće ka Staljingradu, 48. oklopni korpus imao je da pređe Don i spoji se sa njegovim levim krilom. Pukovnik Adam, član štaba 6. armije, nalazio se u Nižnjoj Čirskoj sa nekoliko improvizovanih jedinica koje je ovde prikupio.

4. decembra došao je u naš štab novoodređeni komandant 48. oklopog korpusa general fon Knobelsdorf. Imao sam privilegiju da kao njegov načelnik štaba služim za vreme gotovo neprekidnih odbrambenih i ofanzivnih borbi na Čiru i Donjelu, a posle toga u borbama oko Harkova

¹⁶⁷⁾ Ove su se trupe uveliko razlikovale po kvalitetu. 11. oklopna i 336. pešadijska divizija bile su odlične jedinice, dok je pešadijska divizija nemačkog ratnog vazduhoplovstva bila lošija. Ove divizije su bile Geringovo delo, koji je pokazivao aspiracije da komanduje ne samo avijacijom već i jedinicama kopnene vojske. Njegove divizije imale su odlično ljudstvo i najbolju opremu, ali im je obučenost bila sasvim nedovoljna. Njome su komandovali ljudi iz vazduhoplovstva, koji nisu ništa znali o borbi na kopnenu. Načelnik operativnog odseka ove vanredne divizije avijacije bio je divan drug, koga sam znao još kada je bio vazduhoplovni oficir za vezu u 3. korpusu 1939. godine. On je tada obavljao svoju dužnost vrlo dobro, ali nije imao pojma o dužnostima načelnika operativnog odseka jedne obične pešadijske divizije.

i Kurska. To je bio čovek znatnih mogućnosti, širokih pogleda, elastičan i visoko uvažavan od svih članova svog štaba. Novi komandant se gotovo odmah našao u vrtlogu opasne krize.

BORBE NA RECI ČIR

(Sk. 30. i 31)

6. decembra je 336. pešadijska divizija posela položaje na reci Čir između Nižnje Čirske i Surovikina. Istog dana prispeo je u Nižnju Čirsku general Balk, komandant 11. oklopne divizije, da bi izvideo odsek na kome je njegova divizija trebalo da pređe preko Dona kako bi sadejstvovala sa 4. oklopnom armijom generala Hota. Ali nam nije bilo suđeno da odigramo ikakvu ulogu u pokušaju da oslobođimo Staljingrad — 7. decembra je ruski 1. oklopni korpus forsirao r. Čir na levom boku 336. divizije, produživši dalje napredovanje ka sovhozu 79 koji se nalazio u dubokoj pozadini naših položaja na obali reke.¹⁶⁸⁾ Jedinice 11. oklopne divizije su se nalazile u pokretu od Rostova; naređeno im je da odmah krenu na sovhoz i poprave situaciju. U podne 7. decembra, 15. oklopni puk je u regionu sovhoza napao veće ruske tenkovske snage, onemogućivši im dalje napredovanje. (Vidi sk. 30).

Bilo je jasno da Rusima ne možemo dopustiti da ostanu u sovhozu, te je general Balk naredio da ih odatle izbacimo. Kao prvi korak, postavio je svoje KM pored KM 336. divizije, kod Verhnje Solnovskog, što je učinjeno radi najtešnjeg sadejstva između dve divizije.

336. divizija je želela da Balk izvrši frontalni napad na sovhoz, kako bi za najkraće vreme olakšao njen kritičan položaj. Balk je protestovao, navodeći da je zemljiste nepogodno za upotrebu tenkova i da će frontalni napad u

¹⁶⁸⁾ Zahvalan sam generalu Balku što mi je stavio na raspolaganje svoj detaljan pregled operacije 11. oklopne divizije. Uzgredno, reč »sovhoz« doslovno znači »kolektivno ili državno dobro« i često se može naći na kartama Rusije.

svakom slučaju jedino uspeti da neprijatelja odbaci natrag, a nikako da dovede do njegovog uništenja. On je odlučio da glavni udar nanese duž uzvišenja zapadno i severno od sovhoza, gde su se tenkovi mogli lako kretati i tako ubaci svoje oklopne jedinice u pozadinu Rusa (vidi sk. 29). Odlučujući udar imao je da nanese 15. oklopni puk, podržan 111. pukom oklopne pešadije, dok je 110. puk oklopne pešadije imao da napadom s jugozapada vezuje neprijateljske snage. Svoju PAA i inžinjerijski bataljon Balk je postavio s južne strane sovhoza, kako bi sprečio da se Rusi probiju u ovom pravcu. Artiljerija 336. divizije imala je da sadejstvuje na severoistočnom boku.

U toku noći 7/8. decembra 11. oklopna divizija se pregrupisala, saglasno Balkovim naređenjima, pa su jedinice krenule u očekujuće rejone. Kada su u zoru 8. decembra izvršile napad, udarile su Ruse u pravom momentu, baš kada su se spremali da produže napredovanje u pozadinu 336. divizije, čvrsto ubeđeni da Nemci imaju u šakama. 15. oklopni puk nabasao je na dugu kolonu ruske motorizovane pešadije koja je dolazila sa severa, iznenadivši je u potpunosti; kako su se tenkovi probijali kroz kolonu, palili su kamion za kamionom izazivajući kod Rusa najveću paniku. Kolona je uništena, pa je Balkov oklopni puk posle toga produžio napredovanje u pozadinu ruskih oklopnih jedinica u rejonu sovhoza, tesno podržan artiljerijom i oklopnom pešadijom. Rusi su se hrabro borili, ali su njihovi tenkovi bili stavljeni pod unakrsnu vatru koju su uzalud pokušavali da izbegnu. Kada se kratki zimski dan završio, 1. ruski oklopni korpus bio je potpuno potučen, dok je 53 njegova tenka uništeno.

Između 9. i 13. decembra Balk je neprekidno bio angažovan u čišćenju ruskih mostobrana na reci Čiru. Pešadijska divizija nemačkog ratnog vazduhoplovstva (*the Luftwaffe Field Division*) posela je odsek na levom boku 336. divizije, pa su ove dve pešadijske formacije činile sve što su mogle kako bi zadržale rečnu liniju duž fronta 48. oklopног korpusa, koja se protezala 40 milja (54 km), od

Oblivske do Nižnje Čirske. Ali su Rusi bili vrlo uporni, pa je 11. oklopna divizija morala više puta da stupa u borbu da bi nanovo uspostavila liniju fronta.

11. decembra uveče Balk je primio ovakav izveštaj: »Kod Lisinskog i Nižnje Kalinovke neprijatelj je izvršio probobe; rastojanje između njih iznosi 22 km računajući u pravoj liniji«. Komandant 11. oklopne divizije odlučio je da prvo izvrši udar na neprijatelja kod Lisinskog. Posle noćnog marša oklopni puk je u zoru 12. decembra stigao u blizinu Lisinskog i likvidirao ruske snage koje su se probile. Takvu odluku diktirala je Balkova procena da front 336. divizije predstavlja pivo i štit za dejstva 11. oklopne divizije i da se taj front mora držati po svaku cenu. 336. divizija bila je u potpunosti svesna važnosti zadatka; suprotstavljala se svakoj novoj krizi sa čeličnom postojanošću, nastojeći da je reši vlastitim sredstvima kako bi Balku ostavila slobodu preduzimanja protivnappada celokupnim snagama, kada bi intervencija tenkova postala apsolutno nužna. Ni jedanput general Luht, komandant 336. divizije, nije izgubio živce niti je zahtevao pomoć jedinica 11. oklopne divizije, čak i u trenucima najveće opasnosti. Takav postupak bio bi nemogućan bez sa-dejstva ostvarenog blizinom ta dva štaba divizije. Sem toga, komandant korpusa se svako veče sastajao sa Balkom te je situacija brižljivo razmatrana.

Po uništenju Rusa kod Lisinskog 12. decembra, 11. oklopna divizija je izvršila marš na severozapad, i to isto popodne prevalila je odstojanje od 15 milja (24 km), upala u ruski mostobran kod Nižnje Kalinovke i znatno ga stesnila.

13. decembra u zoru, kada se divizija spremala da preduzme konačan napad na Kalinovku, udarile su je u desni bok jake ruske snage što je izazvalo privremenu krizu. Jedan bataljon je bio okružen. 11. oklopna divizija prekinula je napad na mostobran, okrenuvši se protiv napadača, okruženi bataljon je brzo oslobođen, a borba se završila nesumnjivim nemačkim odbrambenim uspehom. Na nesreću nije bilo moguće likvidirati ruski mostobran

kod Nižnje Kalinovke, što je dočnije imalo ozbiljnih posledica. 11. oklopna divizija se u toku od 8 dana neprekidno kretala noću i borila danju, pa je odmor bio krajnje potreban.

10. decembra je 4. oklopna armija otpočela napad za pružanje pomoći kod Staljingrada, koji je 6. armija nestrpljivo očekivala. U toku ovog perioda naše komandno mesto posetio je general-pukovnik fon Rihthofen, koji je bio odgovoran za snabdevanje okružene armije vazdušnim putem. Po njegovoj proceni pitanje snabdevanja od početka decembra nije bilo ružičasto — od 500 t materijala, što se smatra kao podnošljiv dnevni minimum za 6. armiju, dnevno se u obruč nije moglo prebaciti više od 100 t. Broj raspoloživih transportnih aviona JU-52 bio je potpuno nedovoljan prema veličini zadatka pa su, radi olakšanja ove situacije, u tu svrhu upotrebljeni i bombarderi tipa He-3. Oni su mogli da ponesu samo 1,5 t, dok se njihovo odsustvo oštro osetilo na frontu, gde su bili preko potrebni za podršku trupa na zemlji.

Međutim, Hotov pokušaj da se probije do Staljingrada bio je sada u punom toku. Uprkos kritične situacije na reci Čir, 48. oklopni korpus je bio pozvan da odigra svoju ulogu. Na nesreću, naš mostobran s one strane Dona, kod Nižnje Čirske, bio je izgubljen pod pritiskom neprekidnih napada Rusa, pa je bilo potrebno da se on ponovo osvoji, pre nego što bismo mogli izvršiti zadatak i spojiti se sa 4. oklopnom armijom. 14. decembra je duž fronta na reci Čir sve bilo mirno. 15. decembra se 11. oklopna divizija izvukla sa svojih položaja koji su kod Kalinovke okruživali ruski mostobran i krenula ka Nižnjoj Čirskoj da bi forsirala polusmrznuti Don i spojila se sa Hotovim snagama. Odsek koji se nalazio prema mostobranu Kalinovka posele su »Alarmeinheiten«¹⁶⁹⁾ izvučene iz pešadijske divizije nemačkog ratnog vazduhoplovstva.

¹⁶⁹⁾ Jedinice određene za dejstvo u slučajevima koji zahtevaju brzu intervenciju.

16. decembra su Hotove prethodnice držale obale reke Aksaj, na udaljenju ispod 40 milja (64 km) od najbližih jedinica 6. armije, dok smo 11. oklopnoj diviziji naredili da 17. decembra forsira Don i krene u pravcu jugoistoka, radi podrške Hotovog levog krila (u sledećem poglavlju pozabaviću se detaljno Hotovim operacijama). U toj kritičnoj situaciji ruska komanda je pokazala duboku strategijsku pronicljivost — maršal Žukov je bio komandant njihovih armija na frontu Volga — Don, sa generalom Vasiljevskim kao načelnikom štaba.¹⁷⁰⁾ Umesto da koncentrišu svoje rezerve da bi odbili Hotov udar, oni su preduzeli novu ofanzivu velikih razmara protiv nesrećne italijanske 8. armije na srednjem Donu, obuhvativši svojim napadima odsek Holidtove operativne grupe (*Armee Abteilung Hollidt*)¹⁷¹⁾ (koja je zamenila rumunsku 3. armiju na našem levom boku) i položaje 48. oklopног korpusa na reci Čir. Kriza na našem vlastitom frontu i poraz Italijana ne samo što su prinudili 11. oklopnu diviziju na odustajanje od napada preko Dona već su naterali fon Manštajna da odmah povuče Hotovu oklopnu armiju radi uspostavljanja novog fronta za zaštitu Rostova. To je odlučilo sudbinu 6. armije u Staljingradu.

Na frontu 48. oklopног korpusa situacija 16. decembra bila je vrlo nejasna. Ruska 5. tenkovska armija prekinula je napade na položaje duž reke Čir, pa je izgledalo verovatno da će forsirati Don da bi se suprotstavila Hotu. Nikakvo izviđanje iz vazduha nije bilo moguće, jer je nemačko ratno vazduhoplovstvo zbog nepovoljnog vremena već nekoliko dana bilo prikovano za zemlju. Naše sumnje su 17. decembra prestale; upravo kad se 11. oklopna divizija spremala da izvrši napad sa prelaskom preko Dona, Rusi su izvršili žestok napad na položaje 336. divizije oko 6 milja (10 km) severno od Nižnje Čirske.

¹⁷⁰⁾ Vasiljevski je docnije unapređen za maršala, a u aprilu 1943. naimenovan je za načelnika sovjetskog Generalštaba. 1949. godine je naimenovan za vrhovnog komandanta sovjetskih oružanih snaga.

¹⁷¹⁾ Doslovno, armijski odred Holidt.

Nije preostalo ništa drugo nego uputiti 11. oklopnu diviziju u protivnapad koji je Ruse odbacio nazad na obalu reke. 18. decembra je 11. oklopna divizija produžila napad sa ciljem da uništi taj ruski mostobran na r. Čiru. Da nije stigao izveštaj o neprijateljskoj ofanzivi sa mostobrana kod Nižnje Kalinovke, 12 milja (19 km) severozapadno, ona bi sigurno i uspela u svom poduhvatu. Jedan motorizovani korpus izvršio je proboj na širokom frontu, te je otpor »Alarmeinheiten« popustio. General fon Knobel-sdorf bio je prisiljen da uputi 11. oklopnu diviziju da zatvori brešu, mada je Balk bio protiv toga smatrajući da je bolje ako se pre toga uništi neprijatelj na frontu 336. divizije.

General Balk je odlučio da odmah preduzme noćni marš i napadne neprijatelja u zoru, u istom momentu kada se Rusi budu pripremali za pokret. U tom cilju je 110. puk oklopne pešadije imao da vezuje neprijatelja s fronta, 15. oklopni da napadne neprijateljski istočni bok, dok je 111. puk oklopne pešadije u ulozi rezerve trebalo da se kreće pozadi njega radi zaštite desnog boka (vidi sk. 31).

U 5. časova 19. decembra završeni su svi pripremni pokreti. U praskozorje su čelne jedinice 15. oklopног puka primetile jake ruske tenkovske jedinice potpuno razvijene u pokretu prema jugu. Pošto je pravac kretanja omogućio 15. oklopnom puku skriveno prilaženje, njegovih preostalih 25 tenkova priključilo se ruskim tenkovima i za nekoliko minuta uništilo 42, pre nego što su Rusi shvatili da su tenkovi koji se za njima kreću kao drugi talas nemački, a ne njihovi vlastiti. Dominirajući vis (k. 148,7) je zauzet. S druge strane ovog uzvišenja osmotrena je druga linija tenkova u pokretu sličnom onom prvom. Još jedanput su nemački tenkovi, koje je sjajno vodio kapetan Lestman, napali Ruse iz pozadine i uništili ih pre nego što su imali vremena da shvate šta se desilo (upravo kao udarcem nogom u stražnjicu). Tako je 25 nemačkih tenkova uništilo 65 ruskih u najkraćem mogućnom vremenu i bez ijednog vlastitog gubitka. To je dovelo do sloma ruskog napada.

Ostatak njihovih trupa bežao je ispred naših tenkova ne pružajući nikakav ozbiljniji otpor.*)

19. decembra uveče je ruska 3. mehanizovana brigada izvršila demonstrativni napad u levi bok 11. oklopne divizije i probila položaj 1. bataljona 110. puka oklopne pešadije (PGR).¹⁷²⁾ Ali je 15. oklopni puk uskoro povratio položaj.

20. decembra je 11. oklopna divizija nastavila napredovanje sa ciljem da Ruse konačno protera preko Čira. Napredovanje se dobro odvijalo, ali su padom mraka Rusi izvršili jak protivnapad u desni bok divizije, probivši se u pozadinu 111. puka oklopne pešadije. Kriza je prebrođena privlačenjem oklopnog puka, pri čemu je uništeno 10 ruskih tenkova.

Usled ovih jakih ruskih napada general Balk je odlučio da 21. decembra pređe u odbranu, izdavši naređenje pukovima da se pod zaštitom mraka pregrupišu. U 2 časa tog jutra, oba puka oklopne pešadije su izvestila da su njihove linije probijene; noć je zbog punog meseca bila vidna, pa su se ruski tenkovi i pešadija probili u raspored naših jedinica u momentu kada su one bile zauzete oko pregrupisanja. 15. oklopni puk je odmah izvršio protivnapad, pa su uskoro od oklopne pešadije prispeli bolji izveštaji. Balk je poslao 61. motociklistički bataljon da izvrši napad na Ruse, na spoju između 110. i 111. puška oklopne pešadije, gde je izgledalo da su oni usmerili glavni udar. Kad je svanulo, bilo je očigledno da je 11. oklopna divizija postigla veliki odbrambeni uspeh — stotine palih Rusa ležalo je ispred naših linija. Ali su i nemački gubici bili veliki. 22. decembra je na frontu 48. oklopnog korpusa sve bilo mirno; u stvari, naša velika odbrambena bitka na

*) U ruskom prevodu data je napomena redakcije da ovo nije tačno i da je na tom pravcu dejstvovao sovjetski 3. motorizovani korpus koji je nemačkoj 11. oklopoj diviziji naneo jake gubitke i prinudio je na odbranu. — Prim. red.

¹⁷²⁾ PGR — skraćenica za *Panzer Grenadier Regiment* (puk oklopne pešadije), a PGD skraćenica za *Panzer Grenadier Division* (divizija oklopne pešadije).

liniji r. Čir se završila. Ali je slom na odseku italijanske 8. armije stvorio užasnu brešu na našem levom boku, kroz koju je jurila ruska 1. gardijska armija. 22. decembra je našem štabu korpusa naređeno da napusti front na Čiru i da sa 11. oklopnom divizijom krene u rejon Tacinske, 90 milja (145 km) na zapad — ako ne stignemo tamo brzo, ništa neće spasti Rostov.

Pre nego što završim ovaj pregled borbi na reci Čiru, moram odati priznanje generalu Balku, rođenom komandantu oklopnih jedinica. U toku borbi, njegova oklopna divizija je dejstvovala kao »požarna brigada«, manevrujući pozadi borbenog poretka dve pešadijske divizije da bi gasila opasne »požare« jedan za drugim. Kada je pešadija smatrala da je nemoguće odolevati većim russkim mostobranima, Balk je sa celokupnim svojim oklopnim snagama jurnuo na neprijatelja saglasno staroj istini: ne mrljaviti, već ošamutiti (nicht kleckern, sondern klotzen). Njegovi brilljantni uspesi bili su plod primernog sadejstva sa dvema pešadijskim divizijama i štabom 48. oklopног korpusa. Balk nikad nije odredio ni jedan jedini tenk za neposrednu podršku pešadije, jer je to smatrao kao nekorisno i široko rasipanje preko potrebnih tenkova. Pokretna taktika ove vrste popravila je u mnogobrojnim prilikama opasne situacije, a neprijatelju nanela ogromne gubitke. U toku ovog perioda, na odseku 48. oklopног korpusa uništeno je više od 700 tenkova.*.) Kao novajlja, video sam i shvatio da se ruske mase ljudi i materijala mogu uspešno tući ako se suoče sa ljudima čvrstih nerava i koncentrisanim oklopним jedinicama i artiljerijom.

Sledeće izlaganje predstavlja Balkov vlastiti komentar ovih operacija:

»11. oklopna divizija je zaslужna za odlučna herojska dela na reci Čir. Da je odbrana na ovom odseku probijena i da je Russima omogućeno da napreduju ka Rostovu, sudbina grupe armija na Kavkazu bila bi zapečaćena. Njene linije povlačenja bile bi

*) U ruskom prevodu redakcija navodi da je ova brojka mnogo preuveličana. — Prim. red.

presečene, a ona bi doživela sudbinu Staljingrada. Tako je situacija imperativno nalagala 11. oklopnoj diviziji da od sebe pruži najviše što može.

Imali smo sreću da posle teških borbi u prethodnim kampanjama, sve starešine čiji nervi nisu mogli izdržati probu, budu zamenjene proverenim ljudima. Nije ostavljen nijedan starešina koji nije bio apsolutno pouzdan.

Nedeljama se divizija kretala noću da bi pre zore bila na mestu gde je neprijatelj bio najslabiji, čekajući da ga napadne sat pre nego što je bio spremjan za pokret. Takva je taktika zahtevala nečuvene napore, ali je spasavala živote, jer je pravilno primjenjen napad stajao manje štava, zahvaljujući tome što su Rusi bivali potpuno iznenadeni. Aksioma divizije bila je »noćni marševi su spasioci života«. Istina je, međutim, da na pitanje kada je ljudstvo 11. oklopne divizije spávalo, nije nikad niko jasno odgovorio.

Zapovesti su bile isključivo usmene. Komandant divizije je odluku za sledeći dan donosio uveče, izdajući potrebna naređenja komandantima pukova usmeno, na bojištu; zatim bi se vratio u štab i o svojoj nameri diskutovao sa načelnikom štaba 48. oklop-nog korpusa. Ako je postignuta saglasnost, pukovima je preko radija poslata poruka »bez promena«, pa su se svi pokreti odvijali saglasno planu. Ako su postojale značajnije izmene, komandant divizije bi u toku noći posetio svoje pukove i dao im potrebna naređenja, opet usmeno. Divizijom se komandovalo sa istaknutog položaja na bojištu. Komandant divizije nalazio se sa grupom koja je nanosila glavni udar; svoje pukove je posećivao nekoliko puta u toku dana. Štab divizije bio je nešto pozadi i u toku dejstava nije menjao mesto. Tu su se prikupljali i sredivali izveštaji, odatle se rukovodilo snabdevanjem i upućivala ojačanja na određeno mesto. Veza između komandanta divizije i njegovog štaba održavala se radijom; postojalo je malo prilika za upotrebu telefona.

336. divizija kojom je komandovao general-potpukovnik Luht sa primernom hladnokrvnošću i vanrednom veštinom, bila je pogodena ozbiljnim nedostatkom opreme. Mnoge krize ne bi nastale da je divizija raspolagala većim brojem pt topova. U tom pogledu njena organizacija nije odgovarala zahtevima.

Na obe strane bacane su u borbu novoformirane i rđavo opremljene formacije. Sa nemačke strane to su bile pešadijske divizije nemačkog ratnog vazduhoplovstva. Posle nekoliko dana one su isčezle — svršile se, i pored dobre tehničke opreme. Njihova obuka nije bila na potrebnoj visini, a nisu raspolagale ni iskusnim starešinskim kadrom. One su bile tvorevina Hermanna Geringa, koja nema zdravu vojnu podlogu — vojnici su platili svojim životima tu absurdnost.

Tenkovske posade na strani Rusa, naročito one u motorizovanom korpusu, gotovo i nisu imale nikakvu obuku. Taj je nedostatak bio jedan od najvažnijih razloga nemačke pobeđe 19. decembra.

U ovom izlaganju nije mnogo rečeno o artiljeriji koja u ovoj vrlo pokretnoj i promenljivoj borbi nije igrala važniju ulogu. Ipak je artiljerija noću često upotrebljavana za vatrene nalete po neprijateljskim bivačnim rejonima. Malo se zna i o efektu ove taktike, no kako su Rusi zbog leđene zimske hladnoće bili prisiljeni da se sklone u sela, može se smatrati da su postignuti odgovarajući rezultati.

Borbe na reci Čir bile su lakše zbog metoda koje je primenjivala ruska 5. tenkovska armija. Rusi su slali u borbu razne korpuze, ne organizujući sadejstvo njihovih naroda po vremenu, kao i bez sadejstva između mnogobrojnih divizija. Na taj način je 11. oklopna divizija bila u stanju da tuče jedan korpus za drugim, sve dok udarna moć 5. tenkovske armije nije oslabila do te mere da je bilo moguće diviziju povući i ponovo je uplesti u novu igru sa drugom ruskom tenkovskom armijom.«

PRVI UTISCI O RUSKOJ TAKTICI

Nameravam da ovu glavu završim iznošenjem utisaka o ruskoj taktici za vreme borbi na reci Čir. Ovi utisci su docnije potvrđeni u mnogobrojnim slučajevima.

Pojedinačno, svakom ruskom napadu prethodila je infiltracija velikog obima »provlačenjem« manjih jedinica i pojedinaca. U ovoj vrsti borbe Ruse još niko nije prevazišao. Međutim, iako je najveći broj isturenih rejona bio neprekidno osmatran, Rusi bi se iznenada pojavili usred naših položaja, a da ih nije niko video da dolaze, niti je iko znao odakle dolaze. Na najneverovatnijim mestima gde je prolazak bio neverovatno težak, oni bi se pojavili u dosta velikom broju i odmah ukopali. Istina, pojedinacima nije bilo teško da se provuku u naše linije, ako se ima u vidu da su one bile slabo posednute i da je bilo malo otpornih tačaka koje su se nalazile na velikom međusobnom rastojanju. Prosečna širina divizijske zone u odbrani iznosila je više od 12 milja (oko 20 km). Ali je zapravo činjenica bila da, uprkos toga što je svaki čovek u toku cele noći bio spremjan i budan, sledećeg jutra mogli

smo biti sigurni da čemo iz naših linija naći cele ruske jedinice, sa kompletom opremom i municijom i dobro ukopane. Ovakve infiltracije izvođene su sa neverovatnom veštinom, u većini bez ikakve buke i bez ijednog opaljenog metka. Takvu taktiku infiltracije Rusi su primenjivali u stotinama slučajeva, što im je donosilo znatne uspehe. Protiv toga je postojao samo jedan jedini lek: gusto posedanje odbrambenih linija, dobro organizovanih po dubini, neprekidno patroliranje opreznih i pravnih ljudi i, što je najvažnije, dovoljan broj lokalnih rezervi, spremnih da u svakom momentu stupe u dejstvo i izbace nezvane goste.

Drugi karakterističan ruski princip jeste obrazovanje mostobrana na svakom mestu i u svako vreme, koji će im poslužiti kao baza za naredna dejstva. Mostobrani u rukama Russa bili su zaista velika opasnost. Potpuno je pogrešno ne uz nemiravati se zbog mostobrana i odlagati njihovo uništenje. Ruski mostobrani, makako izgledali mali i bezopasni, mogli su za vrlo kratko vreme postati strašne, opasne i nesavladive otporne tačke. Na jednom ruskom mostobranu koji je uveče posela jedna streljačka četa, sigurno će se sledećeg jutra naći najmanje puk, pa će u toku iste noći postati strašno utvrđenje, dobro snabdeveno teškim naoružanjem i svim potrebama koje će ga u najvećem stepenu učiniti neosvojivim. Nikakva artiljerijska vatra, bez obzira na to kako ona bila snažna i dobro sasredena, ne može uništiti ruski mostobran koji je prekonoć izgrađen. Uspeh može postići samo dobro planirani napad. Ruski princip »mostobrane svugde« predstavlja najozbiljniju opasnost koja se ne sme prenebregnuti. Postoji opet samo jedan siguran lek koji mora postati princip: Ako Rusi i uspostavljaju mostobran ili uređuju istreni položaj, treba napasti, i to odmah i snažno. Oklevanje će uvek biti fatalno. Zastoj makar i od jednog sata može značiti osujećenje, od nekoliko sati poraz, a od jednog dana veliku katastrofu. Čak iako se ne raspolaže sa više snaga od streljačkog voda i jednog jedinog tenka — treba napasti! Napasti dok se Rusi nisu još ukopali, dok

se još mogu videti i savladati, dok nisu dobili vremena za organizovanje odbrane i dok ne raspolažu teškim naoružanjem. Nekoliko časova docnije biće suviše kasno. Oklevanje znači poraz. Odlučno, energično i momentalno dejstvo znači uspeh.

Ruska taktika je čudna mešavina; uprkos njihove vanredne veštine u infiltriranju i izvanrednog majstorstva u poljskoj fortifikaciji, krutost ruskih napada bila je gotovo poslovična (mada su u izvesnim slučajevima ruske oklopne formacije do najnižih jedinica bile pozitivan izuzetak). Besmisleno ponavljanje napada na istom mestu, krutost ruske artiljerijske vatre i izbora zemljišta za napad odaju totalan nedostatak mašte i dovitljivog reagovanja. Naša služba radio-prisluškivanja mnogo puta je uhvatila izbezumljeno pitanje: »Šta ćemo sad da radimo!« Samo je mali broj nižih starešina pokazao nezavisno rasudivanje pri suočavanju sa nepredviđenim okolnostima. U mnogo slučajeva uspešan napad, probor ili izvršeno okruženje nisu iskorišćeni prosti zbog toga što niko to nije primetio.

Ali od ove opšte nespretnosti postoji jedan izuzetak. Brza i česta smena jedinica na frontu. Čim je jedna divizija pretrpela teške gubitke, ona je preko noći isčezavala, da bi se posle nekoliko dana pojavila na nekom drugom mestu sveža i jaka.

To je razlog zbog čega borbe s Rusima podsećaju na klasični sukob Herkula i Hidre.